

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Διπλωματική Εργασία

**Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ**

της

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ Γ. ΧΛΩΡΟΥ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του μεταπτυχιακού
διπλώματος ειδίκευσης στη Δημόσια Διοίκηση

Ιανουάριος 2019

*Αφιερώνεται στο σύζυγό μου Σπύρο,
στα παιδιά μου Απόστολο και Σταματία
καθώς και στους γονείς μου Γιώργο και Σταματία*

Ευχαριστίες

Κάθε διπλωματική εργασία αποτελεί την ατομική προσπάθεια που καταβάλλει ένας φοιτητής για την απόκτηση του διπλώματός του. Η ένταση της προσπάθειας αυτής καθώς και η αφοσίωση στο αποτέλεσμα προσδιορίζουν το επίπεδο και την ποιότητα της εργασίας που τελικά προκύπτει. Ωστόσο, καμία διπλωματική εργασία δεν θα μπορούσε να αγγίξει ένα άριστο επίπεδο χωρίς την ύπαρξη μιας άψογης και εποικοδομητικής συνεργασίας μεταξύ του φοιτητή και του καθηγητή μέσω της οποίας δίδονται πολύτιμες συμβουλές και κατευθυντήριες γραμμές ώστε η προσπάθεια αυτή να ολοκληρωθεί με επιτυχία.

Ως εκ τούτου, θα ήθελα να ευχαριστήσω πρωτίστως τον επιβλέποντα καθηγητή αυτής της εργασίας, τον κύριο Γεώργιο Δρογαλά, για το σύνολο των πολύτιμων συμβουλών που μου έδωσε καθώς και για την άμεση ανταπόκρισή του σε όλα τα ερωτήματα και απορίες που είχα κατά τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους φίλους και συναδέλφους μου που με υπομονή και κατανόηση με εμπύχωναν σε όλες τις δύσκολες στιγμές που προέκυψαν καθ' όλη τη διάρκεια αυτού του μεταπτυχιακού προγράμματος. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει στην Κατερίνα Λαζαρίδου για τις συμβουλές και την έμπρακτη υποστήριξή της σε οτιδήποτε χρειάστηκα κατά τη διάρκεια της προσπάθειάς μου αυτής.

Ευχαριστίες εκφράζω επίσης προς όλους αυτούς τους ανθρώπους οι οποίοι με την πολύτιμη συμμετοχή τους στην έρευνα κατέστησαν δυνατή την πραγματοποίησή της και συνέβαλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων.

Επιπλέον, θα ήθελα να εκφράσω - μέσα από την καρδιά μου - ευχαριστίες προς τους γονείς μου που άφησαν πίσω τους την καθημερινότητά τους για να έρθουν να με βοηθήσουν και να με υποστηρίξουν, τόσο ηθικά όσο και υλικά, σε αυτό το απαιτητικό εγχείρημα. Εγκάρδιες ευχαριστίες αξίζουν, τέλος, στο σύζυγο και τα παιδιά μου που με ιδιαίτερη υπομονή, κατανόηση και αγάπη μου παραχώρησαν μέρος του χρόνου που τους άνηκε, ώστε να μπορέσω να πραγματοποιήσω αυτό το όνειρό μου.

Περίληψη

Οι κυβερνήσεις βασίζονται στα φορολογικά έσοδα για να χρηματοδοτήσουν τις διάφορες οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητές τους και συνεπώς η φορολογική συμμόρφωση θεωρείται μείζονος σημασίας. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η διενέργεια μιας έρευνας που διερευνά το “φαινόμενο” της φορολογικής συμμόρφωσης σε μια χώρα που κλονίζεται από μια πρωτόγνωρη χρηματοπιστωτική κρίση. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει την αντίληψη που έχουν οι πολίτες για το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης και να αναδείξει τους παράγοντες που επηρεάζουν τη φορολογική συμπεριφορά. Εξετάστηκαν η αποτελεσματικότητα, συνέπεια, δικαιοσύνη, κατανόηση και συνέπεια των πληροφοριών της φορολογικής διοίκησης, οι ικανότητες και τα χαρακτηριστικά των υπαλλήλων της, η δικαιοσύνη και πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος και παράγοντες κοινωνικής συνοχής και ηθικής αντίληψης. Υλοποιήθηκε δειγματοληπτική έρευνα και το δείγμα επιλέχθηκε μέσω στρωματοποιημένης δειγματοληψίας. Για τη συλλογή των πρωτογενών στοιχείων δημιουργήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού τύπου που διανεμήθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι πολίτες συμμορφώνονται φορολογικά. Επιβεβαιώθηκε ότι η αποτελεσματικότητα εργασιών της φορολογικής διοίκησης, οι ικανότητες των υπαλλήλων, η αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος και η απλότητα της φορολογικής νομοθεσίας σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση. Επιπλέον, προέκυψε ότι η ευσυνειδησία της φορολογικής διοίκησης, η κατάρτιση του προσωπικού και η τυπικότητα στην εκτέλεση των καθηκόντων επιδρούν θετικά στη φορολογική συμμόρφωση. Οι υποθέσεις περί θετικής συσχέτισης των παρεχόμενων πληροφοριών, των παραγόντων κοινωνικής συνοχής και φορολογικής ηθικής με τη φορολογική συμμόρφωση απορρίφθηκαν. Τα αποτελέσματα ενισχύουν την άποψη ότι μη οικονομικοί παράγοντες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στη φορολογική συμπεριφορά.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ : Φορολογική συμμόρφωση, φορολογική διοίκηση, φορολογικό σύστημα, φορολογική ηθική, φοροδιαφυγή

Abstract

Governments rely on tax revenues to finance their various economic and social activities, and therefore tax compliance is considered to be of major importance. Of particular importance is the carrying out of a survey that explores the "phenomenon" of tax compliance in a country that is shaken by an unprecedented financial crisis. The purpose of this study is to examine citizens' perception of the degree of tax compliance and to highlight the factors that affect tax behavior. Effectiveness, consistency and fairness of tax administration, understanding and consistency of tax administration information, capabilities and characteristics of its employees, fairness and complexity of the tax system and factors of social cohesion and tax ethics were examined. A sample survey was carried out whereas the sample was selected by stratified sampling. A structured questionnaire with closed-ended questions distributed via email was created to collect the primary data. The majority of respondents believe that citizens are complying with taxes. It was confirmed that the efficiency of tax administration work, the skills of officials, the perceived fairness of the tax system and the simplicity of tax legislation are positively related to tax compliance. In addition, it has emerged that the conscientiousness of tax administration, proper vocational training of its employees and consistency in the performance of its tasks have a positive impact on tax compliance. The hypotheses correlating positively information provided, social cohesion factors and tax ethics with tax compliance were rejected. The results reinforce the attitude that non-economic factors should be taken into account in tax behavior.

KEY WORDS : Tax compliance, tax administration, tax system, tax ethics, tax evasion

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	iii
Περίληψη	iv
Abstract.....	v
Πίνακας περιεχομένων.....	vi
Ευρετήριο Πινάκων	viii
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	1
Εισαγωγή, αναγκαιότητα και διάρθρωση της μελέτης.....	1
1.1. Εισαγωγή	1
1.2. Ερευνητικός σκοπός, αναγκαιότητα και συνεισφορά της μελέτης	1
1.3. Δομή της εργασίας	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	4
Θεωρητικό πλαίσιο	4
2.1. Εισαγωγή	4
2.2. Φορολογία, φορολογική διοίκηση και φορολογικό σύστημα ...	4
2.3. Φορολογική συμμόρφωση και φορολογική ηθική	6
2.4. Φοροδιαφυγή.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	11
Ανασκόπηση βιβλιογραφίας.....	11
3.1. Φορολογική συμμόρφωση και αποτελεσματικότητα, συνέπεια και δικαιοσύνη της φορολογικής διοίκησης	11
3.2. Φορολογική συμμόρφωση και πληροφορίες που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση	15
3.3. Φορολογική συμμόρφωση και ικανότητες και χαρακτηριστικά των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης.....	18
3.4. Φορολογική συμμόρφωση και δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος.....	21
3.5. Φορολογική συμμόρφωση και πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος και της φορολογικής νομοθεσίας.....	23

3.6. Φορολογική συμμόρφωση και παράγοντες δικαιοσύνης και κοινωνικής συνοχής	25
3.7. Φορολογική συμμόρφωση και παράγοντες ηθικής αντίληψης.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	32
Μεθοδολογία έρευνας	32
4.1. Γενικά	32
4.2. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου και εργαλείο έρευνας.....	33
4.3. Ερευνητικό δείγμα	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	36
Αποτελέσματα έρευνας	36
5.1. Μεθοδολογία στατιστικής ανάλυσης	36
5.2. Δειγματοληψία – Δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	38
5.3. Έλεγχος αξιοπιστίας	40
5.4. Περιγραφικά στατιστικά.....	43
5.5. Έλεγχος υποθέσεων.....	48
5.6. Πρόσθετοι έλεγχοι – ανάλυση.....	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	62
Συμπεράσματα.....	62
6.1. Συμπεράσματα έρευνας	62
6.2. Προτάσεις	66
6.2. Περιορισμοί και πεδία μελλοντικής διερεύνησης.....	67
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	70
Ελληνόγλωσσες Αναφορές	70
Ξενόγλωσσες Αναφορές.....	71
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	79

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1: Ποσοστά απαντήσεων και έλεγχος καλής προσαρμογής: δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	39
Πίνακας 2: Cronbach's Alpha – Ανεξάρτητες ιεραρχικές μεταβλητές.....	40
Πίνακας 3 : Ποσοστά απαντήσεων και έλεγχος καλής προσαρμογής: εξαρτημένη και ανεξάρτητες μεταβλητές πλην δημογραφικών.....	43
Πίνακας 4: Περιγραφικά στατιστικά και έλεγχος της διαφοράς του μέσου από την τιμή 3: εξαρτημένη και ανεξάρτητες μεταβλητές πλην δημογραφικών.....	44
Πίνακας 5: Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΑΠΟΤΕΛ1}, \text{ΑΠΟΤΕΛ2}, \text{ΑΠΟΤΕΛ3})$	48
Πίνακας 6 : Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΣΥΝΕΠ1}, \text{ΣΥΝΕΠ2}, \text{ΣΥΝΕΠ3}, \text{ΣΥΝΕΠ4})$	49
Πίνακας 7:Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΣΑΦΗΝ1},\text{ΣΑΦΗΝ2})$	49
Πίνακας 8 : Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΙΚΑΝΟΤ1}, \text{ΙΚΑΝΟΤ2}, \text{ΙΚΑΝΟΤ3})$	50
Πίνακας 9: Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΧΑΡΑΚΤ1}, \text{ΧΑΡΑΚΤ2}, \text{ΧΑΡΑΚΤ3}, \text{ΧΑΡΑΚΤ4})$	51
Πίνακας 10 : Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΔΙΚΑΙΟΣ1}, \text{ΔΙΚΑΙΟΣ2}, \text{ΔΙΚΑΙΟΣ3})$	51
Πίνακας 11 : Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΑΠΛΟΤ1}, \text{ΑΠΛΟΤ2})$	52
Πίνακας 12: Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΣΥΝΟΧ1}, \text{ΣΥΝΟΧ2}, \text{ΣΥΝΟΧ3}, \text{ΣΥΝΟΧ4})$	53
Πίνακας 13: Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΗΘΙΚΗ1}, \text{ΗΘΙΚΗ2}, \text{ΗΘΙΚΗ3})$	53
Πίνακας 14: Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\Lambda_ΚΑΘΗΚΟΝ)$, $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\Lambda_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ)$ και $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\Lambda_ΠΟΙΝΕΣ)$	54
Πίνακας 15 : Παραγοντική ανάλυση ανεξάρτητων μεταβλητών: ιδιοτιμές και ποσοστό ερμηνείας της διακύμανσης.....	55
Πίνακας 16: Παραγοντική ανάλυση ανεξάρτητων μεταβλητών: λύση.....	56
Πίνακας 17: Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ1}, \text{ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ2}, \text{ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ3}, \text{ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ4}, \text{ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ5}, \text{ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ6}, \text{ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ7})$	59
Πίνακας 18 : Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\text{ΦΥΛΟ}, \text{ΗΛΙΚΙΑ}, \text{ΜΟΡΦΩΣΗ}, \text{ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ}, \text{ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ}, \text{ΕΤΗΣΙΟ_ΕΙΣΟΔ})$	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή, αναγκαιότητα και διάρθρωση της μελέτης

1.1. Εισαγωγή

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο ερευνητικός σκοπός, το αντικείμενο και η συνεισφορά της παρούσας μελέτης, ενώ στη συνέχεια ακολουθεί η περιγραφή της δομής και του περιεχομένου της εργασίας.

1.2. Ερευνητικός σκοπός, αναγκαιότητα και συνεισφορά της μελέτης

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει την αντίληψη που έχουν οι πολίτες σε σχέση με το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης στην Ελλάδα και να αναδείξει τους επιμέρους παράγοντες που παρακινούν τους φορολογούμενους και τους επηρεάζουν ως προς τη φορολογική τους συμπεριφορά. Ειδικότερα, θα εξετασθεί κατά πόσο και με ποιόν τρόπο η φορολογική συμμόρφωση επηρεάζεται από την αποτελεσματικότητα, τη συνέπεια, τη δικαιοσύνη, την κατανόηση και συνέπεια των πληροφοριών της φορολογικής διοίκησης, τις ικανότητες και τα χαρακτηριστικά των υπαλλήλων της και τη δικαιοσύνη και την πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος. Περαιτέρω, θα μελετηθεί η επίδραση που έχουν παράγοντες κοινωνικής συνοχής και ηθικής αντίληψης στη φορολογική συμμόρφωση των πολιτών. Προσδοκία της συγκεκριμένης εργασίας είναι να προσφέρει απαντήσεις και επιπρόσθετες γνώσεις σε αυτά τα τόσο καίρια ζητήματα.

Το γεγονός ότι το ζήτημα της φορολογικής συμμόρφωσης έχει ήδη εξετασθεί ενδελεχώς από διάφορες οπτικές γωνίες σε μεγάλο αριθμό προηγηθείσων ερευνών διαχρονικά, επιβεβαιώνει τη σπουδαιότητα του εν λόγω θέματος. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η διενέργεια μιας έρευνας που διερευνά το “φαινόμενο” της φορολογικής συμμόρφωσης σε μια χώρα που κλονίζεται από μια πρωτόγνωρη χρηματοπιστωτική κρίση και η πλειοψηφία των νοικοκυριών έχει υποστεί σημαντικές απώλειες των εισοδημάτων τους. Επιπρόσθετη αξία αποκτά η διενέργεια αυτής της μελέτης, λόγω του γεγονότος ότι στην Ελλάδα το επίπεδο της φορολογικής συμμόρφωσης απέχει πολύ από το να είναι τέλειο. Τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας είναι τόσο θεωρητικά όσο

και πολιτικά συναφή, καθώς από τη μία προσδοκούν να εμπλουτίσουν τη βιβλιογραφία με νεότερα στοιχεία ανιχνεύοντας πιθανές μεταβολές στη στάση και συμπεριφορά των πολιτών, και από την άλλη να υποστηρίξουν τους φορείς χάραξης φορολογικής πολιτικής στο δύσκολο έργο τους μέσω της καλύτερης κατανόησης των παραγόντων που επιδρούν στη φορολογική συμπεριφορά των πολιτών. Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι υπό εξέταση παράγοντες επηρεάζουν τη φορολογική συμμόρφωση είναι κρίσιμης σημασίας για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση κατάλληλων πολιτικών που θα συμβάλλουν στην προσπάθεια αύξησης της συμμόρφωσης και εν τέλει στη δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών.

1.3. Δομή της εργασίας

Η παρούσα μελέτη αποτελείται από έξι κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρατίθεται ο ερευνητικός σκοπός της μελέτης, ακολουθεί η αναγκαιότητα εκπόνησης και η συνεισφορά της παρούσας έρευνας, ενώ το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της δομής της εργασίας

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας όπου γίνεται μια σύντομη περιγραφή των βασικών εννοιών της μελέτης και πιο συγκεκριμένα αναλύονται συνοπτικά η φορολογία, η φορολογική διοίκηση και το φορολογικό σύστημα, η φορολογική συμμόρφωση, η φορολογική ηθική και η φοροδιαφυγή.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση όπου παρουσιάζονται μελέτες που είναι σχετικές με το θέμα της εργασίας. Ιδιαίτερη αναφορά και σημασία δίδεται στα συμπεράσματα που εξήχθησαν από αυτές τις μελέτες καθώς αποτελούν τη βάση για την εξαγωγή και διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων της παρούσας εργασίας, ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται η ανάλυση και αξιολόγηση των στοιχείων που προέκυψαν από αυτές.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιγράφει τη μεθοδολογία και το εργαλείο έρευνας που επιλέχθηκε για την συλλογή των απαιτούμενων πρωτογενών στοιχείων. Παρουσιάζεται ο τρόπος σχεδιασμού και το περιεχόμενο του ερωτηματολογίου και προσδιορίζεται το δείγμα που κλήθηκε να συμμετάσχει.

Ακολουθεί το πέμπτο κεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της πραγματοποιηθείσας έρευνας από το σύνολο των επιστραφέντων ερωτηματολογίων με τη χρήση της περιγραφικής στατιστικής. Στη συνέχεια αναλύονται τα αποτελέσματα μέσω υποδειγμάτων γραμμικής παλινδρόμησης και μέσω παραγοντικής ανάλυσης, ενώ ταυτόχρονα πραγματοποιείται σχολιασμός επί των ευρημάτων.

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο, καταγράφονται τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την έρευνα, τα οποία συγκρίνονται εν συνεχεία με τα αποτελέσματα άλλων μελετών. Ακολούθως κατατίθενται προτάσεις ενώ η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των αδυναμιών και περιορισμών της μελέτης και των πεδίων για μελλοντικές έρευνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Θεωρητικό πλαίσιο

2.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται συνοπτικά οι βασικές έννοιες που σχετίζονται με το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Αρχικά θα γίνει αναφορά στις έννοιες της φορολογίας, της φορολογικής διοίκησης και του φορολογικού συστήματος, ακολουθεί συνοπτική περιγραφή της φορολογικής συμμόρφωσης και της φορολογικής ηθικής, ενώ το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της έννοιας της φοροδιαφυγής.

2.2. Φορολογία, φορολογική διοίκηση και φορολογικό σύστημα

Σύμφωνα με τον Karlow (2007), θεμελιώδης σκοπός της φορολογίας είναι η αύξηση των εσόδων του κράτους για να μπορέσει να χρηματοδοτήσει τις δαπάνες του για δημόσια αγαθά και υπηρεσίες. Άλλοι στόχοι της φορολογίας αποτελούν η αναδιανομή του εισοδήματος, η διόρθωση αρνητικών εξωτερικών επιδράσεων που δημιουργούνται στην κοινωνία, αλλά και η σταθεροποίηση της οικονομίας.

Ο Καραγιώργος (2017) αναφέρει ότι στα σύγχρονα κράτη η επιβολή των φόρων γίνεται αφενός για δημοσιονομικούς και αφετέρου για κοινωνικοοικονομικούς σκοπούς. Η επιβολή των φόρων αποσκοπεί στην είσπραξη χρημάτων από την κυβέρνηση για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες των πολιτών, όπως η Δημόσια Υγεία, η Παιδεία και η Δημόσια Ασφάλεια. Ταυτόχρονα, μέσω της επιβολής των φόρων εξυπηρετείται και η κοινωνική σκοπιμότητα, καθώς συμβάλλει στη δικαιότερη κατανομή του πλούτου και μειώνει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που υπάρχουν μεταξύ των πολιτών.

Κατά τους Γεωργακόπουλο και Πάσχο (2003) οι φόροι έχουν δύο βασικά γνωρίσματα:

1. Αποτελούν **αναγκαστικό μέσο**, δηλαδή η μεταβίβαση των πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα έχει καταναγκαστικό χαρακτήρα.

2. Αποτελούν **μονομερές μέσο**, που σημαίνει ότι η παροχή γίνεται από τους ιδιωτικούς προς τους δημόσιους φορείς χωρίς αυτό να συνεπάγεται άμεση αντιπαροχή των δεύτερων προς τους πρώτους.

Η συνηθέστερη διάκριση των φόρων γίνεται στις δύο παρακάτω κατηγορίες (Καραγιώργος, 2017) :

- **Άμεσοι** : είναι ονομαστικοί και επιβάλλονται στο παραγόμενο εισόδημα και στην περιουσία των φορολογουμένων. Παραδείγματα άμεσων φόρων αποτελούν ο φόρος εισοδήματος, ο φόρος μεταβίβασης ακινήτων και ο φόρος ακίνητης περιουσίας.
- **Έμμεσοι** : είναι οι φόροι που επιβάλλονται στο δαπανώμενο εισόδημα και δεν εισπράττονται ονομαστικά αλλά με την πραγματοποίηση ορισμένων γεγονότων ή συναλλαγών. Παραδείγματα έμμεσων φόρων είναι ο φόρος προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), τα τέλη χαρτοσήμου και οι φόροι κατανάλωσης.

Το έργο της συλλογής των φόρων καλείται να επιτελέσει ο φοροεισπρακτικός μηχανισμός. Η φορολογική διοίκηση στην Ελλάδα παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες διαχρονικά όπως ο μεγάλος βαθμός εξάρτησής της από την πολιτική ηγεσία. Με την σύσταση και λειτουργία της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ) τον Ιανουάριο 2017 (Ν. 4389/2016) έγινε προσπάθεια περιορισμού αυτών των αδυναμιών. Παρ' όλα αυτά, οι επιδόσεις συνεχίζουν να είναι χαμηλές στη συλλογή των φόρων και στον έλεγχο των φορολογουμένων κάτι που οφείλεται κυρίως στις διαχρονικές αδυναμίες της φορολογικής διοίκησης, στη βαθιά οικονομική κρίση που περνάει η χώρα αλλά και στην πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (2018), η εισπραξιμότητα των φόρων στην Ελλάδα είναι αρκετά χαμηλή κάτι που ίσως οφείλεται στο μέγεθος του φοροεισπρακτικού μηχανισμού που είναι παρόμοιο με άλλες χώρες της Ευρώπης όταν εκφράζεται ως προς το εργατικό δυναμικό, ενώ υπολείπεται όταν εκφράζεται ως προς τον συνολικό πληθυσμό. Προβληματισμός υπάρχει, σύμφωνα με την ίδια έρευνα, και σε σχέση με την οργανωτική δομή του φοροεισπρακτικού μηχανισμού, καθώς η πλειοψηφία των εργαζομένων στη φορολογική διοίκηση εργάζεται σε διοικητικές υπηρεσίες, ενώ χαμηλό μερίδιο καταγράφεται στα τμήματα ελέγχου και φορολογικής συμμόρφωσης. Επιπλέον, για τους εργαζομένους της

ελληνικής φορολογικής διοίκησης δεν υπάρχει κάποιο σύστημα ανταμοιβής με βάση την αποτελεσματικότητά τους, όπως υπάρχει σε 19 χώρες της ΕΕ, όπου τα καλά αποτελέσματα επιφέρουν καλύτερες αποδοχές.

Στη μελέτη του ο Sandmo (2005) επικαλείται τα λεχθέντα του Adam Smith (1776, Βιβλίο V, Κεφάλαιο II) ότι ένα από τα χαρακτηριστικά ενός καλού φορολογικού συστήματος είναι το χαμηλό κόστος διοίκησής του. Ο Sandmo αναφέρει ότι για την είσπραξη των φόρων αφενός δημιουργούνται δαπάνες για τη φορολογική διοίκηση (προσδιορισμός φορολογικών υποχρεώσεων, έλεγχος επιστροφών φόρου, πάταξη φοροδιαφυγής, κ.α.) και αφετέρου για τους φορολογούμενους οι οποίοι για να συμμορφωθούν φορολογικά οφείλουν να ενημερωθούν, να συμπληρώσουν τη φορολογική τους δήλωση, να συμβουλευτούν ειδικούς, κ.ο.κ. Οι Ράπανος και Καπλάνογλου (2014) παραθέτουν ως βασικές αδυναμίες του ελληνικού φορολογικού συστήματος πρώτον, την πολυπλοκότητα της φορολογικής νομοθεσίας που συνεπάγεται την αύξηση του διοικητικού κόστους φορολογίας και του κόστους συμμόρφωσης των πολιτών, δεύτερον, την αναποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης που δυσχεραίνει τις προσπάθειες των φορολογικών μεταρρυθμίσεων και τρίτον, την εκτεταμένη παραοικονομία και φοροδιαφυγή που παρατηρείται στην Ελλάδα. Το ελληνικό φορολογικό σύστημα, κατά των Καραγιώργο (2017), θεωρείται ως κοινωνικά άδικο καθότι τα έσοδα από έμμεσους φόρους αντιπροσωπεύουν το υψηλότερο ποσοστό στο σύνολο των φόρων. Οι έμμεσοι φόροι είναι κοινωνικά πιο άδικοι διότι επιβαρύνουν όλα τα νοικοκυριά το ίδιο ανεξαρτήτως της εισοδηματικής ικανότητάς τους. Ο Γκίνιογλου (2004) αναφέρει, ότι σε ένα φορολογικό σύστημα το σπουδαιότερο πρόβλημα είναι η σωστή συνύπαρξη των άμεσων και έμμεσων φόρων για να αποφευχθούν φορολογικές αδικίες. Το επίπεδο ανάπτυξης ενός κράτους φαίνεται από τη σχέση άμεσων και έμμεσων φόρων, καθώς συνήθως μεγαλύτεροι άμεσοι φόροι υπάρχουν σε ανεπτυγμένα κράτη, ενώ το αντίθετο συμβαίνει σε λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη.

2.3. Φορολογική συμμόρφωση και φορολογική ηθική

Η φορολογική συμμόρφωση αναφέρεται στην προθυμία των ατόμων να ενεργούν σύμφωνα με το «πνεύμα» και το «γράμμα» του φορολογικού νόμου και της φορολογικής διοίκησης χωρίς να χρειάζεται να ληφθούν μέτρα αναγκαστικής επιβολής (James and Alley, 2002). Άρα, η φορολογική συμμόρφωση δείχνει τον βαθμό στον

οποίο οι πολίτες συμμορφώνονται με τους κανόνες της φορολογίας σε εθελοντική βάση.

Οι Awang and Amran (2014) βασιζόμενοι σε στοιχεία του ΟΟΣΑ (2001), παραθέτουν δύο πτυχές της φορολογικής συμμόρφωσης, α) τη διοικητική συμμόρφωση, που σημαίνει τη συμμόρφωση με τους διοικητικούς κανόνες κατά την υποβολή των φορολογικών δηλώσεων και την έγκαιρη καταβολή των φόρων και β) την τεχνική συμμόρφωση, που αναφέρεται στον υπολογισμό και την καταβολή των φόρων με βάση τις τεχνικές απαιτήσεις των διατάξεων της φορολογικής νομοθεσίας.

Σύμφωνα με τους Chong και Arunachalam (2018), η φορολογική συμμόρφωση μπορεί να ταξινομηθεί σε εθελοντική και αναγκαστική όπου ως εθελοντική συμμόρφωση νοείται η συμπεριφορά αυτή κατά την οποία οι πολίτες αναφέρουν οικειοθελώς τα εισοδήματά τους, υπολογίζουν με σωστό τρόπο τη φορολογική τους υποχρέωση και υποβάλλουν με συνέπεια τη φορολογική τους δήλωση, ενώ αντιθέτως, στην αναγκαστική συμμόρφωση οι πολίτες εκπληρώνουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις με μέτρα αναγκαστικής επιβολής από τη φορολογική διοίκηση μέσω ελέγχων και προστίμων.

Η φορολογική συμμόρφωση δύναται να εξετασθεί και κάτω από το πρίσμα της εμπιστοσύνης και εξουσίας, όπου η εθελοντική συμμόρφωση ενισχύεται όταν οι πολίτες έχουν αυξημένη εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και κατά συνέπεια αντιλαμβάνονται την εξουσία που ασκεί ως αποτελεσματική και ισχυρή, ενώ αντιθέτως, όταν δεν υπάρχει εμπιστοσύνη προς την κυβέρνηση, η φορολογική συμμόρφωση πραγματοποιείται κυρίως αναγκαστικά μέσω μέτρων επιβολής και η ίδια εξουσία που έχει η κυβέρνηση θεωρείται καταναγκαστική (Karlanogou and Rapanos, 2015).

Λόγω του γεγονότος ότι οι περισσότερες κυβερνήσεις βασίζονται στα φορολογικά έσοδα ώστε να είναι σε θέση να χρηματοδοτήσουν τις διάφορες οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητές τους, η φορολογική συμμόρφωση θεωρείται μείζονος σημασίας και ιδιαίτερα η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση. Για το σκοπό αυτό συστάθηκε με το Ν. 4002/2011 η Διεύθυνση Φορολογικής Συμμόρφωσης, η οποία υπάγεται στη Γενική Διεύθυνση Φορολογικής Διοίκησης της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων. Η λειτουργία και οι αρμοδιότητες της διεύθυνσης καθορίζονται από το προεδρικό διάταγμα 111/2014 και της απόφασης Δ6Α 1058864/14. Κύριος σκοπός της είναι να βελτιώσει τη φορολογική συμμόρφωση των

πολιτών και να υποστηρίξει την εκούσια συμμόρφωσή τους βάσει του στρατηγικού σχεδίου της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ιστοσελίδα ΑΑΔΕ-Διεύθυνση Φορολογικής Συμμόρφωσης).

Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται και στην επιμόρφωση των στελεχών της φορολογικής διοίκησης πάνω στο αντικείμενο της φορολογικής συμμόρφωσης, καθότι πραγματοποιούνται προγράμματα εκπαίδευσης και ενημέρωσης μέσω της Φορολογικής και Τελωνειακής Ακαδημίας. Σε τέτοιο πρόγραμμα εκπαίδευσης η φορολογική συμμόρφωση ορίζεται ως « ο βαθμός στον οποίο ο φορολογούμενος ανταποκρίνεται (ή μη) στο πνεύμα και στο γράμμα των φορολογικών νόμων της χώρας του ». Ως οι δύο πτυχές της φορολογικής μη συμμόρφωσης αναφέρονται η φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή, ενώ ως στρατηγικές και δράσεις αντιμετώπισης αυτών των φαινομένων προτείνονται :

- ✓ Διευκόλυνση οικειοθελούς συμμόρφωσης
- ✓ Επιβράβευση οικειοθελούς συμμόρφωσης
- ✓ Προληπτική Επικοινωνία με ομάδες που ρέπουν προς τη μη συμμόρφωση
- ✓ Εντοπισμός μη συμμορφούμενων
- ✓ Ενημέρωση Εντοπισμού
- ✓ Κλήση για οικειοθελή συμμόρφωση
- ✓ Μερικός έλεγχος
- ✓ Πλήρης έλεγχος

Η φορολογική ηθική αποτελεί μία από τις βασικές επεξηγηματικές μεταβλητές για το βαθμό της φορολογικής συμμόρφωσης των πολιτών (Filippin *et al*, 2013). Ως φορολογική ηθική ορίζεται το εσωτερικό κίνητρο που έχει ένα άτομο για την πληρωμή των φόρων, με άλλα λόγια, εκφράζει την προθυμία του ατόμου να πληρώσει φόρους, δηλαδή την ηθική υποχρέωση που έχει για την καταβολή φόρων ή την πεποίθηση ότι με την πληρωμή των φόρων συνεισφέρει στο κοινωνικό σύνολο (Frey and Torgler, 2007). Συνεπώς, η φορολογική ηθική έχει να κάνει με όλα τα μη οικονομικά κίνητρα που οδηγούν το άτομο στη φορολογική συμμόρφωση. Διάφοροι όροι έχουν χρησιμοποιηθεί ως συνώνυμα της ηθικής όπως « αρετή, συνείδηση, αίσθημα ενοχής για αδίκημα, ειλικρίνεια, αλτρουισμός, προθυμία συνεργασίας, δικαιοσύνη, αίσθημα καθήκοντος, κοινωνική ευθύνη», ενώ οι Christian and Alm (2014) θεωρούν ότι η ηθική είναι ένα σύνολο προσωπικών κανόνων που οδηγούν ένα άτομο σε αίσθημα ευτυχίας αν

ενεργήσει σύμφωνα με αυτά τα πρότυπα συμπεριφοράς, ενώ θα οδηγήσουν το άτομο σε αίσθημα ενοχής ή αμηχανίας εάν ενεργήσει με διαφορετικό τρόπο.

Η Lubian and Zarri (2011) προσεγγίζουν τη φορολογική ηθική ως ένα πολύπλευρο φαινόμενο και την εξετάζουν υπό το πρίσμα της : α) Καντιανής ηθικής, όπου η πληρωμή των φόρων θεωρείται θεμελιώδες ηθικό καθήκον και υπάρχει ισχυρή δέσμευση για την πληρωμή τους ανεξαρτήτως εάν οι φόροι θεωρούνται υπερβολικά υψηλοί ή άδικοι και ασχέτως από τον τρόπο που δαπανώνται από την κυβέρνηση, β) κοινωνικής συνοχής, κατά την οποία η φορολογική ηθική συνδέεται με τις συνέπειες της μη πληρωμής των φόρων στο σύνολο της κοινωνίας, γ) αναδιανομής του πλούτου, όπου εξετάζεται η φορολογική ηθική σε σχέση με τον τρόπο που τα φορολογικά έσοδα χρησιμοποιούνται από το κράτος για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών και αδύναμων, δ) κάθετης δικαιοσύνης, που συνδέει την ηθική στάση απέναντι στη φορολογία με τον τρόπο που ξοδεύει η κυβέρνηση τους φόρους, ε) δικαιοσύνης, κατά την οποία η ηθική στάση για την καταβολή των φόρων επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος.

2.4. Φοροδιαφυγή

«Ο φόρος εισοδήματος δημιουργήσε περισσότερους εγκληματίες από οποιαδήποτε άλλη κυβερνητική πράξη».

Barry Goldwater

Η φορολογική συμμόρφωση και η φοροδιαφυγή είναι θέματα τόσο παλιά όσο και οι ίδιοι οι φόροι και εξακολουθούν να αποτελούν περιοχές διερεύνησης και ανακάλυψης, πιθανών για όσο διάστημα συνεχίζουν να υπάρχουν οι φόροι (Torgler, 2003^a).

Η είσπραξη των φόρων, κατά τον Porcano (1988), είναι σημαντική πηγή δημοσίων εσόδων για κάθε κυβέρνηση και η ικανότητα της να στηρίζει τις δράσεις της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επιτυχή είσπραξη αυτών των εσόδων. Μία κυβέρνηση είναι οικονομικά πιο υγιής εάν όλοι οι φορολογούμενοι καταβάλλουν κανονικά το φόρο που τους αναλογεί. Δυστυχώς, ορισμένοι φορολογούμενοι δεν πληρώνουν το μερίδιο τους προσπαθώντας να μειώσουν τη φορολογική τους υποχρέωση και αυτή η φοροδιαφυγή προκαλεί σοβαρές συνέπειες στο κράτος, όχι μόνο γιατί μειώνει τα κρατικά έσοδα αλλά και διότι απογοητεύει τους συνεπείς

φορολογούμενους και τους ωθεί και αυτούς σε μη συμμόρφωση. Κατά συνέπεια, η φοροδιαφυγή προκαλεί αυξανόμενη ανησυχία στα περισσότερα κράτη για δύο βασικούς λόγους (Groenland and van Veldhoven, 1983): πρώτον, διότι επιφέρει οικονομικές συνέπειες μειώνοντας τα κρατικά έσοδα και επηρεάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ικανότητα της κυβέρνησης να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις της και δεύτερον, μπορεί μακροπρόθεσμα να υπονομεύσει την ικανότητα της κυβέρνησης να επιτύχει δίκαιη κατανομή του φορολογικού βάρους κάτι που θα ωθήσει τους φορολογούμενους σε μεγαλύτερο βαθμό μη φορολογικής συμμόρφωσης.

Λόγω του γεγονότος ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί σοβαρό αδίκημα κατά του κράτους, στις περισσότερες χώρες έχουν θεσπιστεί νόμοι που αποσκοπούν στην αποτροπή αυτού του εγκλήματος. Όμως πέρα από ποινικό αδίκημα, η φοροδιαφυγή συνιστά και σοβαρή αντικοινωνική συμπεριφορά καθώς επιφέρει επίπονες συνέπειες στο σύνολο της οικονομίας και της κοινωνίας. Ειδικότερα, λόγω του ότι το Δημόσιο στερείται σημαντικών εσόδων, επιβάλλονται στο σύνολο των φορολογουμένων πρόσθετα φορολογικά μέτρα τα οποία τα επωμίζονται τελικά όλοι αυτοί που δεν μπορούν να αποφύγουν τη φορολόγηση.

Η Ελλάδα βρίσκεται στη μέση της πιο σοβαρής δημοσιονομικής κρίσης στην πρόσφατη ιστορία της. Οι ελλείψεις των εσόδων ήταν ένα σταθερό χαρακτηριστικό της εκτέλεσης του κρατικού προϋπολογισμού σχεδόν κάθε χρόνο της δεκαετίας που προηγήθηκε της έκρηξης της κρίσης. Αν και δεν υπάρχει μελέτη που να προσδιορίζει επακριβώς το επίπεδο της φοροδιαφυγής, όλοι οι διαθέσιμοι δείκτες υποδηλώνουν ότι είναι υψηλό. Η φοροδιαφυγή είναι ένα ιδιαίτερα οξύ φαινόμενο, αλλά σίγουρα δεν περιορίζεται μόνο στην Ελλάδα (Kaplanoglou and Rapanos, 2015) .

Στην Ελλάδα με τη θέσπιση του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (Ν. 4174/2013) προβλέπεται το αδίκημα της φοροδιαφυγής στο άρθρο 66 (προηγουμένως η φοροδιαφυγή ρυθμιζόταν από το άρθρο 18 του Ν. 2523/97).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας που εξετάζει το φαινόμενο της φορολογικής συμμόρφωσης από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Opu (2016), ήδη πρώιμες έρευνες όπως αυτή του Schmoelders το 1959 ενδιαφέρονται για τη «φορολογική νοοτροπία» και τις στάσεις των πολιτών έναντι του κράτους και της δικαιοσύνης του φορολογικού συστήματος; οι Alm & Torlger το 2006 εξετάζουν το «φορολογικό ηθικό», το εγγενές κίνητρο για την καταβολή των φόρων; οι μελέτες της Murphy το 2004, των Harner *et al* το 2008 και της Braithwaite το 2009 μελετούν τις στάσεις έναντι της φορολογικής διοίκησης και την αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη των πράξεών της; άλλες, όπως αυτές των Barham & Fox, 2011 ή των Hessing *et al*, 1988 εστιάζουν στη μελέτη της φοροδιαφυγής και της πρόθεσης των ατόμων να φοροδιαφύγουν, ενώ οι μελέτες των Eriksen & Fallan, 1996 και Kirchler, 1998 διερευνούν τις στάσεις των ατόμων σε σχέση με τη φοροδιαφυγή των άλλων.

Στην παρούσα μελέτη θα εξετασθεί η φορολογική συμμόρφωση σε σχέση με παράγοντες που σχετίζονται με τη φορολογική διοίκηση, το φορολογικό σύστημα, τη φορολογική ηθική και τη φοροδιαφυγή. Ακολούθως, μέσω της επισκόπησης θα εξαχθούν και θα διατυπωθούν οι ερευνητικές υποθέσεις, οι οποίες θα αποτελέσουν τη βάση για τη διεξαγωγή της έρευνας.

3.1. Φορολογική συμμόρφωση και αποτελεσματικότητα, συνέπεια και δικαιοσύνη της φορολογικής διοίκησης

Οι φορολογικές αρχές αποτελούν σημαντικό κοινωνικό θεσμό, η αποτελεσματικότητα των οποίων είναι ζωτικής σημασίας για τη λειτουργία μιας σύγχρονης κοινωνίας (van Dijke and Verboon, 2010). Επιπλέον, διαδραματίζουν θεμελιώδη ρόλο στη διασφάλιση της φορολογικής συμμόρφωσης των φορολογουμένων με την τήρηση των φορολογικών κανόνων και κανονισμών. Παρά τις ρυθμίσεις που υπάρχουν, εξακολουθούν να υφίστανται διαφωνίες στην κοινωνία σχετικά με τα φορολογικά ζητήματα, γεγονός που προκαλεί τις πολυάριθμες περιπτώσεις μη φορολογικής συμμόρφωσης (Sinnasamy *et al*, 2015)

Σύμφωνα με τους Casagrande *et al* (2015), οι φορολογικές διοικήσεις παγκοσμίως αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα στην είσπραξη των φόρων, ιδιαίτερα των μικρών επιχειρήσεων και των αυτοαπασχολούμενων, καθότι τα διοικητικά έξοδα ελέγχου τους είναι δυσανάλογα μεγάλα συγκριτικά με τα οφειλόμενα ποσά τους. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού και για την αύξηση της αποτελεσματικότητας των φορολογικών αρχών, προτείνονται διάφορες λύσεις όπως η αύξηση των διαθέσιμων πόρων που διατίθενται για τους ελέγχους και οδηγούν σε μεγαλύτερη πιθανότητα ανίχνευσης ανέντιμων φορολογουμένων, η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών ελέγχου που έχουν ως αποτέλεσμα την εξοικονόμηση κόστους για τις φορολογικές αρχές αλλά και η βελτίωση των τεχνικών επικοινωνίας με το κοινό. Τα ευρήματα της μελέτης δείχνουν ότι η φορολογική διοίκηση εφαρμόζοντας τον κατάλληλο συνδυασμό κανόνων ελέγχου και πολιτικών επικοινωνίας, μπορεί να αυξήσει την αποτελεσματικότητά της δίχως να αυξηθούν σημαντικά τα διοικητικά της έξοδα, ωθώντας ταυτόχρονα τους φορολογούμενους σε υψηλότερη φορολογική συμμόρφωση.

Οι Torgler *et al* (2008) μελετούν τη φορολογική ηθική εστιάζοντας στις στάσεις που έχουν οι φορολογούμενοι απέναντι στη φορολογική διοίκηση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματά τους φαίνεται ότι το φορολογικό ηθικό αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην ενίσχυση της φορολογικής συμμόρφωσης. Ειδικότερα, εάν η αντίληψη που έχουν οι φορολογούμενοι για την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης είναι θετική, αυξάνεται η φορολογική ηθική και κατά συνέπεια η πρόθεσή τους να συμμορφωθούν φορολογικά.

Η ενσωμάτωση σύγχρονων συστημάτων πληροφορικής και η εφαρμογή ηλεκτρονικής διακυβέρνησης μπορούν, σύμφωνα με τους Tenidou *et al* (2015), να οδηγήσουν σε καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών μέσω της παροχής βελτιωμένων δημόσιων υπηρεσιών. Με αυτόν τον τρόπο θα αυξηθεί η ικανοποίηση των πολιτών και θα καταστεί ευκολότερη και αποτελεσματικότερη η διαχείριση του έργου των δημόσιων υπηρεσιών. Υπό το πρίσμα αυτό, οι φορολογικές αρχές θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν πιο αποτελεσματικά τα φαινόμενα μη συμμόρφωσης, ενώ μέσω της βελτίωσης της ποιότητας των ενεργειών τους θα οδηγηθούν σε καλύτερη επίτευξη των στόχων τους και θα αυξήσουν τα επίπεδα της φορολογικής συμμόρφωσης των πολιτών.

Πέρα όμως από την αποτελεσματικότητα των εργασιών της φορολογικής διοίκησης, σημαντικοί παράγοντες που διαμορφώνουν την αντίληψη των πολιτών για τις φορολογικές αρχές αποτελούν η συνέπεια και η δικαιοσύνη.

Στη μελέτη τους οι Feld and Frey (2002) εξετάζουν τη φορολογική συμμόρφωση εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο οι φορολογικές αρχές αντιμετωπίζουν τους φορολογούμενους. Θεωρούν ότι η σχέση μεταξύ των δύο συμβαλλόμενων μερών βασίζεται σε μία «ψυχολογική» σύμβαση. Όσο πιο ενεργά συμμετέχουν οι φορολογούμενοι στις αποφάσεις περί φορολογικής πολιτικής, τόσο περισσότερο ενισχύεται αυτή η σύμβαση και αυξάνεται το φορολογικό ηθικό. Για να διατηρηθεί όμως αυτό το ψυχολογικό συμβόλαιο απαιτείται από τα δύο ενδιαφερόμενα μέρη να συμπεριφέρονται εντός συγκεκριμένων πλαισίων. Ειδικότερα, οι φορολογικές αρχές πρέπει να αναγνωρίσουν και να υποστηρίξουν το συμβόλαιο με τους φορολογούμενους, ενεργώντας με σεβασμό προς αυτούς και προστατεύοντας ταυτόχρονα τους έντιμους φορολογούμενους από την “εκμετάλλευσή” τους από τους λιγότερο έντιμους που προσπαθούν να αποφύγουν την πληρωμή του οφειλόμενου φόρου τους (Feld and Frey, 2002^a). Ένα τέτοιο ψυχολογικό συμβόλαιο βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των δύο πλευρών. Με άλλα λόγια, οι φορολογική διοίκηση υποθέτει ότι οι φορολογούμενοι δηλώνουν με ειλικρίνεια το πραγματικό τους εισόδημα, ενώ οι φορολογούμενοι περιμένουν να αντιμετωπιστούν με σεβασμό σαν να δηλώνουν πραγματικά το συνολικό τους εισόδημα. Οι ερευνητές τελικά καταλήγουν ότι όταν οι φορολογούμενοι αντιμετωπίζονται με σεβασμό και δικαιοσύνη από τις φορολογικές αρχές και θεωρούν ότι οι υπηρεσίες που λαμβάνουν από το κράτος αξίζουν τους φόρους που πληρώνουν, τότε αισθάνονται υποχρεωμένοι να πληρώνουν τους φόρους τους με ειλικρίνεια.

Οι Feld and Frey (2002) στην παραπάνω έρευνα αναφέρονται σε κάποια καντόνια της Ελβετίας όπου εφαρμόζονται πιο δημοκρατικές φορολογικές διαδικασίες επιτρέποντας την ενεργή συμμετοχή των φορολογουμένων στη λήψη των αποφάσεων. Απ’ ότι φαίνεται, η άμεση εμπλοκή των πολιτών στις αποφάσεις για τον τρόπο με τον οποίο θα διατεθούν τα χρήματα που παραχωρούν οι ίδιοι στο κράτος, αυξάνει τόσο το ενδιαφέρον τους για συμμετοχή στη διαδικασία, όσο και τα κίνητρα που έχουν να συμμορφωθούν φορολογικά.

Σύμφωνα με τον Torgler (2003) οι φόροι δύνανται να θεωρηθούν ως η τιμή που καταβάλλεται για τις θετικές δραστηριότητες της κυβέρνησης. Έτσι, εάν οι φορολογούμενοι εμπιστεύονται τις φορολογικές αρχές, είναι πιο πρόθυμοι να είναι ειλικρινείς. Εάν η κυβέρνηση ενεργεί με αξιόπιστο τρόπο, οι πολίτες πιο εύκολα συμμορφώνονται φορολογικά. Όσο η κυβέρνηση προσπαθεί να καλλιεργήσει σχέση εμπιστοσύνης προσφέροντας αποτελεσματικές δημόσιες υπηρεσίες και όσο οι φορολογούμενοι είναι ικανοποιημένοι από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται από τις φορολογικές αρχές και αντιλαμβάνονται τις πράξεις της ως δίκαιες, τόσο ενισχύεται η φορολογική τους συμμόρφωση. Τα αποτελέσματα της έρευνάς τους δείχνουν ότι οι φορολογούμενοι προτίθενται να συμμορφωθούν περισσότερο όταν οι πράξεις και οι πρακτικές της φορολογικής διοίκησης εμπνέουν εμπιστοσύνη και είναι δίκαιες.

Ενισχύοντας τα παραπάνω ευρήματα, οι Kirchler *et al* (2008) αναφέρουν ότι εάν οι φορολογικές αρχές αντιμετωπίζουν τους φορολογούμενους με σεβασμό και υπευθυνότητα, τους βλέπουν ως ισότιμους εταίρους και αναπτύσσουν συμβουλευτικό ρόλο σχετικά με τα φορολογικά ζητήματα, τότε οι φορολογούμενοι αντιλαμβάνονται τη μεταχείριση αυτή ως δίκαιη και ανταποκρίνονται με μεγαλύτερη συμμόρφωση στις φορολογικές τους υποχρεώσεις.

Τα αποτελέσματα της έρευνας των Faizal *et al* (2017) αποκαλύπτουν ότι οι περισσότεροι φορολογούμενοι θα βελτίωναν τη φορολογική τους συμμόρφωση εάν αντιλαμβανόταν ότι οι πρακτικές και οι διαδικασίες της φορολογικής διοίκησης είναι δίκαιες. Για την αύξηση της φορολογικής συμμόρφωσης η δίκαιη μεταχείριση παίζει σημαντικότερο ρόλο απ' ό,τι η λήψη δίκαιων παροχών ή η επιβολή ενδεδειγμένων τιμωριών. Αυτή η αντίληψη της δικαιοσύνης θα αυξήσει επίσης την εμπιστοσύνη των φορολογουμένων προς τη φορολογική διοίκηση κάτι που αποτελεί παράγοντα ενίσχυσης της φορολογικής συμμόρφωσης. Τα συμπεράσματα της έρευνας δείχνουν ότι μία φορολογική διοίκηση η οποία μεταχειρίζεται τους φορολογούμενους με σεβασμό και δικαιοσύνη κατά την εκτέλεση των φορολογικών διαδικασιών θα εισπράξει εμπιστοσύνη, συνεργασία και φορολογουμένους που συμμορφώνονται περισσότερο.

Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο και ενδιαφέρον πόρισμα της παραπάνω μελέτης είναι ότι πρωταρχικό ρόλο για τη συμμόρφωση των πολιτών διαδραματίζει η δίκαιη μεταχείριση και έπειτα ακολουθούν η λήψη παροχών και η επιβολή κυρώσεων. Αυτό το

στοιχείο οφείλουν να ενστερνιστούν οι εκάστοτε φορολογικές διοικήσεις, που συνεχίζουν να λειτουργούν ακόμη σύμφωνα με πρότυπα ιεραρχίας και αντιμετωπίζουν τους φορολογουμένους ως ιεραρχικά κατώτερους και όχι ως ισότιμους εταίρους.

Προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα, η μελέτη των Dijke and Verboon (2010) τονίζει ότι οι αρχές οφείλουν να αναγνωρίσουν ότι η δική τους υποδειγματική συμπεριφορά μπορεί να έχει θετικό αντίκτυπο και στην αποτελεσματικότητα άλλων αρχών. Σημαντικό ρόλο ως προς αυτό διαδραματίζει η εμπιστοσύνη που αναπτύσσουν οι πολίτες προς τις φορολογικές αρχές μέσω της εφαρμογής δίκαιων διαδικασιών εκ μέρους των αρχών, κάτι που τελικά μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για την τόνωση της εθελοντικής φορολογικής συμμόρφωσης. Η έρευνα υπογραμμίζει την ανάγκη οι φορολογικές αρχές να διασφαλίσουν ότι οι διαδικασίες εκτελούνται με αποτελεσματικό και δίκαιο τρόπο, ιδιαίτερα όταν αλληλεπιδρούν με φορολογούμενους που δεν εμπιστεύονται τις αρχές.

Μελετώντας τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών αντιλαμβάνεται κανείς πόσο κρίσιμο είναι να καλλιεργηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ της φορολογικής αρχής και των φορολογουμένων. Ένα τέτοιο κλίμα που θα εξασφαλίσει ακεραιότητα, δικαιοσύνη και σεβασμό στις σχέσεις των δύο πλευρών, απ' ότι διαφαίνεται από τα ευρήματα των μελετών της ανασκόπησης, μπορεί να συμβάλει τα μέγιστα στην τόνωση της συμμόρφωσης των πολιτών σχετικά με τα φορολογικά τους ζητήματα. Από όλα τα παραπάνω καταλήγουμε στην διατύπωση των παρακάτω υποθέσεων της παρούσας μελέτης :

H1: Η αποτελεσματικότητα εργασιών της φορολογικής διοίκησης σχετίζεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση

H2 : Η συνέπεια και η δικαιοσύνη της φορολογικής διοίκησης σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση

3.2. Φορολογική συμμόρφωση και πληροφορίες που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση

Η αλληλεπίδραση μεταξύ των φορολογουμένων και της φορολογικής διοίκησης έγκειται και στο κομμάτι της παροχής πληροφοριών της δεύτερης προς τους πρώτους.

Για να μπορέσει ένας φορολογούμενος να συμμορφωθεί φορολογικά και να εκπληρώσει σωστά και ολοκληρωμένα το φορολογικό του καθήκον, προϋπόθεση είναι να λαμβάνει γνώση όλων των απαραίτητων πληροφοριών που σχετίζονται με την καταβολή των αναλογούντων φόρων.

Οι Alm *et al* (2010) αναφέρουν ότι το παραδοσιακό μοντέλο της φορολογικής διοίκησης βασίζεται στην καταστολή της παράνομης συμπεριφοράς μέσω τακτικών ελέγχων και αυστηρών κυρώσεων, αντιμετωπίζοντας τους φορολογούμενους ως πιθανούς εγκληματίες. Ωστόσο, νεότερη τάση θεωρεί το παραδοσιακό μοντέλο ως ελλιπές και αναδεικνύει ένα αναθεωρημένο μοντέλο “εξυπηρέτησης” των φορολογουμένων το οποίο αναγνωρίζει μεν το ρόλο επιβολής της φορολογικής διοίκησης, αλλά ταυτόχρονα τονίζει το ρόλο της ως παράγοντα διευκόλυνσης και παροχής υπηρεσιών προς τους πολίτες. Μέσω εργαστηριακών πειραμάτων η έρευνα επιχειρεί να εξετάσει κατά πόσο η παροχή πληροφοριών των αναθεωρημένων υπηρεσιών της φορολογικής διοίκησης έχει θετική επίδραση στο βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης. Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν ότι η μη παροχή ολοκληρωμένων πληροφοριών εκ μέρους της διοίκησης δυσκολεύει τους πολίτες και ως εκ τούτου ενισχύεται η συμπεριφορά της μη συμμόρφωσής τους ενώ αντιθέτως, η παροχή των απαραίτητων πληροφοριών προς τους φορολογούμενους έχει θετική και σημαντική επίδραση στη φορολογική τους συμμόρφωση. Καταλήγουν στο ότι η αβεβαιότητα ως προς την πληροφόρηση που αισθάνεται ένας φορολογούμενος τον ωθεί προς μία συμπεριφορά μη συμμόρφωσης κάτι που όμως αντιστρέφεται μόλις παρέχονται οι απαραίτητες πληροφορίες από την αρμόδια φορολογική υπηρεσία.

Η μελέτη του Eichfelder *et al* (2014) εξετάζει την παροχή πληροφοριών εκ μέρους της φορολογικής διοίκησης από τη σκοπιά του κόστους συμμόρφωσης που προκύπτει για τους φορολογούμενους. Πτυχές που μελετώνται μεταξύ άλλων είναι η αντιμετώπιση των φορολογουμένων από τη φορολογική διοίκηση, προβλήματα επικοινωνίας με την υπηρεσία, οι αντιφατικές δηλώσεις διάφορων διοικητικών υπαλλήλων αλλά και οι απαντήσεις και πληροφορίες που παρέχονται, καθώς αυτές θεωρούνται σημαντικές παράμετροι για τη διευκόλυνση των φορολογουμένων. Στα συμπεράσματά τους καταλήγουν ότι η έγκαιρη παροχή χρήσιμων πληροφοριών από τις φορολογικές αρχές είναι η παράμετρος που σχετίζεται σημαντικότερα με το κόστος της φορολογικής συμμόρφωσης.

Η μη συμμόρφωση στις φορολογικές υποχρεώσεις δε σημαίνει κατ' ανάγκη εκούσια συμπεριφορά. Ο Ewald (1997) αναφέρει ότι ένας σημαντικός αριθμός φορολογουμένων κατά τη δήλωση φόρου εισοδήματος διαπράττει φορολογικές παραβάσεις ακούσια και όχι από πρόθεση. Ο Kosonen *et al* (2015) εξετάζει μέσω μιας έρευνας πεδίου τα ακούσια λάθη που γίνονται κατά τη δήλωση των φόρων και κατά πόσο η παροχή σχετικών πληροφοριών από τις φορολογικές αρχές επηρεάζει τη φορολογική συμμόρφωση. Τα αποτελέσματα της έρευνας φανερώνουν λιγότερα λάθη στις φορολογικές δηλώσεις κατά 5 έως 8 ποσοστιαίες μονάδες, που ισοδυναμεί με μείωση κατά 50% του ποσοστού σφάλματος όταν παρέχονται οι κατάλληλες πληροφορίες. Καταλήγει, ότι το αποτέλεσμα της έρευνας είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τις φορολογικές αρχές καθότι η παροχή των κατάλληλων πληροφοριών και η ενημέρωση των φορολογουμένων από τις φορολογικές αρχές μπορεί να τους ωθήσει σε μεγαλύτερη συμμόρφωση.

Οι Kirchler *et al* (2008) αναφέρουν ότι η καλύτερη γνώση πάνω σε φορολογικά θέματα οδηγεί σε μεγαλύτερη φορολογική συμμόρφωση ενώ αντιθέτως, η φτωχή φορολογική γνώση αυξάνει τη μη συμμόρφωση. Παρόμοιες διαπιστώσεις κάνουν και οι Eriksen and Fallan (1996) οι οποίοι μέσω ενός πειράματος εξετάζουν κατά πόσο οι καλύτερες φορολογικές γνώσεις επηρεάζουν τη στάση προς τη φορολόγηση. Τα αποτελέσματα της μελέτης τους έδειξαν ξεκάθαρα τη μεγάλη επιρροή που έχει η αυξημένη γνώση περί φορολογικών θεμάτων πάνω στην αντίληψη των ερωτηθέντων σχετικά με τη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος. Η αντίληψη περί δικαιοσύνης αυξήθηκε μέσω της καλύτερης φορολογικής γνώσης εκτοπίζοντας τις εσφαλμένες αντιλήψεις που είχαν οι ερωτηθέντες για το φορολογικό σύστημα καθιστώντας το έτσι στα μάτια τους πιο ευνοϊκό. Οι Eriksen and Fallan (1996) συμπεραίνουν ακόμη ότι η παροχή περισσότερων φορολογικών γνώσεων σε μεγαλύτερα τμήματα της κοινωνίας θα μπορούσε να αποτελέσει επιτυχημένο μέσο πρόληψης της φοροδιαφυγής καθώς οδηγεί σε βελτιωμένη αντίληψη των πολιτών σχετικά με το δίκαιο χαρακτήρα του φορολογικού συστήματος.

Οι Eriksen and Fallan (1996) πηγαίνουν ένα βήμα παραπέρα ξεφεύγοντας από την απλή παροχή πληροφοριών και προχωρούν στην έννοια της παροχής φορολογικής παιδείας, προτείνοντας μάλιστα να διδάσκονται στοιχεία της φορολογίας και του φορολογικού συστήματος μέσω υποχρεωτικών μαθημάτων σε σχολεία. Πράγματι, μία τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε να επιφέρει πολλαπλά θετικά αποτελέσματα στο

σύνολο της κοινωνίας, καθότι θα μπορούσε να διαμορφωθεί μία ορθότερη φορολογική νοοτροπία στους μελλοντικούς φορολογούμενους και να εκλείψουν σε μεγάλο βαθμό φαινόμενα μη συμμόρφωσης. Εδώ αξίζει να μνημονευτεί μία έρευνα που διεξήχθη από τη Διεύθυνση Φορολογικής Συμμόρφωσης της τέως Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Εσόδων και νυν Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων στα πλαίσια του επιχειρησιακού προγράμματος 2016, που είχε ως στόχο να διερευνήσει τη δυνατότητα υλοποίησης δράσεων σχετικών με την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα συμβάλλουν στην καλλιέργεια της φορολογικής συνείδησης σε μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η έρευνα απευθύνθηκε σε εκπαιδευτικούς και τα αποτελέσματά της φανερώνουν ότι το 95% των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν θεωρεί ότι η διαμόρφωση της φορολογικής συνείδησης είναι θέμα παιδείας και μπορεί να διαμορφωθεί από νεαρές ηλικίες, το 90% πιστεύει ότι η φορολογική συνείδηση χρήζει ενίσχυσης από το εκπαιδευτικό σύστημα, ενώ το 90% αντιμετωπίζει θετικά την εισαγωγή του προτεινόμενου προγράμματος στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Από την παραπάνω βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει σαφέστατα ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζει η παροχή σωστής, ολοκληρωμένης και έγκαιρης πληροφόρησης από τη φορολογική διοίκηση προς τους πολίτες για τη φορολογική συμμόρφωσή τους. Πέρα από την απλή παροχή πληροφοριών, διαφαίνεται ξεκάθαρα και ο κρίσιμος ρόλος της διαμόρφωσης μίας σωστής φορολογικής συνείδησης των πολιτών μέσω της παροχής κατάλληλης φορολογικής γνώσης ως ευρύτερη προσέγγιση.

Με βάση τα ανωτέρω μπορεί να διατυπωθεί η κάτωθι ερευνητική υπόθεση :

H3 : Η σαφήνεια και συνέπεια των πληροφοριών που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση.

3.3. Φορολογική συμμόρφωση και ικανότητες και χαρακτηριστικά των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης

Φόροι είναι οι τιμή που καταβάλουν οι πολίτες για τις θετικές δράσεις της κυβέρνησης, υποστηρίζει ο Torgler (2003), και συνεχίζει λέγοντας ότι, εάν οι φορολογούμενοι εμπιστεύονται τους δημοσίους υπαλλήλους τότε είναι και περισσότερο πρόθυμοι να είναι ειλικρινείς. Όταν οι πράξεις της κυβέρνησης είναι αξιόπιστες, τότε

ενδέχεται και οι πολίτες να είναι πιο πρόθυμοι να συμμορφωθούν φορολογικά. Η σχέση μεταξύ της κυβέρνησης ή της φορολογικής διοίκησης με τους φορολογούμενους δύναται να θεωρηθεί ως μία ψυχολογική σύμβαση που συνεπάγεται ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς και αμοιβαία εμπιστοσύνη. Όταν η κυβέρνηση φροντίζει ώστε οι κρατικές υπηρεσίες να λειτουργούν σωστά και αποτελεσματικά και όταν οι φορολογούμενοι είναι ικανοποιημένοι από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται από τις φορολογικές αρχές, η συνεργασία και η συμμόρφωσή τους ενδέχεται να αυξηθεί.

Σύμφωνα με τους Kirchler *et al* (2006) η ποιότητα της σχέσης μεταξύ της φορολογικής αρχής και των φορολογουμένων εξαρτάται από την ποιότητα της αλληλεπίδρασης τους. Με άλλα λόγια, η ποιότητα της επαφής των φορολογουμένων με υπαλλήλους της φορολογικής διοίκησης θα επηρεάσει την αντίληψη των πρώτων, καθότι οι θετικές εμπειρίες αναμένεται να ευνοήσουν την προθυμία τους για καλύτερη συνεργασία με τις φορολογικές αρχές. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουν και τα ευρήματα της εργασίας των Torgler *et al* (2008) οι οποίοι εξετάζοντας α) στοιχεία των ικανοτήτων των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης, όπως επαγγελματική συμπεριφορά, ενημέρωση και κατάρτιση πάνω στο φορολογικό αντικείμενο και β) διάφορα χαρακτηριστικά των στελεχών της φορολογικής διοίκησης όπως τιμιότητα, ειλικρίνεια και προθυμία, καταλήγουν ότι όλα αυτά τα στοιχεία έχουν σημαντική θετική συσχέτιση με το φορολογικό ηθικό. Επιπροσθέτως, όσο περισσότερο εμπιστεύονται οι φορολογούμενοι τους υπαλλήλους της φορολογικής διοίκησης τόσο αυξημένο είναι το φορολογικό τους ηθικό και άρα η φορολογική τους συμμόρφωση. Όταν οι φορολογούμενοι αντιμετωπίζονται με δίκαιο και λογικό τρόπο και τους παρέχονται αξιόπιστες πληροφορίες και υπηρεσίες, βελτιώνεται τόσο η φήμη των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης όσο και η αντίληψη των φορολογουμένων περί δίκαιων διαδικασιών και συνεπώς η προθυμία για συμμόρφωση αυξάνεται Kirchler *et al* (2006).

Οι δίκαιες διαδικασίες θεωρούνται σημαντικές στη διαμόρφωση της ποιότητας αυτής της σχέσης και οδηγεί τους φορολογούμενους σε αυξημένη συνεργασία και συμμόρφωση (Murphy, 2004). Η διαδικαστική δικαιοσύνη αναφέρεται στην αντίληψη των ατόμων που έχουν σχετικά με τις υπηρεσίες που έλαβαν ή σχετικά με τον τρόπο που αντιμετωπίστηκαν από τις αρχές (Murphy, 2009). Σύμφωνα με τους Murphy and Tyler (2008), όταν οι φορολογούμενοι αντιμετωπίζονται από τις φορολογικές αρχές με όμορφο και δίκαιο τρόπο, τείνουν να συνεργάζονται καλύτερα με τη φορολογική

διοίκηση και να συμμορφώνονται περισσότερο με τις αποφάσεις της. Ομοίως, οι van Dijke and Verboon (2010) αναφέρουν ότι οι δίκαιες διαδικασίες επιδρούν θετικά στη φορολογική συμμόρφωση.

Οι Kastlunger *et al* (2013) υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη εμπιστοσύνης ενδυναμώνει τη σχέση των φορολογουμένων με τη φορολογική διοίκηση και η φορολογική συμμόρφωση αυξάνεται, όταν οι πράξεις της φορολογικής αρχής θεωρούνται αξιόπιστες. Όταν οι φορολογούμενοι εμπιστεύονται τους υπαλλήλους της φορολογικής διοίκησης, αυξάνεται σημαντικά το φορολογικό ηθικό και κατά συνέπεια η φορολογική συμμόρφωση σύμφωνα με τα ευρήματα των Torgler (2003). Ομοίως, τα αποτελέσματα της έρευνας των Wahl *et al* (2010) έδειξαν ότι υπάρχει θετική σχέση μεταξύ της φορολογικής συμμόρφωσης και της αξιοπιστίας των φορολογικών αρχών, λέγοντας ότι μία αξιόπιστη φορολογική διοίκηση είναι σε θέση να αυξήσει τη συμμόρφωση, είτε εθελοντικά είτε με μέτρα επιβολής. Παρόμοια αποτελέσματα αναφέρονται και στη μελέτη των Muelbacher *et al* (2011) όπου διαπιστώνεται ότι η αξιοπιστία της φορολογικής διοίκησης αυξάνει το επίπεδο της εθελοντικής συμμόρφωσης.

Για να είναι οι φορολογική διοίκηση αξιόπιστη, θα πρέπει να είναι απαλλαγμένη από το φαινόμενο της διαφθοράς. Οι Picur and Belkaoui (2006) μελετώντας τη διαφθορά σε τριάντα χώρες βρήκαν ότι η φορολογική συμμόρφωση είναι υψηλότερη στις χώρες εκείνες που ελέγχουν πιο αποτελεσματικά τη διαφθορά. Με άλλα λόγια, σε χώρες όπου οι κυβερνήσεις προστατεύουν τους πολίτες δημιουργώντας ένα φορολογικό περιβάλλον απαλλαγμένο από δωροδοκίες και φαινόμενα διαφθοράς, παρατηρούνται υψηλότερα επίπεδα φορολογικής συμμόρφωσης. Οι Vlachos *et al* (2016) εξετάζοντας τον αντίκτυπο που έχει η διαφθορά στη φορολογική συμμόρφωση των επιχειρήσεων βρίσκουν ότι όσοι αντιλαμβάνονται τη διαφθορά ως κύριο εμπόδιο στην επιχειρηματική δραστηριότητα είναι λιγότερο διατεθειμένοι να πληρώσουν φόρους.

Οι υπάλληλοι, ως εκπρόσωποι της φορολογικής διοίκησης, αντανακλούν με τη συμπεριφορά και το ήθος τους τις αξίες της διοίκησης στους φορολογούμενους, καθώς οι εργαζόμενοι είναι αυτοί με τους οποίους έρχονται σε άμεση επαφή οι πολίτες και από αυτή την επαφή οι δεύτεροι αποκομίζουν τις όποιες θετικές ή αρνητικές εμπειρίες. Όπου κυριαρχεί ο σεβασμός, η ειλικρίνεια και η ακεραιότητα ενισχύεται η εμπιστοσύνη των πολιτών και ενδεχομένως και η πρόθεση εκ μέρους τους για συνεργασία.

Συνεπώς, από τη μελέτη όλων των παραπάνω στοιχείων καταλήγουμε στις εξής δύο ερευνητικές υποθέσεις :

H4 : Οι ικανότητες των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση, και

H5: Τα χαρακτηριστικά των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση

3.4. Φορολογική συμμόρφωση και δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος

Αναμφισβήτητα, οποιοσδήποτε πολίτης θα ήθελε ένα δίκαιο φορολογικό σύστημα. Οι Tan and Fatt (2000) στην εργασία τους επικαλούνται τα λεγόμενα του Adam Smith (1776) ο οποίος στο έργο του «Πλούτος των Εθνών» είχε ήδη υιοθετήσει την έννοια της «ισότητας» ως έναν από τους βασικούς κανόνες της φορολογίας, υποστηρίζοντας ότι οι φορολογούμενοι θα έπρεπε να συμβάλλουν στα έξοδα του κράτους, είτε ανάλογα με την ικανότητά τους να πληρώσουν, είτε με βάση των οφελών που αποκομίζουν από τις παρεχόμενες κρατικές υπηρεσίες. Οι περισσότερες κυβερνήσεις από τότε αναγνώρισαν τη σημασία ενός δίκαιου φορολογικού συστήματος. Ωστόσο, η έννοια της δικαιοσύνης είναι πολυδιάστατη καθώς οι φορολογούμενοι μπορεί να έχουν διαφορετικές απόψεις περί δικαιοσύνης. Μία διάσταση μπορεί να είναι αυτή της ανταλλαγής με την κυβέρνηση, μία άλλη η ισότητα ανάλογα με τη φοροδοτική ικανότητα των φορολογουμένων. Ένα φορολογικό σύστημα ίσως κριθεί άδικο, εάν θεωρηθεί ότι οι πλούσιοι πληρώνουν μικρότερο φόρο σε σχέση με τους λιγότερο πλούσιους. Ακόμη, πολλοί φορολογούμενοι αποφεύγουν την πληρωμή των φόρων όταν πιστεύουν ότι αδικούνται στην αμοιβαία σχέση τους με την κυβέρνηση και λαμβάνουν λιγότερες ή υποδεέστερες κρατικές υπηρεσίες από αυτές που θα έπρεπε (Kim, 2002; Verboon and van Dijke, 2007). Συνεπώς, στη φορολογική συμπεριφορά των ατόμων, σημασία δεν έχουν μόνο οι οικονομικοί παράγοντες αλλά και οι μη οικονομικοί, οι οποίοι μπορούν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη συμπεριφορά, όπως, μεταξύ άλλων, η θετική στάση απέναντι στην αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος που θεωρείται ότι επηρεάζει σημαντικά το επίπεδο της φορολογικής συμμόρφωσης (Tan and Fatt, 2000). Άλλωστε, όπως υποδηλώνουν και άλλες έρευνες, η

σχέση μεταξύ της αντιλαμβανόμενης δικαιοσύνης του φορολογικού συστήματος και της συμμόρφωσης είναι πολύπλοκη (Jurney *et al*, 2017).

Ο Farrar (2011) αναφέρει ότι στη φορολογική βιβλιογραφία η φορολογική δικαιοσύνη διακρίνεται σε διαδικαστική και διανεμητική. Η διαδικαστική δικαιοσύνη αναφέρεται στις διαδικασίες που οδηγούν στα φορολογικά αποτελέσματα, ενώ η διανεμητική δικαιοσύνη περιλαμβάνει τρεις υποκατηγορίες: την κάθετη, οριζόντια και ανταλλακτική ή αμοιβαία. Η κάθετη υποστηρίζει ότι τα άτομα με μεγαλύτερη φοροδοτική ικανότητα πληρώνουν περισσότερους φόρους, η οριζόντια ότι τα άτομα με ίδια φοροδοτική ικανότητα πληρώνουν ίδιους φόρους ενώ η ανταλλακτική ή αμοιβαία θεωρεί ότι το ποσό που πληρώνει ένας φορολογούμενος επιστρέφει σε αυτόν υπό μορφή κρατικών υπηρεσιών. Καθώς οι φορολογούμενοι εμπλέκονται άμεσα στη φορολογική διαδικασία μέσω της υποβολής των δηλώσεών τους, είναι σε θέση να αντιληφθούν τα αποτελέσματα της διαδικασίας αυτής και να τα αξιολογήσουν από άποψη δικαιοσύνης. Όταν μία κυβέρνηση φροντίζει για την ύπαρξη φορολογικής δικαιοσύνης, αυξάνεται ο βαθμός εμπιστοσύνης που της δείχνουν οι φορολογούμενοι και ως εκ τούτου αυξάνεται και ο βαθμός εθελοντικής φορολογικής συμμόρφωσης. Με αυτόν τον τρόπο η συμμόρφωση είναι εν τέλει λιγότερο δαπανηρή για την κυβέρνηση απ' ό,τι αν την απαιτούσε επιβάλλοντας μέτρα εξαναγκασμού. Επιπροσθέτως, η σωστή διαχείριση των φορολογικών εσόδων μπορεί να δημιουργήσει κατάλληλες δημόσιες αξίες που να υποστηρίζουν κυβερνητικές πρωτοβουλίες, εμπνέοντας εμπιστοσύνη και βελτιώνοντας το πρότυπο συμμόρφωσης

Παρομοίως, στην έρευνα του IOBE (2018), τα κριτήρια αξιολόγησης της δικαιοσύνης ενός φορολογικού συστήματος σύμφωνα με τη θεωρία της φοροδοτικής ικανότητας (*ability-to-pay theory*) είναι α) η αρχή της οριζόντιας ισότητας, που σημαίνει ότι άτομα με την ίδια οικονομική δυνατότητα πρέπει να αντιμετωπίζονται φορολογικά με τον ίδιο τρόπο, β) η αρχή της κάθετης ισότητας όπου τα άτομα με διαφορετική οικονομική δυνατότητα δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται φορολογικά με τον ίδιο τρόπο και γ) η αναδιανομή του εισοδήματος, που μειώνει τις εισοδηματικές ανισότητες που υπάρχουν στην κοινωνία.

Προηγούμενες μελέτες, όταν αναφέρονται στη δικαιοσύνη ενός φορολογικού συστήματος, επικαλούνται επίσης τις αρχές της οριζόντιας και κάθετης ισότητας, καταλήγοντας ότι η αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος

φαίνεται να επηρεάζει τον βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης των πολιτών (Alm *et al*, 1993; Gilligan and Richardson, 2005) Οι Gilligan and Richardson (2005) και Cowell (1992) τονίζουν ότι εάν οι πολίτες αντιληφθούν ότι το φορολογικό σύστημα είναι άδικο γι' αυτούς, τότε η φορολογική τους συμμόρφωση τείνει να μειωθεί. Πάντως η αντίληψη της φορολογικής δικαιοσύνης έχει αναγνωριστεί ευρέως ως μια από τις σημαντικότερες μεταβλητές που μπορούν να επηρεάσουν τη συμπεριφορά της φορολογικής συμμόρφωσης.(Gilligan and Richardson, 2005; Sinnasamy *et al*, 2015; Dijke and Verboon, 2010).

Από τα παραπάνω οδηγούμαστε στη διατύπωση της επόμενης ερευνητικής υπόθεσης :

H6: Η αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος σχετίζεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση

3.5. Φορολογική συμμόρφωση και πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος και της φορολογικής νομοθεσίας

Στη μελέτη του IOBE (2018) που εξετάζει τη φορολογία εισοδήματος στην Ελλάδα, επισημαίνεται ότι η ελληνική φορολογική νομοθεσία απέχει πολύ από τις προδιαγραφές της απλότητας και της σταθερότητας, γεγονός που οδηγεί σε αύξηση της νομικής ανασφάλειας, του κόστους συμμόρφωσης και του διοικητικού βάρους των φορολογουμένων. Επιπλέον, η μελέτη αναφέρει ότι ένα πολύπλοκο φορολογικό σύστημα δημιουργεί προβλήματα αυξάνοντας το κόστος συμμόρφωσης των φορολογουμένων αλλά και τις ευκαιρίες για φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή, ενώ ταυτόχρονα από την πλευρά της φορολογικής διοίκησης η πολυπλοκότητα ανεβάζει το κόστος του ελέγχου και της αποτελεσματικότητας. Αντιθέτως, ένα φορολογικό σύστημα που είναι ευέλικτο έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται στις ανάγκες της οικονομίας, ενώ όταν είναι σταθερό δημιουργεί τις αναγκαίες συνθήκες ώστε οι φορολογούμενοι να είναι σε θέση να λαμβάνουν τις αποφάσεις τους σε επαρκή χρονικό ορίζοντα στο μέλλον. Πρόσθετα επιθυμητά στοιχεία ενός φορολογικού συστήματος αποτελούν η απλότητα, η οποία ελαχιστοποιεί τόσο το κόστος διαχείρισής του από πλευράς φορολογικής διοίκησης όσο και το κόστος συμμόρφωσης από την πλευρά των φορολογουμένων, αλλά και η διαφάνεια, η οποία φανερώνει τις πράξεις της

φορολογικής διοίκησης συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην ενημέρωση των πολιτών και περιορίζοντας φαινόμενα όπως τη φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή.

Η εργασία της Krause (2000) μελετά επίσης την πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος. Αναφέρει ότι όταν οι νόμοι είναι πολύπλοκοι ή ασαφείς δημιουργούνται αρνητικές επιπτώσεις τόσο στη φορολογική συμμόρφωση όσο και στην επιβολή των μέτρων συμμόρφωσης από τη φορολογική διοίκηση. Συχνά, λόγω της ασάφειας των νόμων, είναι αδύνατον να προσδιοριστεί επακριβώς η πραγματική φορολογική υποχρέωση του φορολογούμενου. Η αβεβαιότητα, η άγνοια, η ασάφεια και οι δαπανηρές διαδικασίες αποθαρρύνουν πολλούς φορολογούμενους να ζητήσουν φορολογικές εκπτώσεις που δικαιούνται, ενώ άλλοι πάλι βρίσκουν ευκαιρία για φοροαποφυγή. Η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος υπονομεύει συχνά την ικανότητα της φορολογικής αρχής να διακρίνει μεταξύ της εκούσιας φοροδιαφυγής, της άθελης παρερμηνείας του φορολογικού κώδικα και της νόμιμης φοροαποφυγής. Άρα, η μη συμμόρφωση μπορεί να προκύψει από παρερμηνείες των κανόνων ή από ακούσιες πράξεις παράλειψης. Συμπερασματικά, η έρευνα καταλήγει ότι ένα φορολογικό σύστημα λόγω του ότι επιδιώκει την ισότητα μεταξύ των φορολογουμένων, αλλά και επειδή αποτελεί εργαλείο εφαρμογής διάφορων πολιτικών της κυβέρνησης, αναγκαστικά έχει αυξημένη πολυπλοκότητα. Οπότε, όταν οι κανόνες είναι σύνθετοι, η συμμόρφωση και η επιβολή μέτρων είναι ατελείς, οι πολιτικές των φορολογικών αρχών αναποτελεσματικές και το κόστος συμμόρφωσης των φορολογουμένων αυξημένο.

Στην έρευνα που διεξήχθη από τους Kirchler *et al* (2006), επισημαίνεται ότι όταν η φορολογική νομοθεσία είναι πολύπλοκη και απουσιάζουν ξεκάθαροι κανονισμοί, οι φορολογούμενοι συχνά δυσκολεύονται να συμμορφωθούν ορθά με τις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Ένα φορολογικό σύστημα το οποίο, λόγω της πολυπλοκότητάς του, είναι ακατανόητο στον απλό φορολογούμενο, αλλά επιτρέπει σε άλλους, που έχουν την οικονομική δυνατότητα, να συμβουλευτούν ειδικούς για να αποφύγουν με νόμιμο τρόπο την πληρωμή των φόρων, έχει μικρές πιθανότητες να κερδίσει την εμπιστοσύνη των πολιτών (Slemrod *et al*, 2001). Μεγάλο ποσοστό των φορολογουμένων αντιλαμβάνονται τη φορολογική νομοθεσία ως υπερβολικά περίπλοκη και κατά συνέπεια την αξιολογούν αρνητικά έχοντας ως αποτέλεσμα μειωμένη πρόθεση για συμμόρφωση.

Στο ίδιο πνεύμα ο Torgler (2003) αναφέρει ότι η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος μπορεί να οδηγήσει σε ακούσια μη συμμόρφωση όταν οι φορολογούμενοι αντιμετωπίζουν προβλήματα στη συμπλήρωση των φορολογικών τους δηλώσεων. Επιπροσθέτως, ένα πολύπλοκο φορολογικό σύστημα μπορεί να μειώσει τους ηθικούς φραγμούς για φοροδιαφυγή, καθώς σε σκόπιμα σφάλματα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα η παρερμηνεία των σύνθετων κανόνων. Επομένως, η αυξημένη πολυπλοκότητα οδηγεί σε δυσκολία των φορολογικών αρχών να ξεχωρίσουν τους έντιμους από τους ανέντιμους φορολογούμενους. Καθότι οι φορολογικές νομοθεσίες επικρίνονται συχνά ότι είναι υπερβολικά περίπλοκες και δεν μπορούν να κατανοηθούν πλήρως από τους φορολογούμενους, η αύξηση της γνώσης και κατανόησης του φορολογικού συστήματος από τους φορολογούμενους μέσω της απλούστευσης της φορολογικής νομοθεσίας, θα αυξήσει την εμπιστοσύνη στις αρχές και θα οδηγήσει σε αυξημένη εθελοντική φορολογική συμμόρφωση (Kirchler *et al*, 2008)

Από όλα τα παραπάνω οδηγούμαστε στην επόμενη ερευνητική υπόθεση :

H7: Η απλότητα του φορολογικού συστήματος και της φορολογικής νομοθεσίας σχετίζεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση

3.6. Φορολογική συμμόρφωση και παράγοντες δικαιοσύνης και κοινωνικής συνοχής

Δίχως αμφισβήτηση, η διερεύνηση παραγόντων πέρα των καθαρά οικονομικών θεωρείται εξίσου, αν όχι περισσότερο σημαντική στη μελέτη της φορολογικής συμπεριφοράς των ανθρώπων. Όπως επισημαίνει ο Harsanyi (1980) τα οικονομικά της ευημερίας – που είναι κλάδος της οικονομικής θεωρίας – προσπαθούν να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο ορισμένοι μη οικονομικοί παράγοντες επιδρούν στις οικονομικές δραστηριότητες των ανθρώπων. Επίσης, αναφέρει ότι ολόκληρη η ηθική φιλοσοφία θα μπορούσε να βασιστεί πάνω στην οικονομική αρχή της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας ή ακριβέστερα, στη μεγιστοποίηση της κοινωνικής χρησιμότητας, ερμηνεύοντας την τελευταία ως το άθροισμα όλων των ατομικών χρησιμότητων.

Οι Lubian and Zarrì (2011) βασίζονται στη μελέτη τους σε δύο ερευνητικές κατευθύνσεις. Η πρώτη κατεύθυνση εξετάζει τον παράγοντα ευτυχία σε σχέση με την

οικονομική συμπεριφορά των ατόμων. Το κύριο εύρημα της εργασίας τους αποκαλύπτει ότι τα άτομα με υψηλότερο φορολογικό ηθικό απολαμβάνουν υψηλότερα επίπεδα ευτυχίας. Βρίσκουν να υπάρχει μια θετική και ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της ευτυχίας και του φορολογικού ηθικού, κάτι που επιτρέπει την απόκτηση περισσότερων γνώσεων γύρω από το λεγόμενο «ηδονιστικό παράδοξο», δηλαδή ότι ο *homo economicus*, ο οποίος βασίζεται στην ορθολογική σκέψη του, αναζητά την ευτυχία για τον εαυτό του αλλά δε θα τη βρει, ενώ ο άνθρωπος που προσφέρει βοήθεια σε άλλους θα τη βρει. Η δεύτερη ερευνητική κατεύθυνση εστιάζει στη σχέση μεταξύ της φορολογικής ηθικής και της φορολογικής συμμόρφωσης, επιχειρώντας να ρίξει φως στο λεγόμενο «πάζλ συμμόρφωσης», μελετώντας τους λόγους για τους οποίους πολλοί άνθρωποι συμμορφώνονται φορολογικά παρότι οι πιθανότητες να ελεγχθούν από τις φορολογικές αρχές είναι εξαιρετικά χαμηλές. Το σκεπτικό στη σχέση μεταξύ φορολογικής ηθικής και φορολογικής συμμόρφωσης είναι ότι όταν οι πολίτες εκφράζουν μια θετική ηθική στάση απέναντι στη φορολογία, τότε και το επίπεδο της συμμόρφωσης αποδεικνύεται ότι είναι υψηλότερο.

Οι Lubian and Zarri (2011) συνεχίζουν λέγοντας ότι παρότι διαπιστώνεται μια ισχυρή σχέση μεταξύ φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης, συχνά η έννοια της φορολογικής ηθικής αντιμετωπίζεται ως ένα μαύρο κουτί το οποίο περιλαμβάνει άγνωστες επιρροές πάνω στη φοροδιαφυγή. Η μελέτη των παραγόντων που οδηγούν σε υψηλότερα επίπεδα συμμόρφωσης από αυτά που προβλέπονται στην κλασική θεωρία των Allingham and Sandmo (1972) στην οποία ο φορολογούμενος επιχειρεί να μεγιστοποιήσει το ατομικό του όφελος, βοηθούν να ρίξουν φως στην έννοια της φορολογικής ηθικής. Επίσης, καθώς τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι τα άτομα που έχουν υψηλότερη φορολογική ηθική τείνουν να συμμορφώνονται περισσότερο και ως εκ τούτου απολαμβάνουν υψηλότερα επίπεδα ευτυχίας, η σχέση ηθικής και συμμόρφωσης φαίνεται να είναι λιγότερο παράδοξη, διότι οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την πληρωμή των φόρων ως ηθική επιβράβευση. Στην έρευνα, η μελέτη της φορολογικής ηθικής προσεγγίζεται μέσω μιας πολύπλευρης οπτικής καθώς μελετώνται μεταξύ άλλων πτυχές α) της Καντιανής ηθικής («*το ηθικό πράττειν είναι καλό καθ' εαυτό*»), η οποία θεωρεί την πληρωμή των φόρων ως ένα θεμελιώδες ηθικό καθήκον, β) της φοροδιαφυγής και των συνεπειών που έχει στο σύνολο της κοινωνίας, γ) της αναδιανομής του πλούτου, εξετάζοντας την αντίληψη των πολιτών σχετικά με το αν θεωρούν σωστό να πληρώνουν φόρους επειδή βοηθά τους αδύναμους και δ) της δικαιοσύνης, δηλαδή κατά πόσο πιστεύουν οι φορολογούμενοι ότι δεν είναι σωστό να

πληρώνουν φόρους εάν πιστεύουν ότι οι φόροι είναι άδικοι. Τα αποτελέσματα της έρευνας υποδηλώνουν ότι οι άνθρωποι πληρώνουν φόρους λόγω μιας αίσθησης ηθικής υποχρέωσης προς τους εαυτούς τους αλλά και προς την κοινωνία, συμβαδίζοντας με τα λεχθέντα των Gintis *et al*, (2008) ότι οι άνθρωποι, λόγω της φύσης τους ως ηθικά όντα, αντλούν ικανοποίηση ενεργώντας ηθικά και στεναχωριούνται όταν πράττουν ανήθικα.

Οι Brizi *et al* (2015) επιχειρούν να συνεισφέρουν στην επίλυση του «πάζλ συμμόρφωσης» εξετάζοντας τον προσανατολισμό που έχουν τα άτομα προς τις κοινωνικές αξίες, δηλαδή των προτιμήσεων για την ανακατανομή των πόρων που εκφράζει ένα άτομο μεταξύ του εαυτού του και των υπολοίπων μελών της κοινωνίας. Κατηγοριοποιούν τους ερωτηθέντες σε άτομα με κοινωνικό προσανατολισμό (αλτρουιστική και συνεταιρική συμπεριφορά) και σε άτομα με ατομικό προσανατολισμό (ατομιστική και ανταγωνιστική συμπεριφορά). Θεωρούν ότι τα άτομα που εκφράζουν κοινωνικό προσανατολισμό ενδιαφέρονται για το όφελος που θα αποκομίσουν τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας και ως εκ τούτου έχουν εσωτερικό κίνητρο να συνεισφέρουν στην κοινωνία μέσω μεγαλύτερης πρόθεσης να πληρώσουν φόρους. Εν αντιθέσει, τα άτομα που επιδεικνύουν ατομικό προσανατολισμό αναμένεται να έχουν χαμηλότερη φορολογική ηθική και συνεπώς συμμόρφωση, καθότι η μόνη τους έγνοια είναι να μεγιστοποιήσουν το προσωπικό τους όφελος. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρέχουν ενδείξεις ότι τα άτομα με κοινωνικό προσανατολισμό – σε αντίθεση με τα άτομα που έχουν ατομικό προσανατολισμό - αισθάνονται ισχυρότερη δέσμευση έναντι του φορολογικού συστήματος θεωρώντας ότι η πληρωμή των φόρων και συνεπώς η συμβολή στη γενικότερη ευημερία των πολιτών είναι καθήκον ενός κοινωνικά υπεύθυνου πολίτη.

Άλλωστε, όπως αναφέρουν οι Karlonoglou and Rapanos (2015), τα νέα μοντέλα συμπεριφοράς της φορολογικής συμμόρφωσης βασίζονται σε ένα διεπιστημονικό πλαίσιο που περιλαμβάνει στοιχεία όχι μόνο από τον τομέα των οικονομικών επιστημών, αλλά και από άλλες κοινωνικές επιστήμες, ιδιαίτερα την ψυχολογία. Σε παρόμοιο πνεύμα, οι Cullis and Lewis (1997) προσπαθώντας να κατανοήσουν τη φορολογική συμπεριφορά των ανθρώπων, υπογραμμίζουν τη σημασία των αξιών, των στάσεων, της ηθικής, της εθελοντικής φύσης της συμμόρφωσης και των κοινωνικών κανόνων υποστηρίζοντας ότι οι άνθρωποι έχουν εναλλακτικούς τρόπους ύπαρξης και ότι συμμορφώνονται με τους φόρους για διάφορους λόγους. Παρομοίως, οι Alm and Torgler (2011) υποστηρίζουν ότι το πάζλ συμμόρφωσης δύναται να εξηγηθεί εν μέρει

από το γεγονός ότι τα άτομα – όσον αφορά τη φορολογική συμπεριφορά – εκτός των παραγόντων που αναφέρονται στη νεοκλαστική θεωρία, παρακινούνται και από διάφορους άλλους ηθικούς παράγοντες όπως είναι οι κοινωνικοί κανόνες, ο αλtruισμός και η αμεροληψία, αναφέροντας ότι δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί πλήρως η φορολογική συμμόρφωση και οι επιλογές ενός ατόμου εάν δε μελετηθούν οι παράγοντες αυτοί.

Η ανασκόπηση των παραπάνω ερευνών δείχνει ότι οι άνθρωποι, όταν πρόκειται για την πληρωμή των φόρων, δε φαίνεται να πράττουν αποκλειστικά και μόνο ως ορθολογικά όντα προσπαθώντας να μεγιστοποιήσουν το ατομικό τους όφελος, αλλά επηρεάζονται και από άλλους παράγοντες που σχετίζονται με ηθικά ζητήματα, με θέματα κοινωνικής αλληλεγγύης και συνοχής καθώς και με αντιλήψεις περί δικαιοσύνης. Επομένως, από όλα τα παραπάνω εξάγεται η ακόλουθη ερευνητική υπόθεση :

H8: Η ύπαρξη αυξημένης αντίληψης για παράγοντες κοινωνικής συνοχής σχετίζεται θετικά με το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης

3.7. Φορολογική συμμόρφωση και παράγοντες ηθικής αντίληψης

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της φορολογικής ηθικής και της φορολογικής συμμόρφωσης.

Επιχειρώντας να καταλάβουν γιατί οι άνθρωποι πληρώνουν φόρους οι Allingham and Sandmo (1972) στην έρευνά τους – η οποία θεωρείται ως το νεοκλαστικό μοντέλο ανάλυσης της φοροδιαφυγής (Cullis *et al*, 2012; Rodriguez-Justicia and Theilen, 2018) - προσπαθούν να αναλύσουν τους παράγοντες που θα επηρεάσουν την απόφαση ενός φορολογούμενου για το εάν και σε τι έκταση θα φοροδιαφύγει προσπαθώντας να μεγιστοποιήσει την ατομική του χρησιμότητα. Αναγνωρίζουν τη δήλωση του φόρου ως μία πράξη που λαμβάνεται από τον φορολογούμενο κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας. Στο μοντέλο τους ο φορολογούμενος έχει να επιλέξει μεταξύ δύο στρατηγικών : πρώτων, να δηλώσει το πραγματικό του εισόδημα και δεύτερον, να δηλώσει χαμηλότερο εισόδημα από το πραγματικό. Εάν επιλέξει τη δεύτερη στρατηγική και δεν ελεγχθεί από τις φορολογικές αρχές θα βγει ωφελημένος από αυτήν την επιλογή του, ενώ αν ελεγχθεί η θέση του θα

χειροτερέψει. Ο φορολογούμενος θα συνεχίζει να φοροδιαφεύγει όσο το όφελός του από τη μη συμμόρφωση είναι μεγαλύτερο από την αναμενόμενη χρηματική ποινή που θα του επιβληθεί σε περίπτωση ελέγχου. Οι ίδιοι ερευνητές αναγνωρίζουν ότι το μοντέλο που χρησιμοποιούν είναι υπεραπλουστευμένο, διότι αγνοεί σημαντικές πτυχές της πραγματικότητας.

Οι Christian and Alm (2014) υποστηρίζουν ότι η προαναφερθείσα θεωρία των Allingham and Sandmo είναι εξαιρετικά χρήσιμη διότι το κεντρικό συμπέρασμα που προκύπτει δηλαδή, το γεγονός ότι η συμμόρφωση εξαρτάται από μέτρα επιβολής, είναι πολύ σημαντικό. Αναφέρουν ωστόσο, πως η ίδια μελέτη θεωρεί ότι ένα άτομο πληρώνει φόρους μόνο λόγω του φόβου των οικονομικών συνεπειών από μία πιθανή αποκάλυψη της φοροδιαφυγής του. Η συμμόρφωση όμως δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνο μέσω τέτοιων αμιγώς οικονομικών εκτιμήσεων. Ενώ στις διάφορες χώρες παρατηρούνται συχνά χαμηλά επίπεδα φορολογικής συμμόρφωσης, σπανίως αυτή πέφτει στο επίπεδο που προβλέπει οι βασική θεωρία των Allingham and Sandmo. Υποστηρίζουν ότι οι μελέτες που εξετάζουν τη φορολογική συμμόρφωση θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους διαστάσεις της ηθικής, ιδιαίτερα όταν παρατηρούνται υψηλότερα επίπεδα συμμόρφωσης από αυτά που προβλέπονται από τη συνήθη οικονομική θεωρία.

Κατά συνέπεια, η μελέτη των Christian and Alm (2014) περιλαμβάνει μεν κάποιες έννοιες του κλασσικού μοντέλου, αλλά ενσωματώνει και έννοιες που βασίζονται στην ηθική για να αναλύσουν τη φορολογική συμμόρφωση. Η «ηθική» θεωρείται από τους ερευνητές ως ένα σύνολο προσωπικών κανόνων που μπορεί να οδηγήσουν το άτομο σε μία κατάσταση ευτυχίας όταν αυτό ενεργεί σύμφωνα με συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς, ενώ οδηγεί σε κατάσταση ενοχής ή αμηχανίας όταν το άτομο ενεργήσει διαφορετικά. Το πείραμα που διεξάγουν αποκαλύπτει ότι μη οικονομικοί παράγοντες πρέπει να εξετάζονται όταν μελετάται η φορολογική συμμόρφωση και ότι τα άτομα επηρεάζονται από ζητήματα ηθικής όταν πρόκειται να πάρουν μία απόφαση για θέματα φορολογικής συμμόρφωσης.

Οι Torgler *et al* (2008) προτίθενται να επαληθεύσουν τη σχέση μεταξύ φορολογικής συμμόρφωσης και φορολογικής ηθικής έχοντας ως κεντρικό ερώτημα το γιατί τόσο πολλοί άνθρωποι πληρώνουν τους φόρους τους παρότι γνωρίζουν ότι τα πρόστιμα και η πιθανότητα ελέγχου είναι χαμηλά. Οι ερευνητές αποδίδουν αυτή τη

συμπεριφορά στη φορολογική ηθική που είναι κατά τους Frey and Torgler (2007) το εσωτερικό κίνητρο που έχει ένα άτομο για την πληρωμή των φόρων. Η έρευνα αναφέρει ότι η σχέση μεταξύ των στάσεων και της συμπεριφοράς που έχουν οι φορολογούμενοι θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική καθώς γνωρίζοντάς τες, οι φορολογικές αρχές είναι σε θέση να τις επηρεάσουν για να επιτύχουν υψηλότερο βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης. Ως καθοριστικοί παράγοντες της φορολογικής ηθικής εξετάζονται η φορολογική διοίκηση, το φορολογικό σύστημα, οι αντιλήψεις περί φοροδιαφυγής και οι εμπειρίες που έχουν να κάνουν με μέτρα πάταξης της φοροδιαφυγής, η γνώση για φορολογικά θέματα και τέλος η εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και η υπακοή προς αυτή.

Τα συμπεράσματα της έρευνας των Torgler *et al* (2008) φανερώνουν ότι παράγοντες που σχετίζονται με τη φορολογική διοίκηση όπως η αυξημένη αποτελεσματικότητά, η ειλικρίνεια και η δικαιοσύνη καθώς και η παροχή βοήθειας και πληροφοριών αυξάνει το ποσοστό των ατόμων που δηλώνουν υψηλότερη φορολογική ηθική. Ένα δίκαιο φορολογικό σύστημα επίσης έχει μια σημαντική θετική επίδραση στη φορολογική ηθική, ενώ αντιθέτως ένα πολύπλοκο φορολογικό σύστημα έχει την τάση να τη μειώσει. Άτομα με μεγαλύτερη επίγνωση φορολογικών θεμάτων τείνουν να έχουν χαμηλότερη φορολογική ηθική, ενώ σημαντική θετική συσχέτιση φανερώνεται μεταξύ της εμπιστοσύνης που υπάρχει στους υπαλλήλους της φορολογικής διοίκησης και της φορολογικής ηθικής. Ο μεγαλύτερος βαθμός υπακοής και σεβασμού προς τη φορολογική διοίκηση επιφέρει επίσης αυξημένο ηθικό. Το γενικότερο συμπέρασμα που προκύπτει από τη συγκεκριμένη μελέτη είναι ότι η φορολογική ηθική φαίνεται να αποτελεί καθοριστικό παράγοντα ως προς την ενίσχυση της φορολογικής συμμόρφωσης.

Το παραπάνω συμπέρασμα επιβεβαιώνουν και οι Frey and Torgler (2007) στη μελέτη τους λέγοντας ότι η φορολογική ηθική αποδεικνύεται ότι αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της συμπεριφοράς των φορολογουμένων. Άλλωστε η φορολογική ηθική έχει προταθεί στη βιβλιογραφία ως μία από τις βασικές επεξηγηματικές μεταβλητές για το παρατηρούμενο επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης (Filippin *et al*, 2013). Οι Vlachos and Bitzenis (2016) αναφέρουν ότι πλέον η συζήτηση γύρω από το θέμα της φορολογικής ηθικής δεν έχει να κάνει τόσο με το εάν η φορολογική ηθική επηρεάζει τη φορολογική συμμόρφωση αλλά για το πόσο μεγάλη είναι αυτή η επιρροή.

Πλήθος μελετών έχουν διεξαχθεί που εξετάζουν την επιρροή της φορολογικής ηθικής στη φορολογική συμμόρφωση. Τα ευρήματα της μελέτης των Alasfour *et al* (2016) αποδεικνύουν ότι η ηθική αυξάνει τη φορολογική συμμόρφωση όταν συνοδεύεται από βελτιώσεις σε διάφορους παράγοντες όπως τη μείωση του επιπέδου διαφθοράς, τη βελτίωση των αντιλήψεων περί δικαιοσύνης του φορολογικού συστήματος, τη μείωση των φορολογικών συντελεστών και τη βελτίωση του τρόπου διαχείρισης των φόρων από την κυβέρνηση. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουν και οι Alm and Torgler (2006) αποτυπώνοντας μια ισχυρή σχέση μεταξύ της φορολογικής ηθικής και της εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και φορολογουμένων. Ένα κράτος το οποίο εμπνέει με τις πράξεις του εμπιστοσύνη στους πολίτες και φροντίζει ώστε οι κρατικές υπηρεσίες να λειτουργούν αποτελεσματικά θα ανταμειφθεί με υψηλότερο βαθμό φορολογικής ηθικής και με μεγαλύτερη προθυμία των πολιτών να πληρώσουν τους φόρους.

Βάσει των παραπάνω διαπιστώνουμε τον εξαιρετικά κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζει η φορολογική ηθική στη συμπεριφορά των πολιτών και επηρεάζει το βαθμό της φορολογικής τους συμμόρφωσης. Τα όργανα χάραξης φορολογικής πολιτικής δε θα πρέπει να αγνοούν αυτόν τον παράγοντα όταν λαμβάνουν αποφάσεις για τη βελτίωση των φορολογικών τους εσόδων. Συνεπώς, από την προηγηθείσα ανασκόπηση καταλήγουμε στην παρακάτω υπόθεση :

H9: Η ύπαρξη αυξημένης φορολογικής ηθικής σχετίζεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Μεθοδολογία έρευνας

4.1. Γενικά

Μια έρευνα αναφέρεται στην αναζήτηση της γνώσης και των κατάλληλων πληροφοριών για ένα συγκεκριμένο θέμα. Η έρευνα προσδιορίζει ένα πρόβλημα, διατυπώνει υποθέσεις, συλλέγει δεδομένα τα οποία στη συνέχεια αναλύει και αξιολογεί ώστε εν τέλει να καταλήξει σε συμπεράσματα και να εξετάσει εάν αυτά συμβαδίζουν με τις διατυπωμένες υποθέσεις. Επιπλέον, τα αποτελέσματα μιας έρευνας αποτελούν πρωτότυπη συμβολή και μπορούν να διορθώσουν, να επιβεβαιώσουν ή να συμπληρώσουν το ήδη υπάρχον απόθεμα γνώσης πάνω στο υπό εξέταση θέμα.

Τα είδη των ερευνών που μπορεί να χρησιμοποιήσει ένας ερευνητής είναι πολλά. Μία συνήθης διάκριση είναι η ποιοτική και ποσοτική έρευνα όπου μεταξύ αυτών των δύο ειδών υπάρχει διαφορά στον τρόπο με τον οποίο συλλέγονται και επεξεργάζονται τα δεδομένα και εξάγονται τα συμπεράσματα. Μία ποιοτική προσέγγιση θεωρείται ίσως πιο ενδεδειγμένη εάν το υπό εξέταση θέμα δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς και η υφιστάμενη βιβλιογραφία παρουσιάζει ελλείψεις. Η ποσοτική έρευνα από την άλλη μπορεί να συμπληρώσει και να εμπλουτίσει με νέα πρωτότυπα στοιχεία μια ήδη καθιερωμένη θεωρία, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην ανίχνευση πιθανών μεταβολών και νέων τάσεων στο φαινόμενο που διερευνάται.

Σύμφωνα με τους Χαλικιά, Μανωλέσου και Λάλου (2015) στις έρευνες στις οποίες ο υπό μελέτη πληθυσμός είναι μεγάλος και η συλλογή στοιχείων από το σύνολο του πληθυσμού είναι αδύνατη ή πολύ δαπανηρή συνίσταται η λήψη αντιπροσωπευτικού δείγματος το οποίο, εάν επιλεγεί σωστά, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ώστε να γίνουν αναφορές στο συνολικό πληθυσμό. Σε μια δειγματοληπτική έρευνα όσο αυξάνεται το δείγμα τόσο πιο έγκυρο είναι, ωστόσο το κυριότερο μέτρο εγκυρότητας ενός δείγματος θεωρείται η αντιπροσωπευτικότητά του που προκύπτει από τη σωστή επιλογή της μεθόδου. Στις δειγματοληπτικές έρευνες η συλλογή των δεδομένων γίνεται συνήθως με τη χρήση ερωτηματολογίου το οποίο αποστέλλεται ταχυδρομικά ή διαδικτυακά. Οι δειγματοληπτικές έρευνες θεωρούνται οι πλέον κατάλληλες για τη συλλογή στοιχείων από έναν μεγάλο πληθυσμό έχοντας τα εξής πλεονεκτήματα : α) αφορούν σε ζητήματα

μεγάλων πληθυσμών, τα οποία δύσκολα μπορούν να διερευνηθούν με τη χρήση άλλων μεθόδων και β) όπου χρησιμοποιούνται κλειστές ερωτήσεις η καταχώριση, επεξεργασία των απαντήσεων και η εξαγωγή συμπερασμάτων γίνονται με σχετικά απλές διαδικασίες.

4.2. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου και εργαλείο έρευνας

Η παρούσα εργασία προσπαθεί να διερευνήσει κατά πόσο οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο ισχύουν στην ελληνική πραγματικότητα. Οι υποθέσεις αυτές προέκυψαν μετά από διεξοδική μελέτη της υφιστάμενης βιβλιογραφίας και η συγκεκριμένη μελέτη επιχειρεί να τη συμπληρώσει και να την εμπλουτίσει με νεότερα στοιχεία. Στο πλαίσιο αυτό θεωρήθηκε ενδεδειγμένο να υλοποιηθεί δειγματοληπτική έρευνα γιατί βάσει των στοιχείων που παρατέθηκαν παραπάνω είναι η καταλληλότερη μέθοδος όταν ο εξεταζόμενος πληθυσμός είναι μεγάλος. Για τη συλλογή πρωτογενών στοιχείων χρησιμοποιήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο που περιείχε ερωτήσεις κλειστού τύπου. Οι απαντήσεις που συλλέχθηκαν από τα ερωτηματολόγια αποτέλεσαν τα πρωτογενή στοιχεία βάσει των οποίων εξετάστηκε η συσχέτιση της εξαρτημένης με τις ανεξάρτητες μεταβλητές.

Για τη δημιουργία του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις που προήλθαν από τη μελέτη ξενόγλωσσων ερευνών που διερευνούν παρόμοιο θέμα με αυτό της συγκεκριμένης μελέτης. Οι ερωτήσεις που υιοθετήθηκαν τελικά στο παρόν ερωτηματολόγιο τροποποιήθηκαν κατά τέτοιο βαθμό ώστε να είναι εφαρμόσιμες και να ανταποκρίνονται στα δεδομένα της ελληνικής πραγματικότητας.

Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε και διανεμήθηκε στους συμμετέχοντες μέσω της πλατφόρμας του Google Forms. Περιέχει μια εισαγωγική σελίδα στην οποία περιλαμβάνεται το ονοματεπώνυμο του ερευνητή, η ιδιότητά του και το πανεπιστημιακό ίδρυμα. Στη συνέχεια παρατίθεται ο σκοπός της έρευνας, διαβεβαιώνεται ότι θα τηρηθεί εχεμύθεια και ανωνυμία και ότι τα εξαχθέντα στοιχεία θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας, ενώ το εισαγωγικό κείμενο ολοκληρώνεται με ευχαριστίες προς το συμμετέχοντα.

Εν συνεχεία, ξεκινά το κυρίως σώμα του ερωτηματολογίου όπου έγινε προσπάθεια να είναι ιδιαίτερα κατανοητό και εύκολο στη συμπλήρωσή του από τους

συμμετέχοντες, παρέχοντάς τους σαφείς οδηγίες για το πώς να συμπληρώσουν την κάθε ερώτηση. Όλες οι ερωτήσεις που συμπεριλαμβάνονται στο ερωτηματολόγιο είναι υποχρεωτικές και δεν υπήρχε δυνατότητα υποβολής του εάν δεν είχε συμπληρωθεί στο σύνολό του.

Το ερωτηματολόγιο είναι δομημένο σε τέσσερις ενότητες, ενώ σε κάποιες υπάρχουν υποενότητες. Στο σύνολό τους οι ερωτήσεις είναι τριάντα οκτώ. Η πρώτη ενότητα εξετάζει την αντίληψη που έχουν οι συμμετέχοντες σε σχέση με το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης των Ελλήνων. Η δεύτερη ενότητα εξετάζει, με συνολικά είκοσι μία ερωτήσεις, στοιχεία του φορολογικού συστήματος και της φορολογικής διοίκησης και συγκεκριμένα τίθενται ερωτήματα που αφορούν την αποτελεσματικότητα, τη συνέπεια και δικαιοσύνη καθώς και τις πληροφορίες που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση, ενώ εξετάζονται ακόμα παράγοντες που σχετίζονται με τις ικανότητες και τα χαρακτηριστικά των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης. Αναφορικά με το φορολογικό σύστημα μελετώνται η δικαιοσύνη και ο βαθμός πολυπλοκότητάς του. Η επόμενη ενότητα – η ενότητα 3 – που απαρτίζεται συνολικά από δέκα ερωτήσεις, εστιάζει σε θέματα φορολογικής ηθικής και φοροδιαφυγής, ενώ το ερωτηματολόγιο ολοκληρώνεται με την ενότητα 4 στην οποία υπάρχουν έξι ερωτήσεις δημογραφικού χαρακτήρα με σκοπό να συγκεντρωθούν στοιχεία που αφορούν το φύλο, την ηλικία και εκπαίδευση καθώς και την οικογενειακή, επαγγελματική και οικονομική κατάσταση των συμμετεχόντων.

Στην πρώτη ενότητα οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να εκφράσουν την αντίληψή τους σε σχέση με το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης σε μία πενταβάθμια κλίμακα τύπου Likert όπου επέλεξαν μεταξύ του : *καθόλου – λίγο – αρκετά – πολύ – πάρα πολύ*. Στις ερωτήσεις της δεύτερης και τρίτης ενότητας οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να δηλώσουν το βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας τους σε μία πενταβάθμια κλίμακα τύπου Likert όπου έπρεπε να επιλέξουν μεταξύ των διαβαθμίσεων : *διαφωνώ απόλυτα – διαφωνώ – ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ – συμφωνώ – συμφωνώ απόλυτα*.

Πριν διανεμηθεί το ερωτηματολόγιο, προηγήθηκε μια μικρής έκτασης προ-έρευνα κατά την οποία ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν τις ερωτήσεις ως προς τη νοηματική και λεξικολογική καταλληλότητά τους, δηλαδή κατά πόσο οι λέξεις και η σύνταξη των ερωτήσεων τις καθιστούν εύκολα και ορθά κατανοητές από το δείγμα. Κατόπιν τούτου, βασιζόμενοι στις υποδείξεις των συμμετεχόντων στην προ-έρευνα και όπου κρίθηκε σκόπιμο, έγιναν οι απαραίτητες

βελτιώσεις και προσαρμογές τόσο στη σύνταξη των ερωτήσεων όσο και στη χρήση των λέξεων για να διασφαλιστεί η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ευκολία στην κατανόηση των ερωτήσεων.

Η έρευνα υλοποιήθηκε από την 1η Νοεμβρίου έως την 6η Δεκεμβρίου 2018. Διακόσια ερωτηματολόγια στάλθηκαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στους συμμετέχοντες στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης από τα οποία απαντήθηκαν τα 164, δηλαδή υπήρξε ποσοστό ανταπόκρισης της τάξεως του 82%.

4.3. Ερευνητικό δείγμα

Για την επιλογή του δείγματος χρησιμοποιήθηκε η προσέγγιση της στρωματοποιημένης δειγματοληψίας, σύμφωνα με την οποία υποδιαιρείται ο ερευνητικός πληθυσμός σε διαφορετικές υποομάδες και στη συνέχεια επιλέγεται ο κατάλληλος αριθμός ατόμων από την κάθε υποομάδα ώστε να εξασφαλιστεί ότι στο συνολικό δείγμα εκπροσωπούνται τα κρίσιμα τμήματα του πληθυσμού (Denscombe, 2010).

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, όπου ενδεικτικά αναφέρονται οι μελέτες των Torgler *et al* (2008), Kogler *et al* (2013), Lubian and Zarri (2011), Torgler (2003), Rodriguez-Justicia and Theilen (2018) που διερευνούν παρόμοια θέματα με αυτό της παρούσας εργασίας, προκύπτει ότι δημογραφικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η οικογενειακή, επαγγελματική και οικονομική κατάσταση είναι παράγοντες που επηρεάζουν τη φορολογική συμμόρφωση και ως εκ τούτου έγινε προσπάθεια να περιλαμβάνονται στο δείγμα όλες οι σχετικές κατηγορίες του πληθυσμού. Ακόμη, θεωρήθηκε απαραίτητο να εκπροσωπούνται σε σημαντικότερο βαθμό οι πολίτες που αποτελούν το ενεργό εργατικό δυναμικό της χώρας και σηκώνουν σημαντικό μερίδιο του φορολογικού βάρους όπως είναι οι μισθωτοί του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και οι ελεύθεροι επαγγελματίες/αυτοαπασχολούμενοι που αποτελούν το 65,8% και το 30,1% του ελληνικού εργατικού δυναμικού της χώρας σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ (2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Αποτελέσματα έρευνας

5.1. Μεθοδολογία στατιστικής ανάλυσης

Η διερεύνηση των υποθέσεων έρευνας πραγματοποιήθηκε με πρωτογενή δεδομένα που συλλέχθηκαν με ερωτηματολόγιο τριάντα οκτώ ερωτήσεων το οποίο παρατίθεται αυτούσιο στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας. Αναλυτικότερα, το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει μία ερώτηση για το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης των φορολογούμενων (συμβολισμός: ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ), έξι ερωτήσεις δημογραφικών χαρακτηριστικών για το φύλο, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, το επάγγελμα, την οικογενειακή κατάσταση και το εισόδημα (συμβολισμοί: ΦΥΛΟ, ΗΛΙΚΙΑ, ΜΟΡΦΩΣΗ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ και ΕΤΗΣΙΟ_ΕΙΣΟΔ) και τριάντα μία ερωτήσεις που αφορούν τους προσδιοριστικούς παράγοντες της φορολογικής συμμόρφωσης (βλ. υποθέσεις έρευνας) ως εξής:

- 3 ερωτήσεις για την αποτελεσματικότητα εργασιών της φορολογικής διοίκησης.
Συμβολισμός: ΑΠΟΤΕΛ
- 4 ερωτήσεις για τη συνέπεια και δικαιοσύνη της φορολογικής διοίκησης.
Συμβολισμός: ΣΥΝΕΠ
- 2 ερωτήσεις για τη σαφήνεια και συνέπεια των πληροφοριών που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση. Συμβολισμός: ΣΑΦΗΝ
- 3 ερωτήσεις για τις ικανότητες των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης.
Συμβολισμός: ΙΚΑΝΟΤ
- 4 ερωτήσεις για τα χαρακτηριστικά των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης.
Συμβολισμός: ΧΑΡΑΚΤ
- 3 ερωτήσεις για την αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος. Συμβολισμός: ΔΙΚΑΙΟΣ
- 2 ερωτήσεις για την απλότητα του φορολογικού συστήματος και της φορολογικής νομοθεσίας. Συμβολισμός: ΑΠΛΟΤ
- 4 ερωτήσεις για την αντίληψη που σχετίζονται με παράγοντες κοινωνικής συνοχής. Συμβολισμός: ΣΥΝΟΧ
- 3 ερωτήσεις για την φορολογική ηθική. Συμβολισμός: ΗΘΙΚΗ

- 1 ερώτηση για το αίσθημα καθήκοντος ή ηθικής υποχρέωσης. Συμβολισμός: Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ
- 1 ερώτηση για τον τρόπο με τον οποίο οι φόροι χρησιμοποιούνται από την κυβέρνηση. Συμβολισμός: Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ
- 1 ερώτηση για την ανησυχία σχετικά με τις ποινές που θα επιβληθούν σε περίπτωση που ανακαλυφθεί η φοροδιαφυγή. Συμβολισμός: Λ_ΠΟΙΝΕΣ

Με εξαίρεση τις μεταβλητές Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ, Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ και Λ_ΠΟΙΝΕΣ που προκύπτουν από μία ερώτηση έκαστη, οι τίτλοι των υπόλοιπων ανεξάρτητων μεταβλητών προκύπτουν προσθέτοντας τον αύξοντα αριθμό της ερώτησης στους συμβολισμούς που αναφέρονται παραπάνω. Για παράδειγμα, οι τρεις μεταβλητές που προκύπτουν από τις ισάριθμες ερωτήσεις για την αποτελεσματικότητα εργασιών της φορολογικής διοίκησης συμβολίζονται με ΑΠΟΤΕΛ1, ΑΠΟΤΕΛ2 και ΑΠΟΤΕΛ3, οι τέσσερις μεταβλητές των ερωτήσεων για την συνέπεια και δικαιοσύνη της φορολογικής διοίκησης συμβολίζονται με ΣΥΝΕΠ1, ΣΥΝΕΠ2, ΣΥΝΕΠ3 και ΣΥΝΕΠ4 κ.ο.κ.

Με εξαίρεση τις μεταβλητές ΦΥΛΟ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ και ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, οι παραπάνω μεταβλητές είναι ιεραρχικές (ordinal) και αποτυπώνονται σε κλίμακα Likert πέντε σημείων. Οι μεταβλητές ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ, ΑΠΟΤΕΛ1, ΑΠΟΤΕΛ2, ΑΠΟΤΕΛ3, Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ, Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ και Λ_ΠΟΙΝΕΣ αποτυπώνονται σε κλίμακα «καθόλου» (1), «λίγο» (2), «αρκετά» (3), «πολύ» (4) και «πάρα πολύ» (5), ενώ οι υπόλοιπες ιεραρχικές μεταβλητές (πλην εκείνων που αναφέρονται σε δημογραφικά χαρακτηριστικά) σε κλίμακα «διαφωνώ απόλυτα» (1), «διαφωνώ» (2), «ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ» (3), «συμφωνώ» (4) και «συμφωνώ απόλυτα» (5). Η μεταβλητή ΗΛΙΚΙΑ περιλαμβάνει τις ομάδες 18-30, 31-40, 41-50, 51-60 και >60, η μεταβλητή ΜΟΡΦΩΣΗ περιλαμβάνει τις ομάδες Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ΤΕΙ, ΑΕΙ, Μεταπτυχιακό και Διδακτορικό και η μεταβλητή ΕΤΗΣΙΟ_ΕΙΣΟΔ περιλαμβάνει τις ομάδες <5000, 5001-15000, 15001-25000, 25001-35000 και >35000. Οι μεταβλητές ΦΥΛΟ (άνδρας, γυναίκα), ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ (Ιδιωτικός υπάλληλος, Δημόσιος υπάλληλος, Ελεύθερος επαγγελματίας, Άλλο) και ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (Άγαμος/η, Έγγαμος/η) είναι ονομαστικές.

Για την εξέταση της σχέσης ανάμεσα στο βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης και των προσδιοριστικών παραγόντων του, θα εκτιμηθούν τα ακόλουθα υποδείγματα γραμμικής παλινδρόμησης (σε παρένθεση η αντίστοιχη υπόθεση έρευνας που ελέγχεται) :

- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΑΠΟΤΕΛ1} + \beta_2 * \text{ΑΠΟΤΕΛ2} + \beta_3 * \text{ΑΠΟΤΕΛ3}$ (H1)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΣΥΝΕΠ1} + \beta_2 * \text{ΣΥΝΕΠ2} + \beta_3 * \text{ΣΥΝΕΠ3} + \beta_4 * \text{ΣΥΝΕΠ4}$ (H2)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΣΑΦΗΝ1} + \beta_2 * \text{ΣΑΦΗΝ2}$ (H3)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΙΚΑΝΟΤ1} + \beta_2 * \text{ΙΚΑΝΟΤ2} + \beta_3 * \text{ΙΚΑΝΟΤ3}$ (H4)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΧΑΡΑΚΤ1} + \beta_2 * \text{ΧΑΡΑΚΤ2} + \beta_3 * \text{ΧΑΡΑΚΤ3} + \beta_4 * \text{ΧΑΡΑΚΤ4}$ (H5)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΔΙΚΑΙΟΣ1} + \beta_2 * \text{ΔΙΚΑΙΟΣ2} + \beta_3 * \text{ΔΙΚΑΙΟΣ3}$ (H6)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΑΠΛΟΤ1} + \beta_2 * \text{ΑΠΛΟΤ2}$ (H7)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΣΥΝΟΧ1} + \beta_2 * \text{ΣΥΝΟΧ2} + \beta_3 * \text{ΣΥΝΟΧ3} + \beta_4 * \text{ΣΥΝΟΧ4}$ (H8)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \text{ΗΘΙΚΗ1} + \beta_2 * \text{ΗΘΙΚΗ 2} + \beta_3 * \text{ΗΘΙΚΗ 3}$ (H9)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \Lambda_ΚΑΘΗΚΟΝ$ (Πρόσθετος έλεγχος)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \Lambda_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ$ (Πρόσθετος έλεγχος)
- $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = \beta_0 + \beta_1 * \Lambda_ΠΟΙΝΕΣ$ (Πρόσθετος έλεγχος)

Εκτός της γραμμικής παλινδρόμησης, διενεργούνται, αναλόγως του τύπου των υπό εξέταση μεταβλητών, έλεγχοι καλής προσαρμογής (goodnessoffit) και ανεξαρτησίας (independence, cross-tabulation) με το κριτήριο χ^2 , έλεγχοι για τη διαφορά του μέσου με το κριτήριο t και Ανάλυση Διακύμανσης (ANalysisOfVAriance, ANOVA). Όπου κρίνεται σκόπιμο, πραγματοποιούνται πρόσθετοι έλεγχοι οι οποίοι περιγράφονται στα επίμαχα σημεία. Όλοι οι έλεγχοι πραγματοποιούνται σε επίπεδο σημαντικότητας 5% με το πακέτο IBM Statistical Package for Social Sciences (IBMSPSS) v.20.

5.2. Δειγματοληψία – Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Το δείγμα που προέκυψε από τη συλλογή των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων αποτελείται από 164 υποκείμενα. Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται τα ποσοστά απαντήσεων σε όλες τις ερωτήσεις δημογραφικών χαρακτηριστικών καθώς και τα ευρήματα του ελέγχου καλής προσαρμογής με το στατιστικό χ^2 (τιμή στατιστικού και σημαντικότητα).

Πίνακας 19: Ποσοστά απαντήσεων και έλεγχος καλής προσαρμογής: δημογραφικά χαρακτηριστικά

		<i>Έλεγχος καλής προσαρμογής χ^2</i>	
		<i>Τιμή</i>	<i>p-value</i>
ΦΥΛΟ			
Άνδρας	46%	0,88	0,349
Γυναίκα	54%		
ΗΛΙΚΙΑ			
18-30	7%	76,67	0,000
31-40	31%		
41-50	40%		
51-60	16%		
>60	5%		
ΜΟΡΦΩΣΗ			
Δ/μια εκπαίδευση	21%	30,39	0,000
ΤΕΙ	20%		
ΑΕΙ	30%		
Μεταπτυχιακό	25%		
Διδακτορικό	4%		
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ			
Ιδιωτικός Υπάλληλος	29%	55,61	0,000
Δημόσιος υπάλληλος	46%		
Ελεύθερος επ/τίας	20%		
Άλλο	5%		
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ			
Άγαμος/η	26%	39,02	0,000
Έγγαμος/η	74%		
ΕΤΗΣΙΟ_ΕΙΣΟΔ			
<5000	7%	109,66	0,000
5001-15000	45%		
15001-25000	35%		
25001-35000	9%		
>35000	5%		

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, η μοναδική περίπτωση στην οποία η υπόθεση των ίσων ποσοστών ανά απάντηση δεν απορρίπτεται αφορά στο φύλο ($p\text{-value} = 0,349 > 0,05$). Κατά συνέπεια, οι απόψεις που καταγράφονται στην παρούσα εργασία προέρχονται κατά την ίδια αναλογία από άντρες και γυναίκες. Αντίθετα, η υπόθεση των ίσων ποσοστών ανά απάντηση απορρίπτεται ($p\text{-value} < 0,05$) για όλα τα υπόλοιπα δημογραφικά χαρακτηριστικά υποδεικνύοντας ότι υπάρχουν κατηγορίες χαρακτηριστικών που απαντώνται σε σημαντικά υψηλότερη ή, αντίστροφα, χαμηλότερη αναλογία. Αναλυτικότερα, σε επίπεδο ηλικίας παρατηρούμε ότι η κατηγορία 41-50 συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (40%) ακολουθούμενη από την

κατηγορία 31-40 (31%). Συνεπώς, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα ευρήματα της παρούσας εργασίας αφορούν, κυρίως, μεσήλικες. Ως προς το μορφωτικό επίπεδο, οι απόφοιτοι ΑΕΙ είναι η ομάδα με τη μεγαλύτερη αναλογία και ακολουθούν οι κάτοχοι μεταπτυχιακού και οι απόφοιτοι ΤΕΙ. Άρα, οι απόψεις που αποτυπώνονται αφορούν, κυρίως, απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αναφορικά με το επάγγελμα, σχεδόν 1 στους 2 ερωτηθέντες (46%) είναι δημόσιος υπάλληλος, ενώ περίπου 3 στους 4 είναι έγγαμοι (74%). Τέλος, το 45% των ερωτηθέντων έχει ετήσιο εισόδημα 5001-15000 ευρώ ακολουθούμενο από εκείνους με εισόδημα 15001-25000 (35%). Συνοψίζοντας τα παραπάνω ευρήματα, προκύπτει ότι η «ταυτότητα» του δείγματος είναι η εξής: άνδρας ή γυναίκα, μέσης ηλικίας, απόφοιτος πανεπιστημίου, δημόσιος υπάλληλος, έγγαμος/η, με ετήσιο εισόδημα 5001-15000.

5.3. Έλεγχος αξιοπιστίας

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου αξιοπιστίας για τους εννέα προσδιοριστικούς παράγοντες της φορολογικής διοίκησης τα οποία αποδίδονται από ιεραρχικές μεταβλητές σε κλίμακα πέντε σημείων.

Πίνακας 20: Cronbach's Alpha – Ανεξάρτητες ιεραρχικές μεταβλητές

Cronbach's Alpha		Cronbach's Alpha υπό διαγραφή στοιχείου	
Αποτελεσματικότητα	0,497	ΑΠΟΤΕΛ1	0,289
		ΑΠΟΤΕΛ2	0,261
		ΑΠΟΤΕΛ3	0,632
Συνέπεια	0,728	ΣΥΝΕΠ1	0,687
		ΣΥΝΕΠ2	0,744
		ΣΥΝΕΠ3	0,608
		ΣΥΝΕΠ4	0,610
Σαφήνεια	0,768	ΣΑΦΗΝ1	
		ΣΑΦΗΝ2	
Ικανότητα	0,792	ΙΚΑΝΟΤ1	0,809
		ΙΚΑΝΟΤ2	0,681
		ΙΚΑΝΟΤ3	0,656
Χαρακτηριστικά	0,86	ΧΑΡΑΚΤ1	0,821
		ΧΑΡΑΚΤ2	0,802
		ΧΑΡΑΚΤ3	0,830
		ΧΑΡΑΚΤ4	0,833
Δικαιοσύνη	0,755	ΔΙΚΑΙΟΣ1	0,701
		ΔΙΚΑΙΟΣ2	0,757
		ΔΙΚΑΙΟΣ3	0,555

Απλότητα	0,645	ΑΠΛΟΤ1	
		ΑΠΛΟΤ2	
Κοινωνική συνοχή	0,482	ΣΥΝΟΧ1	0,266
		ΣΥΝΟΧ2	0,538
		ΣΥΝΟΧ3	0,299
		ΣΥΝΟΧ4	0,502
Ηθική	0,765	ΗΘΙΚΗ1	0,660
		ΗΘΙΚΗ2	0,701
		ΗΘΙΚΗ3	0,698

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι υπάρχουν 3 προσδιοριστικοί παράγοντες με μη αποδεκτές τιμές του Cronbach's Alpha (μικρότερες του 0,7). Όσον αφορά στην αποτελεσματικότητα, η διαγραφή οποιασδήποτε από τις 3 μεταβλητές που συνθέτουν τον εν λόγω παράγοντα δεν οδηγεί σε αποδεκτές τιμές Cronbach's Alpha. Πιο συγκεκριμένα, η διαγραφή του ζητήματος που αφορά στην αποτελεσματικότητα σε επίπεδο «Ανταπόκρισης σε ερωτήματα» (ΑΠΟΤΕΛ1) οδηγεί σε Cronbach's Alpha ίσο με 0,289, η διαγραφή του ζητήματος που αφορά στην αποτελεσματικότητα σε επίπεδο «Επεξεργασίας επιστροφών» (ΑΠΟΤΕΛ2) οδηγεί σε Cronbach's Alpha ίσο με 0,261 ενώ, τέλος, η διαγραφή του ζητήματος που αφορά στην αποτελεσματικότητα σε επίπεδο «Είσπραξης οφειλόμενων φόρων» (ΑΠΟΤΕΛ3) οδηγεί σε Cronbach's Alpha ίσο με 0,632. Πρέπει να σημειωθεί ότι στα τρία υπό εξέταση ζητήματα δεν υπάρχει ερώτηση τιθέμενη με αντίστροφο τρόπο όπου, δηλαδή, οι θετικές απαντήσεις («πολύ» ή «πάρα πολύ») υποδεικνύουν αρνητική στάση. Κατά συνέπεια, δεν τίθεται θέμα αναδιατύπωσης κάποιας εκ των τριών ερωτήσεων-ζητημάτων (ή, συνεπακόλουθα, των αντίστοιχων απαντήσεων). Προκύπτει, λοιπόν, ότι τα τρία ζητήματα που τίθενται αναφορικά με την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης δεν «συλλαμβάνουν» παρόμοια πληροφόρηση. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η «ανταπόκριση σε ερωτήματα» είναι μάλλον «ουδέτερο» στοιχείο υπό την έννοια ότι δε συνεπάγεται ιδιαίτερη ωφέλεια ή «βάρος» για τον φορολογούμενο. Πιο απλά, είναι πολύ πιθανό ο φορολογούμενος να μην αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην καθυστερημένη ή ταχεία διεκπεραίωση των ερωτημάτων. Αντίθετα, όταν η φορολογική διοίκηση δεν είναι αποτελεσματική σε επίπεδο «επεξεργασίας επιστροφών», οι φορολογούμενοι επιβαρύνονται οικονομικά λόγω καθυστέρησης είσπραξης των χρημάτων τους, ενώ όταν η φορολογική διοίκηση δεν είναι αποτελεσματική σε επίπεδο «είσπραξης φόρων» οι φορολογούμενοι ευνοούνται, σε κάποιο βαθμό, οικονομικά λόγω καθυστέρησης πληρωμής των οφειλών τους. Κατά συνέπεια, στη συνέχεια της

ανάλυσης θα θεωρηθούν τα εν λόγω τρία στοιχεία ως ξεχωριστές πτυχές της αποτελεσματικότητας της φορολογικής διοίκησης και, ως εκ τούτου, η σχέση τους με τη φορολογική συμμόρφωση θα εξεταστεί ξεχωριστά.

Όσον αφορά στον προσδιοριστικό παράγοντα «απλότητα», η τιμή Cronbach's Alpha ισούται με 0,645. Σε αυτήν την περίπτωση δεν τίθεται θέμα διαγραφής στοιχείου ή στοιχείων προς αύξηση της τιμής Cronbach's Alpha δεδομένου ότι ο εν λόγω προσδιοριστικός παράγοντας αποτελείται από δύο μόνο στοιχεία. Το στοιχείο ΑΠΛΟΤ1 διατυπώνεται ως «Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι πολύπλοκο» ενώ το στοιχείο ΑΠΛΟΤ2 διατυπώνεται ως «Δεν υπάρχει σταθερότητα στη φορολογική νομοθεσία». Παρατηρούμε ότι αμφότερα τα στοιχεία είναι υπό αντίστροφη μορφή υπό την έννοια ότι οι περισσότεροι θετικές απαντήσεις δείχνουν πιο αρνητική στάση (το σύστημα είναι πολύπλοκο και η νομοθεσία ασταθής). Κατά συνέπεια, δεν τίθεται εξ' ορισμού θέμα αντιστροφής της διατύπωσης κάποιων εκ των δύο στοιχείων ή των απαντήσεων σε αυτά. Προκύπτει, λοιπόν, ότι η πολυπλοκότητα και η αστάθεια δεν αποτυπώνουν με τον ίδιο τρόπο τον προσδιοριστικό παράγοντα «απλότητα» ή, εναλλακτικά, η «απλότητα» δεν είναι απαραίτητα συνυφασμένη με την «σταθερότητα». Πιο απλά, ένα απλό φορολογικό σύστημα δεν γίνεται απαραίτητα αντιληπτό ως σταθερό (σε επίπεδο νομοθεσίας) ενώ, αντίστροφα, ένα πολύπλοκο φορολογικό σύστημα δε γίνεται απαραίτητα αντιληπτό ως ασταθές¹. Πάντως από τους μέσους όρους των απαντήσεων (4.11 και 4.49) προκύπτει ότι οι πολίτες θεωρούν ότι το φορολογικό σύστημα φέρει σε μεγάλο βαθμό αμφότερα τα στοιχεία της πολυπλοκότητας και της αστάθειας. Με βάση τα παραπάνω, για τις ανάγκες της ανάλυσης θα εξετασθούν τα δύο στοιχεία μεμονωμένα.

Τέλος, όσον αφορά στον προσδιοριστικό παράγοντα «κοινωνική συνοχή», η τιμή του δείκτη Cronbach's Alpha ανέρχεται σε 0,482 ενώ η παράλειψη οποιουδήποτε στοιχείου δεν αναμένεται να τη διαμορφώσει σε επίπεδα άνω του 0,502. Όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις, όλα τα ζητήματα είναι ίδιας κατεύθυνσης υπό την έννοια ότι οι θετικές απαντήσεις δείχνουν παρόμοια στάση² (σε αυτήν την περίπτωση υποστήριξη της πληρωμής φόρων). Κατά συνέπεια, δεν τίθεται θέμα αντιστροφής

¹ Είναι προφανές ότι η επιβολή ενός μοναδικού φορολογικού συντελεστή χωρίς εισοδηματικές κλίμακες, φοροαπαλλαγές και άλλες διατάξεις θα καταστήσει το φορολογικό σύστημα απλούστατο. Ωστόσο, αν αυτός ο φορολογικός συντελεστής μεταβάλλεται καθημερινά, το σύστημα καθίσταται ακραία ασταθές.

² ΣΥΝΟΧ1: Η πληρωμή των φόρων είναι ένα από τα βασικά καθήκοντα ενός πολίτη

ΣΥΝΟΧ2: Είναι σωστό να πληρώνω φόρο επειδή βοηθά τους αδύναμους

ΣΥΝΟΧ3: Δεν είναι σωστό να μην πληρώνω φόρους ακόμη και αν νομίζω ότι είναι άδικο

ΣΥΝΟΧ4: Ακόμα και μια ασήμαντη φοροδιαφυγή δεν είναι αποδεκτή

κάποιου ή κάποιων ζητημάτων (ή των απαντήσεών τους) και, όπως στις προηγούμενες περιπτώσεις, τα εν λόγω χαρακτηριστικά θα εξεταστούν ξεχωριστά.

5.4. Περιγραφικά στατιστικά

Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται τα ποσοστά απαντήσεων σε όλες τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου καθώς και τα ευρήματα του ελέγχου καλής προσαρμογής χ^2 (τιμή στατιστικού και σημαντικότητα).

Πίνακας 21 : Ποσοστά απαντήσεων και έλεγχος καλής προσαρμογής: εξαρτημένη και ανεξάρτητες μεταβλητές πλην δημογραφικών

	Ποσοστά απαντήσεων ³					Επικρατούσα τιμή	Έλεγχος καλής προσαρμογής χ^2	
	1	2	3	4	5		Τιμή	p-value
ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ	1%	41%	48%	10%	0%	3	101,02	0,000
ΑΠΟΤΕΛ1	8%	47%	37%	7%	1%	2	139,78	0,000
ΑΠΟΤΕΛ2	15%	46%	32%	7%	1%	2	114,42	0,000
ΑΠΟΤΕΛ3	7%	34%	37%	18%	4%	3	73,99	0,000
ΣΥΝΕΠ1	13%	34%	19%	30%	4%	2	48,68	0,000
ΣΥΝΕΠ2	3%	23%	30%	41%	2%	4	95,45	0,000
ΣΥΝΕΠ3	12%	37%	28%	21%	2%	2	60,09	0,000
ΣΥΝΕΠ4	13%	45%	23%	15%	4%	2	80,39	0,000
ΣΑΦΗΝ1	9%	39%	25%	26%	1%	2	74,60	0,000
ΣΑΦΗΝ2	7%	38%	28%	25%	2%	2	76,73	0,000
ΙΚΑΝΟΤ1	7%	20%	38%	30%	4%	3	68,50	0,000
ΙΚΑΝΟΤ2	4%	25%	40%	29%	2%	3	85,39	0,000
ΙΚΑΝΟΤ3	7%	26%	39%	24%	5%	3	66,67	0,000
ΧΑΡΑΚΤ1	13%	33%	33%	19%	2%	2	57,04	0,000
ΧΑΡΑΚΤ2	3%	23%	46%	26%	3%	3	104,54	0,000
ΧΑΡΑΚΤ3	6%	22%	45%	24%	3%	3	90,57	0,000
ΧΑΡΑΚΤ4	10%	29%	40%	18%	2%	3	74,78	0,000
ΔΙΚΑΙΟΣ1	40%	51%	7%	2%	0%	2	110,98	0,000
ΔΙΚΑΙΟΣ2	27%	41%	18%	12%	1%	2	77,28	0,000
ΔΙΚΑΙΟΣ3	37%	46%	13%	4%	1%	2	131,92	0,000
ΑΠΛΟΤ1	1%	5%	9%	51%	34%	4	152,28	0,000
ΑΠΛΟΤ2	1%	1%	4%	35%	59%	5	220,88	0,000
ΣΥΝΟΧ1	2%	1%	8%	59%	30%	4	195,94	0,000
ΣΥΝΟΧ2	4%	23%	23%	43%	7%	4	78,62	0,000
ΣΥΝΟΧ3	6%	9%	16%	53%	16%	4	117,89	0,000
ΣΥΝΟΧ4	2%	8%	15%	50%	25%	4	115,45	0,000

³ Οι μεταβλητές ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ, ΑΠΟΤΕΛ1, ΑΠΟΤΕΛ2, ΑΠΟΤΕΛ3, Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ, Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ και Λ_ΠΟΙΝΕΣ αποτυπώνονται σε κλίμακα από «καθόλου» (1) μέχρι «πέρα πολύ» (5) ενώ οι υπόλοιπες μεταβλητές σε κλίμακα από «διαφωνώ απόλυτα» (1) μέχρι «συμφωνώ απόλυτα» (5).

HΘΙΚΗ1	1%	4%	13%	49%	34%	4	138,01	0,000
HΘΙΚΗ2	5%	19%	25%	38%	12%	4	52,22	0,000
HΘΙΚΗ3	2%	11%	24%	46%	16%	4	93,26	0,000
Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ	4%	18%	34%	29%	15%	3	45,15	0,000
Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ	17%	17%	26%	17%	23%	3	5,82	0,213
Λ_ΠΟΙΝΕΣ	4%	13%	34%	31%	18%	3	51,49	0,000

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα υπάρχει μία μόνο μεταβλητή (Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ) για την οποία η υπόθεση των ίσων ποσοστών μεταξύ των απαντήσεων δεν απορρίπτεται στο επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\chi^2 = 5,82$, $p\text{-value} = 0,213 > 0$). Κατά συνέπεια, πλην της προαναφερθείσας εξαίρεσης, υπάρχουν απαντήσεις που συγκεντρώνουν ποσοστό σημαντικά υψηλότερο ή, αντίστροφα, χαμηλότερο του 20% (σημείωση: δεδομένου ότι όλες οι απαντήσεις δίνονται σε κλίμακα 5 σημείων, το αναμενόμενο ποσοστό ανά απάντηση ανέρχεται σε $1/5 = 20\%$). Όσον αφορά στις απαντήσεις με το υψηλότερο ποσοστό, η απάντηση 1 («καθόλου» ή «διαφωνώ απόλυτα») δεν εμφανίζεται σε καμία περίπτωση, η απάντηση 2 («λίγο» ή «διαφωνώ») εμφανίζεται 11 φορές, η απάντηση 3 («αρκετά» ή «ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ») εμφανίζεται 11 φορές, η απάντηση 4 («πολύ» ή «συμφωνώ») εμφανίζεται 9 φορές και η απάντηση 5 («συμφωνώ απόλυτα») εμφανίζεται 1 φορά. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι στις περισσότερες περιπτώσεις (22 από τις 32 συνολικά) οι ερωτηθέντες είτε είναι μετριοπαθείς (οπότε δίνουν ως απάντηση την κεντρική τιμή της κλίμακας 3), είτε είναι σχετικά αρνητικά διακείμενοι στο ζήτημα που τίθεται υπόψη τους. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση της μεταβλητής συμμόρφωσης όπου το 89% των ερωτηθέντων απαντά αθροιστικά ότι συμμορφώνεται φορολογικά «λίγο» ή «αρκετά».

Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται ο μέσος όρος και η τυπική απόκλιση όλων των μεταβλητών πλην των δημογραφικών χαρακτηριστικών. Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου για τη διαφορά του μέσου από την τιμή 3 (= κεντρική τιμή της κλίμακας απαντήσεων) με το στατιστικό t (τιμή στατιστικού και σημαντικότητα).

Πίνακας 22: Περιγραφικά στατιστικά και έλεγχος της διαφοράς του μέσου από την τιμή 3: εξαρτημένη και ανεξάρτητες μεταβλητές πλην δημογραφικών

	Μέσος όρος	Διάμεσος	Τυπική απόκλιση	Έλεγχος t διαφοράς μέσου από την τιμή 3	
				Τιμή	$p\text{-value}$
ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ	2,67	3	0,675	-6,25	0,000
ΑΠΟΤΕΛ1	2,46	2	0,770	-9,02	0,000
ΑΠΟΤΕΛ2	2,33	2	0,830	-10,35	0,000

ΑΠΟΤΕΛ3	2,79	3	0,962	-2,76	0,006
ΣΥΝΕΠ1	2,80	3	1,136	-2,27	0,025
ΣΥΝΕΠ2	3,17	3	0,918	2,38	0,018
ΣΥΝΕΠ3	2,64	3	1,008	-4,57	0,000
ΣΥΝΕΠ4	2,50	2	1,018	-6,29	0,000
ΣΑΦΗΝ1	2,73	3	0,987	-3,56	0,000
ΣΑΦΗΝ2	2,77	3	0,963	-3,08	0,002
ΙΚΑΝΟΤ1	3,04	3	0,987	0,55	0,580
ΙΚΑΝΟΤ2	3,00	3	0,900	0,00	1,000
ΙΚΑΝΟΤ3	2,95	3	0,980	-0,72	0,474
ΧΑΡΑΚΤ1	2,65	3	1,007	-4,42	0,000
ΧΑΡΑΚΤ2	3,03	3	0,854	0,46	0,648
ΧΑΡΑΚΤ3	2,96	3	0,913	-0,51	0,608
ΧΑΡΑΚΤ4	2,74	3	0,950	-3,45	0,001
ΔΙΚΑΙΟΣ1	1,73	2	0,703	-23,20	0,000
ΔΙΚΑΙΟΣ2	2,18	2	1,003	-10,51	0,000
ΔΙΚΑΙΟΣ3	1,87	2	0,859	-16,82	0,000
ΑΠΛΟΤ1	4,11	4	0,851	16,70	0,000
ΑΠΛΟΤ2	4,49	5	0,739	25,79	0,000
ΣΥΝΟΧ1	4,12	4	0,797	18,03	0,000
ΣΥΝΟΧ2	3,24	3	1,022	3,06	0,003
ΣΥΝΟΧ3	3,63	4	1,051	7,73	0,000
ΣΥΝΟΧ4	3,87	4	0,960	11,63	0,000
ΗΘΙΚΗ1	4,10	4	0,845	16,63	0,000
ΗΘΙΚΗ2	3,33	4	1,086	3,88	0,000
ΗΘΙΚΗ3	3,65	4	0,945	8,76	0,000
Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ	3,33	3	1,069	3,95	0,000
Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ	3,11	3	1,388	1,01	0,313
Λ_ΠΟΙΝΕΣ	3,45	3	1,058	5,46	0,000

Όπως αναμενόταν, ο μέσος όρος στις περισσότερες περιπτώσεις (20 από τις 32) βρίσκεται στο διάστημα 2,5-3,5 γεγονός που υποδεικνύει μάλλον «μετριοπαθή» στάση των ερωτηθέντων στα ζητήματα που τίθενται υπόψη τους. Σε 5 περιπτώσεις ο μέσος όρος είναι μικρότερος του 2,5 (διαφωνία με το ζήτημα που τίθεται) ενώ σε 7 περιπτώσεις είναι μεγαλύτερος του 3,5 (συμφωνία με το ζήτημα που τίθεται). Παρόμοια ευρήματα προκύπτουν εξετάζοντας τη διάμεσο η οποία ισούται στις περισσότερες περιπτώσεις (18 από 32) με την κεντρική τιμή 3 (2 σε 6 περιπτώσεις, 4 σε 7 περιπτώσεις και 5 σε 1 περίπτωση).

Σε αντίθεση, ωστόσο, με αυτά τα ευρήματα η υπόθεση της ισότητας του μέσου με την τιμή 3 απορρίπτεται σε 26 από τις 32 περιπτώσεις (όπου $p\text{-value} < 0,05$) υποδεικνύοντας ότι η στάση του «μέσου» πολίτη κάθε άλλο παρά «μετριοπαθής» είναι.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά στη ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ, η μέση τιμή είναι σημαντικά χαμηλότερη του 3 υποδεικνύοντας ότι ο μέσος πολίτης δε μπορεί να θεωρηθεί φορολογικά συμμορφούμενος. Σχετικά με την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης, υπάρχει αρνητική άποψη δεδομένου ότι η μέση τιμή είναι σημαντικά χαμηλότερη του 3 στο σύνολο των ερωτήσεων που αποτυπώνουν το εν λόγω χαρακτηριστικό⁴.

Προχωρώντας στην εξέταση των διαφορών για το χαρακτηριστικό «συνέπεια» παρατηρούμε ότι η μέση τιμή είναι σημαντικά χαμηλότερη της τιμής 3 για τις μεταβλητές ΣΥΝΕΠ1, ΣΥΝΕΠ3 και ΣΥΝΕΠ4 αλλά σημαντικά υψηλότερη για τη μεταβλητή ΣΥΝΕΠ2. Μία πιθανή εξήγηση για το εύρημα αυτό αφορά στις πτυχές της συνέπειας που αποτυπώνουν οι παραπάνω μεταβλητές. Ειδικότερα, οι ΣΥΝΕΠ1, ΣΥΝΕΠ3 και ΣΥΝΕΠ4 αποτυπώνουν πτυχές της συνέπειας που αφορούν περισσότερο στις προθέσεις-επιδιώξεις των φορολογικών αρχών. Υπενθυμίζεται ότι οι ερωτήσεις που αντιστοιχούν στις προαναφερθείσες μεταβλητές είναι οι εξής: «Η φορολογική διοίκηση δεν θα προσπαθούσε ποτέ να πάρει περισσότερα χρήματα απ'όσα θα έπρεπε», «Η φορολογική διοίκηση είναι εξίσου διεξοδική στη διερεύνηση δικών της ανθρώπων όπως είναι με όλους τους άλλους» και «Οι διαδικασίες και οι πρακτικές της φορολογικής διοίκησης είναι δίκαιες σεβόμενες τα δικαιώματα των φορολογουμένων». Αντίθετα, η μεταβλητή ΣΥΝΕΠ2 αποτυπώνει την ερώτηση «Η φορολογική διοίκηση διατηρεί ακριβή φορολογικά αρχεία» η οποία αποδίδει τη συνέπεια από τη σκοπιά της ικανότητας-αποτελεσματικότητας. Συνολικά, προκύπτει ότι οι πολίτες εκφράζουν αρνητική στάση απέναντι στις, κατά την άποψή τους, επιδιώξεις-προθέσεις των φορολογικών αρχών αλλά αναγνωρίζουν την ικανότητα των φορολογικών αρχών να τηρούν ακριβή φορολογικά αρχεία.

Ως προς τη σαφήνεια και συνέπεια των πληροφοριών που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση, η μέση τιμή των μεταβλητών ΣΑΦΗΝ1 («Οι πληροφορίες που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση είναι εύκολα κατανοητές») και ΣΑΦΗΝ2 («Οι πληροφορίες που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση χαρακτηρίζονται από συνέπεια») είναι σημαντικά μικρότερη της τιμής 3 υποδεικνύοντας ότι οι πολίτες εκφράζουν σημαντικά αρνητική άποψη αναφορικά με το συγκεκριμένο ζήτημα.

Αντίθετα, οι πολίτες εκφράζουν ουδέτερη άποψη ως προς τις ικανότητες-επαγγελματισμό των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης δεδομένου ότι η μέση τιμή

⁴ ΑΠΟΤΕΛ1: Ανταπόκριση σε ερωτήματα, ΑΠΟΤΕΛ2: Επεξεργασία επιστροφών, ΑΠΟΤΕΛ3: Είσπραξη οφειλόμενων φόρων

των μεταβλητών ΙΚΑΝΟΤ1 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης επιδεικνύουν σωστή επαγγελματική συμπεριφορά»), ΙΚΑΝΟΤ2 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι πολύ καλά ενημερωμένοι») και ΙΚΑΝΟΤ3 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι εξίσου καλά καταρτισμένοι με οποιονδήποτε ιδιώτη λογιστή/φοροτέχνη») δε διαφέρει σημαντικά από την τιμή 3. Στην περίπτωση των χαρακτηριστικών των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης προκύπτουν «μικτά» συμπεράσματα δεδομένου ότι η μέση τιμή των μεταβλητών ΧΑΡΑΚΤ1 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι τίμιοι - δεν θα μπορούσα ποτέ να τους δωροδοκήσω») και ΧΑΡΑΚΤ4 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης ενεργούν με γνώμονα το καλύτερο συμφέρον του φορολογούμενου») είναι σημαντικά μικρότερη της τιμής 3 υποδεικνύοντας ότι οι πολίτες θεωρούν ότι οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι επιρρεπείς στη δωροληψία και δεν ενεργούν προς το συμφέρον του φορολογούμενου ενώ, αντίθετα, οι πολίτες εκφράζουν ουδέτερη άποψη ως προς το ότι «Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης διακρίνονται για την ειλικρίνειά τους» και ότι «Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι πολύ πρόθυμοι να βοηθήσουν» δεδομένου ότι η μέση τιμή των μεταβλητών ΧΑΡΑΚΤ2 και ΧΑΡΑΚΤ3 δε διαφέρει σημαντικά από την τιμή 3.

Προχωρώντας στις απόψεις των πολιτών αναφορικά με τη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος, προκύπτει σημαντικά αρνητική άποψη ως προς το ότι «Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο για τους περισσότερους ανθρώπους», «Το σημερινό φορολογικό σύστημα δεν ωφελεί τους πλούσιους (τους έχοντες περιουσία)» και «Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο για τον απλό εργαζόμενο» όπως υποδεικνύει η αρνητική και σημαντική διαφορά της μέσης τιμής των αντίστοιχων μεταβλητών (ΔΙΚΑΙΟΣ1, ΔΙΚΑΙΟΣ2 και ΔΙΚΑΙΟΣ3) από την τιμή 3. Από την εξέταση της διαφοράς του μέσου για τις μεταβλητές ΑΠΛΟΤ1 και ΑΠΛΟΤ2 η οποία είναι θετική και σημαντική προκύπτει ότι οι πολίτες τίθενται υπέρ της άποψης ότι «Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι πολύπλοκο» και ότι «Δεν υπάρχει σταθερότητα στη φορολογική νομοθεσία», στάση που υποδεικνύει αρνητική άποψη για τα δύο αυτά χαρακτηριστικά (απλότητα και σταθερότητα).

Αντίθετα, η μέση τιμή των μεταβλητών ΣΥΝΟΧ1, ΣΥΝΟΧ2, ΣΥΝΟΧ3 και ΣΥΝΟΧ4 είναι σημαντικά υψηλότερη της τιμής 3 υποδεικνύοντας ότι οι πολίτες συμφωνούν σημαντικά με τις απόψεις ότι «Η πληρωμή των φόρων είναι ένα από τα βασικά καθήκοντα ενός πολίτη», «Είναι σωστό να πληρώνω φόρο επειδή βοηθά τους αδύναμους», «Δεν είναι σωστό να μην πληρώνω φόρους ακόμη και αν νομίζω ότι είναι

άδικο» και «Ακόμα και μια ασήμαντη φοροδιαφυγή δεν είναι αποδεκτή» που, εν συντομία, υποστηρίζουν την αναγκαιότητα των φόρων για κοινωνικούς σκοπούς. Με βάση αυτά τα ευρήματα, η στάση των πολιτών υπέρ της φορολογικής ηθικής είναι αναμενόμενη. Ειδικότερα, η μέση τιμή των μεταβλητών ΗΘΙΚΗ1, ΗΘΙΚΗ2 και ΗΘΙΚΗ3 είναι σημαντικά υψηλότερη της τιμής 3 υποδεικνύοντας ότι οι πολίτες συμφωνούν με τις απόψεις ότι «Η φοροδιαφυγή πρέπει να θεωρείται ως ανήθικη συμπεριφορά», «Η μη πληρωμή των φόρων είναι ένα από τα χειρότερα εγκλήματα που μπορεί να διαπράξει κάποιος επειδή βλάπτει ολόκληρη την κοινωνία» και «Οι φοροδιαφεύγοντες πρέπει να καταδικάζονται από την κοινωνία» που, στο σύνολό τους, «καταδικάζουν», τουλάχιστον ηθικά, τη φοροδιαφυγή. Σε συνέχεια αυτών των ευρημάτων, παρατηρείται σημαντική συμφωνία με την άποψη ότι η καταβολή φόρων επηρεάζεται από «Αίσθημα καθήκοντος ή ηθικής υποχρέωσης» και «Ανησυχία σχετικά με τις ποινές που θα επιβληθούν σε περίπτωση που ανακαλυφθεί η φοροδιαφυγή» όπως υποδεικνύει η μέση τιμή των μεταβλητών Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ και Λ_ΠΟΙΝΕΣ που είναι σημαντικά υψηλότερη της τιμής 3. Αντίθετα, η μέση τιμή της μεταβλητής Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ δε διαφέρει σημαντικά από την τιμή 3 υποδεικνύοντας ότι «Ο τρόπος με τον οποίο οι φόροι χρησιμοποιούνται από την κυβέρνηση» δεν αντιμετωπίζεται θετικά ή αρνητικά από τους πολίτες.

5.5. Έλεγχος υποθέσεων

Στον πίνακα που ακολουθεί ελέγχεται η υπόθεση H1 «Η αποτελεσματικότητα εργασιών της φορολογικής διοίκησης σχετίζεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 23: Γραμμική παλινδρόμηση: ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΑΠΟΤΕΛ1, ΑΠΟΤΕΛ2, ΑΠΟΤΕΛ3)

	<i>R</i>	<i>R</i> ²	<i>F</i>	<i>p-value</i>	<i>Durbin - Watson</i>	
	0,334	0,112	6,715	0,000	2,079	
	<i>B</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p-value</i>	<i>Ανοχή</i>	<i>Συντελεστής Διόγκωσης</i>
Σταθερός όρος	1,829		8,425	0,000		
ΑΠΟΤΕΛ1	0,017	0,020	0,234	0,815	0,779	1,283
ΑΠΟΤΕΛ2	0,113	0,139	1,642	0,103	0,775	1,291
ΑΠΟΤΕΛ3	0,192	0,274	3,607	0,000	0,964	1,037

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 11,2\%$ είναι στατιστικά σημαντική ($p\text{-value} < 0,05$). Από τις τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές, μόνο ο θετικός συντελεστής της ΑΠΟΤΕΛ3 («Είσπραξη οφειλόμενων φόρων») είναι στατιστικά σημαντικός ($p\text{-value} < 0,05$). Η τιμή του στατιστικού Durbin-Watson βρίσκεται εντός του διαστήματος [1,5, 2,5] και, συνεπώς, δεν υφίσταται συσχέτιση σφαλμάτων. Παρόμοια, οι τιμές της Ανοχής ($> 0,1$) και του Συντελεστή Διόγκωσης (< 10) υποδεικνύουν ότι δεν υφίσταται συγγραμμικότητα μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών. Δεδομένου ότι υπάρχει τουλάχιστον μία μεταβλητή που επηρεάζει σημαντικά και θετικά τη φορολογική συμμόρφωση, δεν μπορούμε να απορρίψουμε την H_1 .

Στον επόμενο πίνακα ελέγχεται η υπόθεση H_2 «Η συνέπεια και η δικαιοσύνη της φορολογικής διοίκησης σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 24 : Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\Sigma\text{ΥΝΕΠ1}, \Sigma\text{ΥΝΕΠ2}, \Sigma\text{ΥΝΕΠ3}, \Sigma\text{ΥΝΕΠ4})$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,176	0,031	1,274	0,283	2,06	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης
Σταθερός όρος	2,309		10,682	0,000		
ΣΥΝΕΠ1	0,072	0,122	1,341	0,182	0,737	1,357
ΣΥΝΕΠ2	0,032	0,043	0,510	0,611	0,855	1,170
ΣΥΝΕΠ3	0,072	0,107	1,058	0,292	0,597	1,675
ΣΥΝΕΠ4	-0,052	-0,078	-0,778	0,438	0,600	1,667

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 3,1\%$ είναι στατιστικά μη σημαντική ($p\text{-value} > 0,05$) και, συνεπώς, καμία από τις τέσσερις ανεξάρτητες μεταβλητές δεν ερμηνεύει την εξαρτημένη μεταβλητή σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Κατά συνέπεια, η H_2 απορρίπτεται.

Στον πίνακα που ακολουθεί ελέγχεται η υπόθεση H_3 «Η σαφήνεια και συνέπεια των πληροφοριών που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 25: Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\Sigma\text{ΑΦΗΝ1}, \Sigma\text{ΑΦΗΝ2})$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,128	0,016	1,33	0,267	2,002	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης

Σταθερός όρος	2,418		13,952	0,000		
ΣΑΦΗΝ1	0,006	0,009	0,086	0,932	0,611	1,636
ΣΑΦΗΝ2	0,085	0,122	1,220	0,224	0,611	1,636

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 1,6\%$ είναι στατιστικά μη σημαντική ($p\text{-value}F > 0,05$) και, συνεπώς, καμία από τις δύο ανεξάρτητες μεταβλητές δεν ερμηνεύει την εξαρτημένη μεταβλητή σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Κατά συνέπεια, η H_3 απορρίπτεται.

Στον πίνακα που ακολουθεί ελέγχεται η υπόθεση H_4 «Οι ικανότητες των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 26 : Γραμμική παλινδρόμηση: $ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΙΚΑΝΟΤ1, ΙΚΑΝΟΤ2, ΙΚΑΝΟΤ3)$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,234	0,055	3,099	0,028	1,99	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης
Σταθερός όρος	2,106		10,423	0,000		
ΙΚΑΝΟΤ1	0,014	0,020	0,218	0,828	0,698	1,434
ΙΚΑΝΟΤ2	0,112	0,150	1,389	0,167	0,509	1,965
ΙΚΑΝΟΤ3	0,063	0,092	0,840	0,402	0,492	2,034

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 5,5\%$ είναι στατιστικά σημαντική ($p\text{-value}F < 0,05$). Ωστόσο, οι τιμές των συντελεστών όλων των ανεξάρτητων μεταβλητών είναι στατιστικά μη σημαντικές ($p\text{-value}t > 0,05$). Προς διερεύνηση αυτού του ευρήματος διενεργήθηκε βηματική (stepwise) γραμμική παλινδρόμηση με κριτήριο τη σημαντικότητα της τιμής του στατιστικού F^5 . Από αυτήν προέκυψε υπόδειγμα με τιμή συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 4,9\%$ και $p\text{-value}F = 0,004 (< 0,05)$. Το εν λόγω υπόδειγμα περιλαμβάνει μόνο την ανεξάρτητη μεταβλητή ΙΚΑΝΟΤ2 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι πολύ καλά ενημερωμένοι») η οποία συνδέεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση. Δεδομένου ότι υπάρχει τουλάχιστον μία μεταβλητή που επηρεάζει σημαντικά και θετικά τη φορολογική συμμόρφωση, δεν μπορούμε να απορρίψουμε την H_4 .

⁵ Οποιαδήποτε ανεξάρτητη μεταβλητή εισέρχεται στο υπόδειγμα αν και μόνο αν αυτό δεν καθιστά την τιμή του στατιστικού F στατιστικά μη σημαντική.

Στον πίνακα που ακολουθεί ελέγχεται η υπόθεση H5 «Τα χαρακτηριστικά των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 27: Γραμμική παλινδρόμηση: $ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΧΑΡΑΚΤ1, ΧΑΡΑΚΤ2, ΧΑΡΑΚΤ3, ΧΑΡΑΚΤ4)$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,162	0,026	1,068	0,374	2,031	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης
Σταθερός όρος	2,773		13,281	0,000		
ΧΑΡΑΚΤ1	0,103	0,154	1,342	0,182	0,465	2,149
ΧΑΡΑΚΤ2	-0,077	-0,097	-0,798	0,426	0,412	2,425
ΧΑΡΑΚΤ3	-0,116	-0,157	-1,458	0,147	0,526	1,900
ΧΑΡΑΚΤ4	0,073	0,103	0,968	0,335	0,536	1,866

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 2,6\%$ είναι στατιστικά μη σημαντική ($p\text{-value} > 0,05$) και, συνεπώς, καμία από τις τέσσερις ανεξάρτητες μεταβλητές δεν ερμηνεύει την εξαρτημένη μεταβλητή σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Κατά συνέπεια, η H5 απορρίπτεται.

Στον πίνακα που ακολουθεί ελέγχεται η υπόθεση H6 «Η αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος σχετίζεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 28 : Γραμμική παλινδρόμηση: $ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΔΙΚΑΙΟΣ1, ΔΙΚΑΙΟΣ2, ΔΙΚΑΙΟΣ3)$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,211	0,044	2,481	0,063	2,043	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης
Σταθερός όρος	2,291		14,839	0,000		
ΔΙΚΑΙΟΣ1	0,129	0,134	1,354	0,178	0,607	1,648
ΔΙΚΑΙΟΣ2	0,014	0,021	0,228	0,820	0,694	1,441
ΔΙΚΑΙΟΣ3	0,067	0,086	0,793	0,429	0,511	1,957

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 2,6\%$ είναι στατιστικά μη σημαντική ($p\text{-value} > 0,05$) και, συνεπώς, καμία από τις τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές δεν ερμηνεύει την εξαρτημένη μεταβλητή σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Ωστόσο, το επίπεδο στο οποίο δεν απορρίπτεται η υπόθεση μηδενικού συντελεστή R^2 μπορεί να χαρακτηριστεί «οριακό» καθώς το επίπεδο σημαντικότητας 10% μπορεί να θεωρηθεί αποδεκτό στο πλαίσιο των κοινωνικών

επιστημών. Σε υπόδειγμα που εκτιμήθηκε με βηματική γραμμική παλινδρόμηση προέκυψε ότι η τιμή του συντελεστή R^2 είναι στατιστικά σημαντική (p -value $F = 0,012 < 0,05$) και η μεταβλητή ΔΙΚΑΙΟΣ1 («Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο για τους περισσότερους ανθρώπους») συνδέεται θετικά και σημαντικά με τη φορολογική συμμόρφωση. Βάσει αυτών των ευρημάτων, η H_6 δεν απορρίπτεται.

Στον πίνακα που ακολουθεί ελέγχεται η υπόθεση H_7 «Η απλότητα του φορολογικού συστήματος και της φορολογικής νομοθεσίας σχετίζεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 29 : Γραμμική παλινδρόμηση: $ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΑΠΛΟΤ1, ΑΠΛΟΤ2)$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,209	0,043	3,66	0,028	1,914	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης
Σταθερός όρος	3,455		10,171	0,000		
ΑΠΛΟΤ1	0,035	0,044	0,497	0,620	0,769	1,300
ΑΠΛΟΤ2	-0,206	-0,226	-2,571	0,011	0,769	1,300

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 4,3\%$ είναι στατιστικά σημαντική (p -value $F < 0,05$) αλλά μόνο η τιμή του συντελεστή της μεταβλητής ΑΠΛΟΤ2 («Δεν υπάρχει σταθερότητα στη φορολογική νομοθεσία») είναι στατιστικά σημαντική (p -value $t < 0,05$). Δεδομένου ότι η εν λόγω μεταβλητή συνδέεται αρνητικά με την φορολογική συμμόρφωση, οφείλουμε να απορρίψουμε την H_7 . Ωστόσο, η H_7 προβλέπει θετική σχέση απλότητας φορολογικού συστήματος και φορολογικής συμμόρφωσης κάτι που, ουσιαστικά, επιβεβαιώνεται εδώ. Πιο απλά, η αρνητική σχέση ανάμεσα στη φορολογική συμμόρφωση και την ανυπαρξία σταθερότητας στην φορολογική νομοθεσία επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι το απλό φορολογικό σύστημα ευνοεί τη φορολογική συμμόρφωση. Κατά συνέπεια, στο μέτρο που η σταθερότητα του φορολογικού συστήματος είναι συνώνυμη της απλότητάς του (το ζήτημα αυτό έχει, ήδη, σχολιαστεί σε προηγούμενο σημείο), η H_7 δεν απορρίπτεται.

Στον πίνακα που ακολουθεί ελέγχεται η υπόθεση H_8 «Η ύπαρξη αυξημένης αντίληψης για παράγοντες κοινωνικής συνοχής σχετίζεται θετικά με το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 30: Γραμμική παλινδρόμηση: $ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΣΥΝΟΧ1, ΣΥΝΟΧ2, ΣΥΝΟΧ3, ΣΥΝΟΧ4)$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,160	0,026	1,051	0,383	1,971	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης
Σταθερός όρος	3,033		8,766	0,000		
ΣΥΝΟΧ1	-0,140	-0,166	-1,840	0,068	0,754	1,327
ΣΥΝΟΧ2	0,010	0,015	0,182	0,856	0,881	1,135
ΣΥΝΟΧ3	0,077	0,120	1,363	0,175	0,790	1,266
ΣΥΝΟΧ4	-0,025	-0,035	-0,427	0,670	0,903	1,107

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 2,6\%$ είναι στατιστικά μη σημαντική ($p\text{-value} > 0,05$) και, συνεπώς, καμία από τις τέσσερις ανεξάρτητες μεταβλητές δεν ερμηνεύει την εξαρτημένη μεταβλητή σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Ωστόσο, παρατηρούμε ότι η τιμή της μεταβλητής ΣΥΝΟΧ1 («Η πληρωμή των φόρων είναι ένα από τα βασικά καθήκοντα ενός πολίτη») είναι στατιστικά σημαντική σε μεγαλύτερο, αλλά αποδεκτό, επίπεδο σημαντικότητας (6,8% αντί 5%). Εφαρμόζοντας βηματική παλινδρόμηση για την εκτίμηση υποδείγματος, προκύπτει ότι καμία εκ των τεσσάρων μεταβλητών δεν εισέρχεται στο τελικό υπόδειγμα και, συνεπώς, η H_8 απορρίπτεται.

Στον πίνακα που ακολουθεί ελέγχεται η υπόθεση H_9 «Η ύπαρξη αυξημένης φορολογικής ηθικής σχετίζεται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση» με εκτίμηση του σχετικού υποδείγματος παλινδρόμησης.

Πίνακας 31: Γραμμική παλινδρόμηση: $ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΗΘΙΚΗ1, ΗΘΙΚΗ2, ΗΘΙΚΗ3)$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,145	0,021	1,146	0,332	1,981	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης
Σταθερός όρος	3,135		11,506	0,000		
ΗΘΙΚΗ1	-0,042	-0,053	-0,526	0,600	0,599	1,670
ΗΘΙΚΗ2	-0,009	-0,015	-0,156	0,876	0,639	1,564
ΗΘΙΚΗ3	-0,071	-0,099	-1,023	0,308	0,650	1,540

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 2,1\%$ είναι στατιστικά μη σημαντική ($p\text{-value} > 0,05$) και, συνεπώς, καμία από τις τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές δεν ερμηνεύει την εξαρτημένη μεταβλητή σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Κατά συνέπεια, η H_9 απορρίπτεται.

Ολοκληρώνοντας τον έλεγχο των υποθέσεων, θα εξετάσουμε αν η φορολογική συμμόρφωση συνδέεται σημαντικά με τα εξής χαρακτηριστικά: «Αίσθημα καθήκοντος ή ηθικής υποχρέωσης» ($\Lambda_{\text{ΚΑΘΗΚΟΝ}}$), «Ο τρόπος με τον οποίο οι φόροι χρησιμοποιούνται από την κυβέρνηση» ($\Lambda_{\text{ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ}}$) και «Ανησυχία σχετικά με τις ποινές που θα επιβληθούν σε περίπτωση που ανακαλυφθεί η φοροδιαφυγή» ($\Lambda_{\text{ΠΟΙΝΕΣ}}$).

Πίνακας 32: Γραμμική παλινδρόμηση: $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\Lambda_{\text{ΚΑΘΗΚΟΝ}})$, $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\Lambda_{\text{ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ}})$ και $\Sigma\text{ΥΜΜΟΡΦΩΣΗ} = f(\Lambda_{\text{ΠΟΙΝΕΣ}})$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson
	0,061	0,004	0,613	0,435	1,999
	B	Beta	t	p-value	
Σταθερός όρος	2,800		16,178	0,000	
$\Lambda_{\text{ΚΑΘΗΚΟΝ}}$	-0,039	-0,061	-0,783	0,435	
	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson
	0,066	0,004	0,708	0,401	1,986
	B	Beta	t	p-value	
Σταθερός όρος	2,770		21,356	0,000	
$\Lambda_{\text{ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ}}$	-0,032	-0,066	-0,842	0,401	
	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson
	0,038	0,001	0,228	0,634	2,002
	B	Beta	t	p-value	
Σταθερός όρος	2,588		14,328	0,000	
$\Lambda_{\text{ΠΟΙΝΕΣ}}$	0,024	0,038	0,478	0,634	

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού R^2 (0,4%, 0,4% και 0,1%, αντίστοιχα στα 3 υποδείγματα) είναι στατιστικά μη σημαντική ($p\text{-value} > 0,05$) και, συνεπώς, καμία από τις τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές δεν ερμηνεύει την εξαρτημένη μεταβλητή σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Συμπεραίνουμε, συνεπώς, ότι η φορολογική συμμόρφωση δεν αντιμετωπίζεται ως καθήκον-ηθική υποχρέωση, δεν επηρεάζεται από την άποψη των φορολογούμενων για τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται οι φόροι από την κυβέρνηση και δε συνδέεται με την ανησυχία σχετικά με τις ποινές που θα επιβληθούν σε περίπτωση που ανακαλυφθεί η φοροδιαφυγή.

5.6. Πρόσθετοι έλεγχοι – ανάλυση

Η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε μέχρι το τρέχον σημείο καταδεικνύει ότι οι περισσότερες από τις ανεξάρτητες μεταβλητές που εξετάστηκαν αδυνατούν να ερμηνεύσουν σε σημαντικό ποσοστό το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης των

πολιτών. Υπενθυμίζεται, επίσης, ότι από τον έλεγχο αξιοπιστίας προέκυψε ότι υπάρχουν χαρακτηριστικά τα οποία αποτυπώνουν μεν, σε θεωρητικό επίπεδο, παρόμοια χαρακτηριστικά της φορολογικής διοίκησης-καθεστώτος αλλά στην πράξη εμφανίζονται ως ασύνδετα μεταξύ τους. Ως εκ τούτου κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθεί αν η ομαδοποίηση των εν λόγω χαρακτηριστικών με διαφορετικό τρόπο μπορεί να μεταβάλλει τα συμπεράσματα σχετικά με τους προσδιοριστικούς παράγοντες της φορολογικής συμμόρφωσης. Για να διαπιστωθεί η ισχύς ή μη αυτού του ενδεχόμενου πραγματοποιήθηκε Παραγοντική Ανάλυση (Factor Analysis) ώστε να εξετασθεί ποια από τα χαρακτηριστικά που εξετάστηκαν «συλλαμβάνουν» το μεγαλύτερο μέρος της πληροφόρησης (υπό την έννοια της μεταβλητότητας) και να ελεγχθεί αν τα χαρακτηριστικά που εξετάστηκαν μπορούν να συνθέσουν παράγοντες οι οποίοι ακολούθως θα χρησιμοποιηθούν στην ερμηνεία της φορολογικής συμμόρφωσης. Η εξαγωγή των παραγόντων γίνεται με την Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών (Principal Component Analysis), περιστροφή Varimax with Kaiser Normalization και επιλογή μεταβλητών με ιδιοτιμή (eigenvalue) μεγαλύτερη από 1. Προς εξοικονόμηση χώρου παρουσιάζεται ο πίνακας συνολικής ερμηνείας της διακύμανσης όπου παραλείπονται οι παράγοντες με ιδιοτιμή μικρότερη του 1 και η λύση μετά την περιστροφή.

Πίνακας 33 : Παραγοντική ανάλυση ανεξάρτητων μεταβλητών: ιδιοτιμές και ποσοστό ερμηνείας της διακύμανσης

Παράγοντας	Ιδιοτιμή	% Διακύμανσης	Αθροιστικό % Διακύμανσης
1	7,42	23,9%	23,9%
2	3,48	11,2%	35,2%
3	1,72	5,5%	40,7%
4	1,54	5,0%	45,7%
5	1,36	4,4%	50,1%
6	1,31	4,2%	54,3%
7	1,18	3,8%	58,1%
8	1,12	3,6%	61,7%
9	1,09	3,5%	65,3%

Πίνακας 34: Παραγοντική ανάλυση ανεξάρτητων μεταβλητών: λύση

Μεταβλητές	Παράγοντες								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ΑΠΟΤΕΛ1	0,02	0,17	0,01	-0,03	-0,07	0,83	-0,01	0,03	0,04
ΑΠΟΤΕΛ2	0,48	0,01	0,34	0,32	0,12	-0,06	-0,23	0,04	-0,04
ΑΠΟΤΕΛ3	-0,07	-0,23	0,51	0,23	0,06	0,05	0,21	-0,18	0,02
ΣΥΝΕΠ1	0,20	0,08	0,75	0,04	0,16	-0,17	-0,02	-0,11	0,05
ΣΥΝΕΠ2	0,25	-0,12	0,46	0,15	0,13	0,19	0,23	0,27	-0,22
ΣΥΝΕΠ3	0,60	-0,01	0,38	0,16	0,01	-0,11	0,26	0,11	0,01
ΣΥΝΕΠ4	0,40	0,14	0,53	0,25	-0,13	-0,02	0,34	0,01	0,12
ΙΚΑΝΟΤ1	0,05	0,74	0,04	0,11	0,02	0,06	-0,22	0,24	-0,05
ΙΚΑΝΟΤ2	0,36	-0,02	0,17	0,09	0,77	-0,10	0,06	-0,02	-0,01
ΙΚΑΝΟΤ3	0,32	-0,02	0,28	0,17	0,71	-0,04	0,19	-0,11	0,00
ΧΑΡΑΚΤ1	-0,04	0,54	-0,03	-0,24	-0,05	0,02	0,33	-0,32	0,15
ΧΑΡΑΚΤ2	0,79	0,07	0,09	0,26	0,18	0,07	0,01	0,03	0,00
ΧΑΡΑΚΤ3	0,76	-0,01	0,21	-0,02	0,14	0,10	0,08	0,04	0,14
ΧΑΡΑΚΤ4	0,75	0,05	0,09	0,12	0,14	0,04	0,03	-0,15	0,07
ΔΙΚΑΙΟΣ1	0,36	0,18	0,14	0,66	0,02	-0,09	0,11	-0,05	0,08
ΔΙΚΑΙΟΣ2	0,14	-0,08	0,07	0,79	0,13	-0,02	-0,03	0,07	0,03
ΔΙΚΑΙΟΣ3	0,30	0,10	0,19	0,77	0,02	-0,05	0,07	0,07	-0,01
Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ	-0,08	0,64	-0,07	0,21	0,14	0,12	0,23	0,01	0,06
Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ	0,08	-0,04	0,08	0,07	0,01	0,06	0,02	-0,05	0,88

Από τους παραπάνω πίνακες φαίνεται, αρχικά, ότι υπάρχουν 9 παράγοντες που «συλλαμβάνουν» το 65,3% της πληροφόρησης που περιλαμβάνεται στις 31 ανεξάρτητες μεταβλητές. Οι 9 παράγοντες προκύπτουν από τον γραμμικό συνδυασμό 19 ανεξάρτητων μεταβλητών. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι η μείωση των μεταβλητών κατά 39% περίπου (από 31 σε 19) επιφέρει μείωση της διαθέσιμης πληροφόρησης κατά 34,7% (από 100% σε 65,3%). Είναι προφανές ότι, σε αυτήν την περίπτωση, η μείωση των διαστάσεων της πληροφόρησης συνοδεύεται από μία περίπου ανάλογη μείωση της ποσότητάς της γεγονός που δεν ευνοεί ιδιαίτερα τη χρήση των νέων παραγόντων για τη διερεύνηση-ερμηνεία του βαθμού φορολογικής συμμόρφωσης. Από τα σκιασμένα πλαίσια του πίνακα της λύσης είναι εμφανές ότι κάποιες μεταβλητές συμμετέχουν σε πάνω από έναν παράγοντα με υψηλές φορτίσεις (loadings), άνω του 0,3 σε απόλυτη τιμή. Ενδεικτικά, η μεταβλητή ΑΠΟΤΕΛ2 συμμετέχει στους παράγοντες 1, 3 και 4 χωρίς, όμως, να έχει την υψηλότερη φόρτιση σε κάποιον από αυτούς. Σε επίπεδο ποιοτικής ερμηνείας των ευρημάτων κάτι τέτοιο δυσχεραίνει τη δημιουργία

ευδιάκριτων παραγόντων, δηλαδή παραγόντων με «μοναδική» πληροφόρηση⁶. Αν διατηρήσουμε κάθε μεταβλητή μόνο στον παράγοντα με τον οποίο εμφανίζει την υψηλότερη φόρτιση (συγκριτικά με τις φορτίσεις που εμφανίζει με τους υπόλοιπους παράγοντες), τότε προκύπτουν 7 (αντί 9) παράγοντες⁷ οι οποίοι περιγράφονται ακολούθως:

1^{ος} παράγοντας. Περιλαμβάνει, σε φθίνουσα κατάταξη σύμφωνα με τις φορτίσεις, τις μεταβλητές ΧΑΡΑΚΤ2 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης διακρίνονται για την ειλικρίνειά τους»), ΧΑΡΑΚΤ3 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι πολύ πρόθυμοι να βοηθήσουν»), ΧΑΡΑΚΤ4 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης ενεργούν με γνώμονα το καλύτερο συμφέρον του φορολογούμενου»), ΣΥΝΕΠ3 («Η φορολογική διοίκηση είναι εξίσου διεξοδική στη διερεύνηση δικών της ανθρώπων όπως είναι με όλους τους άλλους») και ΑΠΟΤΕΛ2 («Επεξεργασία επιστροφών»). Με εξαίρεση τη μεταβλητή ΑΠΟΤΕΛ2, οι μεταβλητές του εν λόγω παράγοντα αποτυπώνουν την ευσυνειδησία της φορολογικής διοίκησης (ειλικρίνεια, υπέρ του συμφέροντος των πολιτών κλπ). Πρέπει να σημειωθεί ότι η αποτελεσματικότητα αναφορικά με την επεξεργασία επιστροφών χαρακτηρίζει, κατά κάποιον τρόπο, την ευσυνειδησία της φορολογικής διοίκησης υπό την έννοια ότι η ταχύτερη διεκπεραίωση των εν λόγω ζητημάτων είναι προς το συμφέρον των φορολογούμενων (ταχύτερη είσπραξη χρημάτων).

2^{ος} παράγοντας. Περιλαμβάνει, σε φθίνουσα κατάταξη σύμφωνα με τις φορτίσεις, τις μεταβλητές ΙΚΑΝΟΤ1 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης επιδεικνύουν σωστή επαγγελματική συμπεριφορά»), Λ_ΚΑΘΗΚΟΝ («Αίσθημα καθήκοντος ή ηθικής υποχρέωσης») και ΧΑΡΑΚΤ1 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι τίμιοι - δεν θα μπορούσα ποτέ να τους δωροδοκήσω»). Με βάση το περιεχόμενο των 3 μεταβλητών, προκύπτει ότι ο εν λόγω παράγοντας περιγράφει την ακεραιότητα όλων των εμπλεκόμενων μερών στη φορολογία: αίσθημα καθήκοντος των φορολογούμενων αναφορικά με την πληρωμή φόρων και επαγγελματική-ηθική συμπεριφορά του ανθρώπινου δυναμικού της φορολογικής διοίκησης.

⁶ Η εν λόγω δυσχέρεια είναι, επίσης, εμφανής από το γεγονός ότι οι δύο πρώτοι παράγοντες ερμηνεύουν αθροιστικά το 35,2% της διακύμανσης, ποσοστό που είναι μεγαλύτερο από εκείνο που προσφέρεται αθροιστικά από τους 7 επόμενους παράγοντες και το οποίο ανέρχεται σε 30,1% (= 65,3% - 35,2%).

⁷ Ο παράγοντας 8 καταργείται διότι η μοναδική μεταβλητή που περιλαμβάνει με φόρτιση άνω του 0,3 σε απόλυτη τιμή (ΧΑΡΑΚΤ1) συμπεριλαμβάνεται σε άλλον παράγοντα (τον 2) με μεγαλύτερη φόρτιση (0,54). Ο παράγοντας 7 περιλαμβάνει 2 μεταβλητές με φορτίσεις άνω του 0,3 σε απόλυτη τιμή, την ΧΑΡΑΚΤ1 με φόρτιση 0,31 και την ΣΥΝΕΠ4 με φόρτιση 0,34. Η ΧΑΡΑΚΤ1 απαλείφεται από τον παράγοντα 7 επειδή συμμετέχει με μεγαλύτερη φόρτιση στον παράγοντα 2. Παρόμοια, η ΣΥΝΕΠ4 απαλείφεται διότι συμμετέχει με μεγαλύτερη φόρτιση (0,53) στον παράγοντα 3.

3^{ος} παράγοντας. Περιλαμβάνει, σε φθίνουσα κατάταξη σύμφωνα με τις φορτίσεις, τις μεταβλητές ΣΥΝΕΠ1 («Η φορολογική διοίκηση δεν θα προσπαθούσε ποτέ να πάρει περισσότερα χρήματα απ' όσα θα έπρεπε»), ΣΥΝΕΠ4 («Οι διαδικασίες και οι πρακτικές της φορολογικής διοίκησης είναι δίκαιες σεβόμενες τα δικαιώματα των φορολογουμένων»), ΑΠΟΤΕΛ3 («Είσπραξη οφειλόμενων φόρων») και ΣΥΝΕΠ2 («Η φορολογική διοίκηση διατηρεί ακριβή φορολογικά αρχεία»). Εξετάζοντας το περιεχόμενο των εν λόγω μεταβλητών προκύπτει ότι ο συγκεκριμένος παράγοντας αφορά στη στάση της φορολογικής διοίκησης απέναντι στον φορολογούμενο ή, παρόμοια, την τυπικότητα με την οποία εκτελούνται τα σχετικά καθήκοντα (αντικειμενικότητα κατά τον προσδιορισμό των φόρων, σεβασμός προς τον φορολογούμενο κλπ).

4^{ος} παράγοντας. Περιλαμβάνει, σε φθίνουσα κατάταξη σύμφωνα με τις φορτίσεις, τις μεταβλητές ΔΙΚΑΙΟΣ2 («Το σημερινό φορολογικό σύστημα δεν ωφελεί τους πλούσιους (τους έχοντες περιουσία)»), ΔΙΚΑΙΟΣ3 («Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο για τον απλό εργαζόμενο») και ΔΙΚΑΙΟΣ1 («Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο για τους περισσότερους ανθρώπους»). Είναι προφανές ότι οι μεταβλητές που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον παράγοντα αφορούν στη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος.

5^{ος} παράγοντας. Περιλαμβάνει, σε φθίνουσα κατάταξη σύμφωνα με τις φορτίσεις, τις μεταβλητές ΙΚΑΝΟΤ2 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι πολύ καλά ενημερωμένοι») και ΙΚΑΝΟΤ3 («Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι εξίσου καλά καταρτισμένοι με οποιονδήποτε ιδιώτη λογιστή/φοροτέχνη»). Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, οι μεταβλητές που περιλαμβάνονται στον παράγοντα 5 είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους και αποτυπώνουν την κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού της φορολογικής διοίκησης.

6^{ος} παράγοντας. Περιλαμβάνει μόνο τη μεταβλητή ΑΠΟΤΕΛ1 («Ανταπόκριση σε ερωτήματα») και, συνεπώς, αναφέρεται στην επικοινωνία της φορολογικής διοίκησης με τους φορολογούμενους και την εξυπηρέτησή τους.

7^{ος} παράγοντας. Περιλαμβάνει μόνο τη μεταβλητή Λ_ΧΡΗΣΗ_ΚΥΒ («Ο τρόπος με τον οποίο οι φόροι χρησιμοποιούνται από την κυβέρνηση») και, συνεπώς, αναφέρεται στην αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων από το Κράτος.

Η αποτελεσματικότητα των παραπάνω παραγόντων να ερμηνεύσουν τη φορολογική συμμόρφωση θα ελεγχθεί μέσω υποδείγματος γραμμικής παλινδρόμησης ώστε να διαπιστωθεί αν η ανακατάταξη των αρχικών ανεξάρτητων μεταβλητών σε παράγοντες βελτιώνει ή όχι το ποσοστό διακύμανσης της φορολογικής συμμόρφωσης που ερμηνεύεται από τους προσδιοριστικούς παράγοντές της. Σημειώνεται ότι οι τιμές των παραγόντων με άνω της μία μεταβλητής υπολογίζονται ως μέσος όρος των τιμών των μεταβλητών που περιλαμβάνονται στον εκάστοτε παράγοντα. Ως σταθμίσεις χρησιμοποιούνται οι φορτίσεις των εκάστοτε μεταβλητών. Τα αποτελέσματα εκτίμησης του υποδείγματος παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 35: Γραμμική παλινδρόμηση: $ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ1, ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ2, ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ3, ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ4, ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ5, ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ6, ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ7)$

	R	R²	F	p-value	Durbin - Watson	
	0,345	0,119	3,009	0,005	1,962	
	B	Beta	t	p-value	Ανοχή	Συντελεστής Διόγκωσης
Σταθερός όρος	2,006		7,080	0,000		
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ1	- 0,247	-0,253	-1,985	0,049	0,346	2,887
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ2	- 0,014	-0,015	-0,137	0,891	0,485	2,063
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ3	0,194	0,198	2,106	0,037	0,641	1,559
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ4	0,150	0,157	1,733	0,085	0,687	1,457
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ5	0,188	0,240	2,648	0,009	0,687	1,455
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ6	0,036	0,041	0,471	0,638	0,730	1,371
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ7	- 0,032	-0,065	-0,841	0,401	0,951	1,051

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού $R^2 = 11,9\%$ είναι στατιστικά σημαντική ($p\text{-value} F < 0,05$) αλλά μόνο η τιμή του συντελεστή των παραγόντων 1, 3 και 5 είναι στατιστικά σημαντική ($p\text{-value} t < 0,05$). Η τιμή του στατιστικού Durbin-Watson βρίσκεται εντός του διαστήματος $[1,5, 2,5]$ και, συνεπώς, δεν υπάρχει συσχέτιση σφαλμάτων. Παρόμοια, οι τιμές των παραγόντων διόγκωσης είναι πολύ χαμηλότερες από 10 (ή, αντίστοιχα, οι τιμές της ανοχής είναι μεγαλύτερες από 0,1) και, συνεπώς, παρατηρείται απουσία συγγραμμικότητας μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών. Πρέπει να σημειωθεί ότι το ποσοστό διακύμανσης που ερμηνεύεται από το υπόδειγμα δεν αυξάνεται ιδιαίτερα συγκριτικά με τα υποδείγματα που περιλαμβάνουν τις αρχικές μεταβλητές. Υπενθυμίζεται ότι η υψηλότερη σημαντική τιμή του R^2 σε εκείνα τα υποδείγματα ήταν 11,2% (βλ. υπόδειγμα με ανεξάρτητες

μεταβλητές τις ΑΠΟΤΕΛ1, ΑΠΟΤΕΛ2 και ΑΠΟΤΕΛ3) και, συνεπώς, η τιμή 11,9% δεν μπορεί να θεωρηθεί εκτενής βελτίωση. Ως προς τις σημαντικές μεταβλητές (παράγοντες) υπενθυμίζεται ότι οι 3 παράγοντες που προαναφέρθηκαν αποτυπώνουν την ευσυνειδησία, την τυπικότητα και την κατάρτιση της φορολογικής διοίκησης. Βάσει των τυποποιημένων συντελεστών beta, ο σημαντικότερος παράγοντας της φορολογικής συμμόρφωσης είναι η ευσυνειδησία της φορολογικής διοίκησης ακολουθούμενος από την τυπικότητα και την κατάρτιση. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι αν το παραπάνω υπόδειγμα εκτιμηθεί με βηματική παλινδρόμηση, ο μοναδικός σημαντικός παράγοντας είναι εκείνος που αφορά στην τυπικότητα.

Ολοκληρώνοντας την πρόσθετη ανάλυση, κρίνεται σκόπιμο να εξετασθεί αν ο βαθμός φορολογικής συμμόρφωσης διαφοροποιείται σημαντικά αναλόγως των δημογραφικών χαρακτηριστικών. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου ανεξαρτησίας (crosstabulation) με το στατιστικό χ^2 αναφορικά με τα ποσοστά απαντήσεων ανά κατηγορία φορολογικής συμμόρφωσης. Επιπρόσθετα, διενεργείται έλεγχος για τη διαφορά της μέσης φορολογικής συμμόρφωσης στις επιμέρους ομάδες κάθε δημογραφικού χαρακτηριστικού. Με εξαίρεση τις μεταβλητές ΦΥΛΟ και ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ όπου χρησιμοποιείται ο έλεγχος με το στατιστικό t για τη διαφορά του μέσου ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες και ανάμεσα σε έγγαμους και άγαμους, αντίστοιχα, ο σχετικός έλεγχος γίνεται με την Ανάλυση Διακύμανσης διότι οι υπόλοιπες δημογραφικές μεταβλητές περιλαμβάνουν άνω των δύο ομάδων.

Πίνακας 36 : Γραμμική παλινδρόμηση: $ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ = f(ΦΥΛΟ, ΗΛΙΚΙΑ, ΜΟΡΦΩΣΗ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΕΤΗΣΙΟ_ΕΙΣΟΔ)$

	Έλεγχος ανεξαρτησίας χ^2		Έλεγχος διαφοράς μέσου			
	Τιμή	p-value	Τιμή t	p-value t	Τιμή F	p-value F
ΦΥΛΟ	4,656	0,199	1,619	0,108	-	-
ΗΛΙΚΙΑ	12,694	0,392	-	-	1,540	0,193
ΜΟΡΦΩΣΗ	12,432	0,412	-	-	2,179	0,074
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	7,954	0,539	-	-	1,302	0,276
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	2,942	0,401	-1,645	0,104	-	-
ΕΤΗΣΙΟ_ΕΙΣΟΔ	7,357	0,833	-	-	0,615	0,653

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι δεν υπάρχει καμία σημαντική διαφοροποίηση της φορολογικής συμμόρφωσης αναλόγως των δημογραφικών χαρακτηριστικών. Αναλυτικότερα, ο έλεγχος ανεξαρτησίας δείχνει ότι, για κάθε δημογραφική μεταβλητή, τα ποσοστά που συγκεντρώνει κάθε κατηγορία φορολογικής

συμμόρφωσης δε διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των κατηγοριών που καθορίζονται από το εκάστοτε δημογραφικό χαρακτηριστικό. Ενδεικτικά, τα ποσοστά φορολογικής συμμόρφωσης στους άντρες ανέρχονται σε 1%, 37%, 46% και 16% για τις κατηγορίες ΚΑΘΟΛΟΥ, ΛΙΓΟ, ΑΡΚΕΤΑ και ΠΟΛΥ ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τις γυναίκες είναι 1%, 44%, 49% και 6% χωρίς η διαφοροποίηση να είναι στατιστικά σημαντική. Προχωρώντας στους ελέγχους για τη διαφορά του μέσου, παρατηρούμε ότι η υπόθεση της ισότητας μέσων δεν απορρίπτεται σε καμία περίπτωση (δημογραφικό χαρακτηριστικό) με εξαίρεση, ίσως, τη μεταβλητή ΜΟΡΦΩΣΗ όπου ο έλεγχος είναι σημαντικό σε μεγαλύτερο, αλλά αποδεκτό, επίπεδο σημαντικότητας (7,4% αντί 5%). Ενδεικτικά, ο μέσος βαθμός φορολογικής συμμόρφωσης στους άντρες ανέρχεται σε 2,76 έναντι 2,59 των γυναικών και η διαφορά δεν είναι σημαντική. Στην περίπτωση της μεταβλητής ΜΟΡΦΩΣΗ ο μέσος βαθμός φορολογικής συμμόρφωσης ανέρχεται σε 2,94, 2,73, 2,55, 2,56, 2,57 για τις ομάδες «Δευτεροβάθμια εκπαίδευση», «ΤΕΙ», «ΑΕΙ», «Μεταπτυχιακό» και «Διδακτορικό» και δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση από το μέσο βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης που ανέρχεται σε 2,67 στο επίπεδο σημαντικότητας 5% αλλά, όπως προαναφέρθηκε, η διαφοροποίηση είναι σημαντική σε υψηλότερο επίπεδο σημαντικότητας⁸. Δεδομένου ότι τα δημογραφικά χαρακτηριστικά δε διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της φορολογικής συμμόρφωσης, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα ευρήματα της παρούσας έρευνας είναι γενικεύσιμα σε όλους τους φορολογούμενους ή, πιο ορθά, στους φορολογούμενους ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας, μορφωτικού επιπέδου (με επιφύλαξη), επαγγέλματος, οικογενειακής κατάστασης και εισοδήματος.

⁸ Ο ρόλος της μόρφωσης στη διαμόρφωση φορολογικής συμμόρφωσης είναι, επίσης, εμφανής από την εκτίμηση υποδείγματος γραμμικής παλινδρόμησης με εξαρτημένη μεταβλητή το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης και μοναδική ανεξάρτητη μεταβλητή τη ΜΟΡΦΩΣΗ. Το εν λόγω υπόδειγμα ερμηνεύει 4,1% της διακύμανσης της μεταβλητής ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ ενώ η τιμή του συντελεστή της μεταβλητής ΜΟΡΦΩΣΗ είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο 5%.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Συμπεράσματα

6.1. Συμπεράσματα έρευνας

Πρόθεση της παρούσας μελέτης ήταν να εξετάσει και να αναδείξει τους προσδιοριστικούς παράγοντες της φορολογικής συμμόρφωσης των Ελλήνων πολιτών κατά τη διάρκεια μιας εξαιρετικά δύσκολης οικονομικής συγκυρίας για τη χώρα. Ειδικότερα, εξετάστηκε η αντίληψη που έχουν οι πολίτες σχετικά με το βαθμό φορολογικής συμμόρφωσης στη χώρα αλλά και κατά πόσο η αποτελεσματικότητα, η συνέπεια, η δικαιοσύνη και οι πληροφορίες της φορολογικής διοίκησης, τα χαρακτηριστικά και οι ικανότητες των υπαλλήλων της και η δικαιοσύνη και πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος επιδρούν στη φορολογική συμπεριφορά. Περαιτέρω, μελετήθηκε η επιρροή παραγόντων κοινωνικής συνοχής και ηθικής αντίληψης στη φορολογική συμμόρφωση. Το σύνολο των στοιχείων που αντλήθηκαν από αυτή τη μελέτη προσφέρει τη δυνατότητα να μελετηθούν ποικίλοι παράγοντες που σχετίζονται με τη φορολογική συμμόρφωση και κατά συνέπεια παρέχονται ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με την επιρροή των παραγόντων αυτών στη φορολογική συμπεριφορά.

Σχετικά με την αντίληψη περί φορολογικής συμμόρφωσης η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (48%) θεωρεί ότι οι φορολογούμενοι συμμορφώνονται αρκετά, αποτέλεσμα που πιθανόν να βρίσκει την εξήγησή του στο γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων απαρτίζεται από μισθωτούς του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, επαγγελματικές κατηγορίες στις οποίες η φορολογική συμμόρφωση έχει “αναγκαστικό” χαρακτήρα. Από την περαιτέρω ανάλυση των απαντήσεων προκύπτει ωστόσο ότι ο μέσος πολίτης δεν μπορεί να θεωρηθεί φορολογικά συμμορφούμενος γεγονός που θα μπορούσε να εξηγηθεί αφενός από το χαμηλό επίπεδο φορολογικής συνείδησης που επικρατεί στη χώρα και αφετέρου από τη γενικότερη πεποίθηση των πολιτών σχετικά με την ανταποδοτικότητα του κράτους προς αυτούς καθώς και της γενικότερης κουλτούρας της κοινωνίας που αφορά σε φορολογικά ζητήματα.

Από τη μελέτη επιβεβαιώθηκε, ότι η αποτελεσματικότητα εργασιών της φορολογικής διοίκησης, οι ικανότητες των υπαλλήλων της, η αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος καθώς και η απλότητα της φορολογικής

νομοθεσίας σχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση και ως εκ τούτου την ενισχύουν. Επιπλέον, από την πρόσθετη ανάλυση προέκυψε ότι η ευσυνειδησία της φορολογικής διοίκησης, η κατάρτιση του προσωπικού της και η τυπικότητα με την οποία εκτελούνται τα σχετικά καθήκοντα επιδρούν θετικά στη φορολογική συμμόρφωση.

Άλλωστε, είναι προφανές ότι εάν η αντίληψη που έχουν οι φορολογούμενοι για την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης είναι θετική, είναι πιο πιθανό να αυξηθεί και η πρόθεσή τους να συμμορφωθούν φορολογικά, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας (Torgler *et al* (2008), Tenidou *et al* (2015), Casagrande *et al* (2015).

Το εύρημα ότι οι πολύ καλά καταρτισμένοι - επί των θεμάτων αρμοδιότητάς τους - υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης επιδρούν σημαντικά και θετικά στη φορολογική συμμόρφωση των πολιτών αποτελεί ένα ακόμη πρόσθετο στοιχείο που παρουσιάζει ιδιαίτερη χρησιμότητα και ενδιαφέρον. Μπορεί κανείς να συμπεράνει από αυτό ότι η ποιότητα της επαφής των φορολογουμένων με τους υπαλλήλους της φορολογικής διοίκησης επηρεάζει την αντίληψη των πρώτων, καθότι οι θετικές εμπειρίες αναμένεται να ευνοήσουν την προθυμία τους για καλύτερη συνεργασία με τις φορολογικές αρχές, αποτέλεσμα στο οποίο καταλήγουν με τον έναν ή άλλο τρόπο και τα ευρήματα των εργασιών των Torgler *et al* (2008), Kirchler *et al* (2006), Kastlunger *et al* (2013), Wahl *et al* (2010) και Muelbacher *et al* (2011).

Η υπόθεση που συσχετίζει τη φορολογική συμμόρφωση με την αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος έγινε οριακά δεκτή αναδεικνύοντας ότι ένα φορολογικό σύστημα που γίνεται αντιληπτό ως δίκαιο για τους περισσότερους ανθρώπους συνδέεται θετικά και σημαντικά με τη φορολογική συμμόρφωση, εύρημα που συναντάται και στις μελέτες των Tan and Fatt (2000), Kim (2002) και Verboon and van Dijke (2007, Alm *et al* (1993), Gilligan and Richardson (2005). Η αιτιολογία αυτού του ευρήματος πιθανόν να πηγάζει από το γεγονός ότι ένα δίκαιο φορολογικό σύστημα εμπνέει μεγαλύτερο βαθμό εμπιστοσύνης στους πολίτες και οδηγεί, εν τέλει, σε μεγαλύτερο βαθμό εθελοντικής φορολογικής συμμόρφωσης.

Αποδεκτή γίνεται επίσης η υπόθεση ότι μία σταθερή και απλή φορολογική νομοθεσία συμβάλει στη βελτίωση της φορολογικής συμπεριφοράς των πολιτών. Η σημαντικότητα αυτής της συσχέτισης υποδεικνύεται και στις μελέτες των IOBE (2018), Krause (2000), Kirchler *et al* (2006), (Slemrod *et al*, 2001), Torgler (2003). Η ύπαρξη

ξεκάθαρων κανονισμών μπορεί να επιφέρει αύξηση της κατανόησης του φορολογικού συστήματος από τους φορολογούμενους κάτι που ενδεχομένως οδηγήσει σε αρτιότερη φορολογική συμπεριφορά.

Επιπροσθέτως, από την πρόσθετη ανάλυση αναδείχθηκε ότι παράγοντες που επιδρούν θετικά στη φορολογική συμμόρφωση είναι αυτοί που αποτυπώνουν την ευσυνειδησία της φορολογικής διοίκησης όπως είναι η ειλικρίνεια και προθυμία των υπαλλήλων της καθώς και οι ενέργειες που γίνονται προς το καλύτερο συμφέρον των φορολογουμένων και συμπίπτουν με τα ευρήματα των μελετών των Murphy (2009), Murphy and Tyler (2008), Kastlunger *et al* (2013), Torgler (2003), Wahl *et al* (2010), Muelbacher *et al* (2011). Οι υπάλληλοι, ως εκπρόσωποι της φορολογικής διοίκησης, αντανακλούν με τη συμπεριφορά και το ήθος τους τις αξίες της διοίκησης στους φορολογούμενους, καθώς οι εργαζόμενοι είναι αυτοί με τους οποίους έρχονται σε άμεση επαφή οι πολίτες. Όπου κυριαρχεί ο σεβασμός, η ειλικρίνεια και η ακεραιότητα ενισχύεται η εμπιστοσύνη των πολιτών και ενδεχομένως και η πρόθεση εκ μέρους τους για συνεργασία.

Ομοίως, η διαπίστωση ότι μία φορολογική διοίκηση η οποία εκτελεί με τυπικότητα τα καθήκοντά της και επιδεικνύει με τις πράξεις της σεβασμό, αξιοπιστία και αντικειμενικότητα προς τους φορολογούμενους και οι τελευταίοι αντιλαμβάνονται τις πρακτικές της ως δίκαιες και ως εκ τούτου είναι πιο πρόθυμοι να συμμορφωθούν με τις υποχρεώσεις τους προς το κράτος συμπίπτει και με τα ευρήματα των μελετών των Feld and Frey (2002), Torgler (2003), Kirchler *et al* (2008) και Faizal *et al* (2017). Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι είναι εξαιρετικά κρίσιμο να καλλιεργηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ της φορολογικής αρχής και των φορολογουμένων ώστε να εξασφαλιστεί ακεραιότητα, δικαιοσύνη και σεβασμός στις σχέσεις των δύο πλευρών, καθώς απ' ότι διαφαίνεται από τα ευρήματα των μελετών μπορεί να συμβάλλει στην τόνωση της συμμόρφωσης των πολιτών σχετικά με τα φορολογικά τους ζητήματα.

Σε αντίθεση με τα ευρήματα της πλειοψηφίας των μελετών της βιβλιογραφικής ανασκόπησης έρχονται ωστόσο η μη αποδοχή των υποθέσεων περί θετικής συσχέτισης των παρεχόμενων πληροφοριών από τη φορολογική διοίκηση, των παραγόντων κοινωνικής συνοχής και της φορολογικής ηθικής με τη φορολογική συμμόρφωση.

Μία πιθανή εξήγηση για την απόρριψη της υπόθεσης που αφορά στην παροχή πληροφοριών από τη φορολογική διοίκηση θα μπορούσε να είναι ότι στην Ελλάδα μεγάλο μέρος των φορολογουμένων χρησιμοποιεί για τη διεκπεραίωση των

φορολογικών τους ζητημάτων τις υπηρεσίες κάποιου ιδιώτη επαγγελματία (λογιστή/φοροτεχνικό) μεταθέτοντας έτσι την αναζήτηση πληροφοριών σε αυτούς και συνεπώς να είναι ελάσσονος σημασίας η επίδραση της παροχής πληροφοριών στη φορολογική τους συμπεριφορά. Η μετάθεση της αναζήτησης πληροφοριών στους επαγγελματίες πιθανόν να προκύπτει από τη δυσκολία στην κατανόηση και διαχείριση αυτών των πληροφοριών από τους ίδιους, καθότι σχεδόν οι μισοί ερωτηθέντες θεωρούν τις πληροφορίες που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση ως δύσκολα κατανοητές και ως ασυνεπείς.

Ομοίως, ενώ από τα αποτελέσματα της μελέτης προκύπτει ότι οι περισσότεροι ερωτηθέντες υποστηρίζουν την αναγκαιότητα των φόρων για κοινωνικούς σκοπούς και καταδικάζουν, τουλάχιστον ηθικά, τη φοροδιαφυγή εντούτοις, από την απόρριψη των υποθέσεων που συσχετίζουν τη φορολογική συμμόρφωση με παράγοντες κοινωνικής συνοχής και ηθικής αντίληψης οδηγούμαστε στην υπόθεση ότι επικρατεί μία “φορολογική κούραση” στους πολίτες η οποία προέρχεται από την υψηλή και διαρκώς διογκούμενη φορολογία των τελευταίων ετών και την άδικη κατανομή των φορολογικών βαρών σε ορισμένες κατηγορίες πολιτών όπως είναι οι μισθωτοί και συνταξιούχοι, οι οποίοι αποτελούν και τον εύκολο στόχο για την είσπραξη φόρων λόγω της δυσκολίας που έχουν για απόκρυψη εισοδημάτων.

Αναφορικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας – σε αντίθεση με τα ευρήματα των περισσότερων μελετών της ανασκόπησης - δείχνουν ότι δε διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της φορολογικής συμμόρφωσης και ως εκ τούτου θα μπορούσαν να γενικευτούν στους φορολογούμενους ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας, επαγγελματικής και οικογενειακής κατάστασης καθώς και ετήσιου εισοδήματος. Μία εξήγηση που θα μπορούσε να δοθεί επ’ αυτού είναι ότι τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων που απαρτίζουν το δείγμα της έρευνας παρουσιάζουν αρκετά μεγάλη ομοιομορφία και ως εκ τούτου είναι λογικό να μη διαφοροποιούνται σημαντικά στις απόψεις τους. Η μόρφωση αποτελεί ίσως τη μοναδική ανεξάρτητη μεταβλητή για την οποία θα μπορούσαμε να αποδεχτούμε διαφοροποίηση της φορολογικής συμμόρφωσης σε μεγαλύτερο αλλά αποδεκτό επίπεδο σημαντικότητας (7,4 % αντί 5%).

Εν κατακλείδι, τα αποτελέσματα ενισχύουν την άποψη ότι μη οικονομικοί παράγοντες θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στη φορολογική συμπεριφορά των πολιτών καθώς απ’ ότι φαίνεται αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την ενίσχυση

της φορολογικής συμμόρφωσης. Γενικά, από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι πέρα από την επιβολή αναγκαστικών μέτρων, η φορολογική διοίκηση μπορεί να βελτιώσει την αποτελεσματικότητά της στην αύξηση των εσόδων εάν λάβει υπόψη της όλους εκείνους τους προσδιοριστικούς παράγοντες που επιδρούν θετικά στη διαμόρφωση της φορολογικής συμμόρφωσης κατά τη χάραξη της φορολογικής πολιτικής.

6.2. Προτάσεις

Αναφερόμενοι εκ νέου στα λεγόμενα του αμερικανού δικαστή Oliver Wendell Holmes ότι “οι φόροι είναι το τίμημα που πληρώνουμε για να ζούμε σε μια πολιτισμένη κοινωνία” διαπιστώνουμε και από τα ευρήματα της παρούσας μελέτης ότι το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων επίσης υποστηρίζουν την αναγκαιότητα των φόρων για κοινωνικούς σκοπούς και κατά συνέπεια καταδικάζουν τη φοροδιαφυγή. Ομοίως, σε έρευνα που δημοσιοποιήθηκε από τη διαΝΕΟσις το 2016 το 91,2% απάντησε πως θεωρούν τη φοροδιαφυγή κλοπή, ταυτόχρονα όμως το 36,4% δήλωσε ότι θα φοροδιέφευγε εάν του δινόταν η ευκαιρία λόγω του ότι “το κάνουν πολλοί”. Το πρόβλημα της φοροδιαφυγής είναι ιδιαίτερα οξύ στην Ελλάδα και για να μπορέσει να αμβλυνθεί είναι απαραίτητο να ενισχυθεί η φορολογική συνείδηση των πολιτών ώστε να ενδυναμωθεί το αίσθημα της κοινωνικής συνοχής και δικαιοσύνης κάτι που θα οδηγούσε αδιαμφισβήτητα σε αύξηση του βαθμού της φορολογικής συμμόρφωσης.

Παρακάτω διατυπώνονται μια σειρά από προτάσεις οι οποίες θα μπορούσαν να συμβάλουν στην τόνωση της φορολογικής συμμόρφωσης των πολιτών.

- Βελτίωση της αποτελεσματικότητας της φορολογικής διοίκησης μέσω του εκσυγχρονισμού όλων των επιπέδων λειτουργίας της, όπως η απλοποίηση διαδικασιών, ο εκσυγχρονισμός του τεχνολογικού εξοπλισμού και η βελτίωση των πληροφοριακών συστημάτων.
- Διαμόρφωση ενός φορολογικού συστήματος που θα διέπεται από τις αρχές της διαφάνειας, της απλότητας και σταθερότητας, της δικαιοσύνης και ισότητας. Ως προς την ενίσχυση της διαφάνειας θα μπορούσε να καθιερωθεί ένα σύστημα δημοσιοποίησης και αξιοποίησης των φόρων που εισπράχθηκαν, ούτως ώστε ο κάθε πολίτης να γνωρίζει πως διατίθενται τα χρήματα που παραχωρεί στο κράτος, ενώ ένα δίκαιο

φορολογικό σύστημα εξασφαλίζει την ισότιμη μεταχείριση όλων των πολιτών με ομοιόμορφα κριτήρια.

- Λήψη μέτρων και εντατικοποίηση αυτών για την ενίσχυση της οικειοθελούς φορολογικής συμμόρφωσης των πολιτών όπως δράσεις υπενθύμισης στους φορολογούμενους για την εκπλήρωση των φορολογικών τους υποχρεώσεων (π.χ. αποστολή μείλ ή πραγματοποίηση προσωπικών τηλεφωνημάτων)
- Παροχή φορολογικής παιδείας μέσω δράσεων δια βίου μάθησης για τους ενήλικες ή, μέσω της διδασκαλίας στοιχείων της φορολογίας και του φορολογικού συστήματος μέσω υποχρεωτικών μαθημάτων σε σχολεία για τους μαθητές. Μία τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε να επιφέρει πολλαπλά θετικά αποτελέσματα στο σύνολο της κοινωνίας, καθότι θα μπορούσε να διαμορφωθεί μία ορθότερη φορολογική νοοτροπία στους νυν και μελλοντικούς φορολογούμενους και να εκλείψουν σε μεγάλο βαθμό φαινόμενα μη συμμόρφωσης.

6.2. Περιορισμοί και πεδία μελλοντικής διερεύνησης

Τα ευρήματα που προέκυψαν από τη συγκεκριμένη εργασία θα πρέπει να εξετασθούν με την επιφύλαξη ορισμένων περιορισμών.

Αρχικά, ένας περιορισμός αφορά τη σύνθεση του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα. Με εξαίρεση το φύλο, σε όλα τα λοιπά δημογραφικά χαρακτηριστικά είτε υπήρχε υπερ-αντιπροσώπευση είτε υπο-αντιπροσώπευση σε ορισμένες κατηγορίες όπως π.χ. στην ηλικία, όπου το 71% του δείγματος αντιστοιχεί στην ηλικιακή κατηγορία 31-50 ή στην επαγγελματική κατάσταση, όπου το 46% αποτελείται από δημοσίους υπαλλήλους, δηλαδή σχεδόν ένας στους δύο ερωτηθέντες. Κατά συνέπεια, τα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν το εν λόγω δείγμα σαφέστατα επηρεάζουν τα εξαχθέντα αποτελέσματα.

Ένας δεύτερος περιορισμός αφορά στη γεωγραφική κατανομή του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε. Το δείγμα προήλθε κατά κύριο λόγο από την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και συγκεκριμένα από την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης

και κατά συνέπεια δύσκολα θα μπορούσαν να γενικευθούν τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας.

Ο τρίτος περιορισμός προέρχεται από το εργαλείο έρευνας, το οποίο δημιουργήθηκε για τις ανάγκες της μελέτης με σκοπό τη συλλογή των πρωτογενών στοιχείων, έχοντας ως βάση προηγηθείσες έρευνες οι οποίες εξετάζουν παρόμοιο θέμα με αυτό της παρούσας εργασίας. Το συγκεκριμένο εργαλείο παρουσίασε αδυναμίες ως προς τη δομή και τη σύνταξη του περιεχομένου του, οι οποίες αναδείχθηκαν κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων, και θα μπορούσε - με ορισμένες βελτιώσεις - να αποτελέσει ένα πιο αποτελεσματικό εργαλείο διερεύνησης σε μελλοντικές έρευνες.

Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να επεκταθούν σε μεγαλύτερες γεωγραφικές περιοχές της χώρας ή και στο σύνολο της επικράτειας ούτως ώστε να είναι πιο γενικεύσιμα τα αποτελέσματα που θα εξαχθούν ή ακόμη να εξειδικευθούν σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες που τείνουν να επιδεικνύουν μεγαλύτερη τάση για φοροδιαφυγή, όπως είναι π.χ. οι ελεύθεροι επαγγελματίες, με σκοπό να προστεθούν χρήσιμες πληροφορίες στο υπό εξέταση φαινόμενο.

Επίσης, θα μπορούσε να διαφοροποιηθεί ο τρόπος μέτρησης των στάσεων και απόψεων των ερωτηθέντων χρησιμοποιώντας διαφορετικούς δείκτες μέτρησης απόψεων όπως π.χ. μία επταβάθμια κλίμακα Likert αντί της πενταβάθμιας που χρησιμοποιήθηκε, ώστε να αποτυπωθούν ακριβέστερα οι απόψεις του δείγματος ή να εφαρμοστούν διχοτομικές ερωτήσεις, δηλαδή ερωτήσεις που επιδέχονται ως απάντηση μία από δύο δυνατές τιμές (π.χ. ναι ή όχι) με σκοπό να μετρηθούν - όχι απόψεις - αλλά υφιστάμενες συμπεριφορές. Με αυτόν τον τρόπο θα προκύψουν διαφορετικά αποτελέσματα, τα οποία θα αποτελέσουν νέα συμπληρωματικά ευρήματα που θα εμπλουτίσουν τα ήδη υπάρχοντα στοιχεία του φαινομένου της φορολογικής συμμόρφωσης.

Τέλος, προτείνεται σε μελλοντικούς ερευνητές να προσεγγίσουν το θέμα της φορολογικής συμμόρφωσης με ποιοτικές παραμέτρους επιχειρώντας κατ' αυτόν τον τρόπο να διερευνήσουν πιο βαθιές αιτίες της φορολογικής συμπεριφοράς των πολιτών. Προς τούτο, θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα εργαλείο έρευνας που περιέχει ερωτήσεις ανοικτού τύπου, ή ακόμη να μετρηθεί η φορολογική συμπεριφορά μέσω γεγονότων όπως λ.χ. το πλήθος και το περιεχόμενο των διορθωτικών/τροποποιητικών

δηλώσεων φόρου εισοδήματος των πολιτών ή τη σχέση μεταξύ του πλήθους προστίμων με τον αριθμό φορολογουμένων ανά ΔΟΥ, το οποίο δύναται να αποτελέσει δείκτη μέτρησης του ποσοστού φορολογικής συμμόρφωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσσες Αναφορές

- ΑΑΔΕ – Διεύθυνση Φορολογικής Συμμόρφωσης , Available from : <http://www.publicrevenue.gr/kpi/public/archive/29522/>
[Accessed: 18th November 2018]
- Γεωργακόπουλος, Θ. και Πάσχου, Π. (2003), *Εισαγωγή στη φορολογία*. Αθήνα : Εκδόσεις Μπένου
- Γκίνογλου, Δ. (2004), *Φορολογική Λογιστική, Εφαρμογές*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ανικούλα
- Διανέοσις - Οργανισμός Έρευνας & Ανάλυσης (2016), *Τι πιστεύουν οι Έλληνες, Πανελλαδική έρευνα – Έκθεση αποτελεσμάτων*. Available from https://www.dianeosis.org/research/greek_values/
[Accessed: 11th January 2019]
- Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (2018), *Η φορολογία Εισοδήματος στην Ελλάδα, Συγκριτική ανάλυση και προτάσεις αναμόρφωσης*. Available from <https://www.dianeosis.org/research/i-forologia-eisodimatos-stin-ellada/> [Accessed: 15th November 2018]
- Διεύθυνση Φορολογικής Συμμόρφωσης (2016), *Σχεδιασμός και ανάπτυξη εκπαιδευτικών επιμορφωτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη φορολογικής συνείδησης – Αποτελέσματα έρευνας εκπαιδευτικών α/βάθμιας και β/βάθμιας εκπαίδευσης*.

Available from
http://www.publicrevenue.gr/kpi/public/blog/attach/files/rss/ACTION_2_1_ED_U_SURVEY_REPORT_1.pdf [Accessed: 26th November 2018]

- Καραγιώργος, Θ. (2017), *Λογιστική εταιριών και φορολογία εισοδήματος*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αφοί Θ. Καραγιώργου ΟΕ
- Ράπανος, Β., Καπλάνογλου, Γ. (2014), Φορολογία και οικονομική ανάπτυξη. Η περίπτωση της Ελλάδας. Available from <https://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/sylltomos14/609-638%20Rapanos%202014.pdf> [Accessed: 07th December 2018]
- Χαλικιάς, Μ., Μανωλέσου, Α., Λάλου, Π. (2015), *Μεθοδολογία έρευνας και εισαγωγή στη στατιστική ανάλυση δεδομένων με το IBM SPSS Statistics*. Ζωγράφου: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών

Ξενόγλωσσες Αναφορές

- Adams, C. (1993). *For Good and Evil. The Impact of Taxes on the Course of Civilization*. London : Madison Books
- Alasfour, F., Samy, M., Bampton, R. (2016), “The determinants of tax morale and tax compliance: Evidence from Jordan”, *Advances in Taxation*, Vol. 23, pp. 125-171
- Allingham, M., Sandmo, A. (1972), “Income tax evasion: A theoretical analysis”, *Journal of Public Economics*, Vol. 1, pp. 323-338
- Alm, J., Cherry, T., Jones, M., McKee, M. (2010), “Taxpayer information assistance services and tax compliance behavior”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 31, pp. 577–586
- Alm, J., Cronshaw, M., McKee, M. (1993), “Tax compliance with endogenous audit selection rules”, *Kyklos*, Vol. 46, pp. 27-45

- Alm, J., Torgler, B. (2006), “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 27, pp. 224-246
- Alm, J., Torgler, B. (2011), “Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality”, *Journal of Business Ethics*, Vol. 101, pp. 635–651
- Awang, N., Amran, A. (2014), “Ethics and tax compliance”, *Ethics, Governance and Corporate Crime: Challenges and Consequences*, Vol. 6, pp. 105-113
- Brizi, A., Giacomantonio, M., Schumpe, B., Mannetti, L. (2015), “Intention to pay taxes or to avoid them: The impact of social value orientation”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 50, pp. 22-31
- Casagrande, A., Cagno, D., Pandimiglio, A., Spallone, M. (2015), “The effect of competition on tax compliance: The role of audit rules and shame”, *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, Vol. 59, pp. 96-110
- Chong, K., Arunachalam, M. (2018), "Determinants of enforced tax compliance: Empirical evidence from Malaysia", *Advances in Taxation*, pp. 147-172
- Christian, R., Alm, J. (2014), “Empathy, sympathy, and tax compliance”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 40, pp. 62-82
- Cullis, J., Jones, P., Savoia, A. (2012), “Social norms and tax compliance: Framing the decision to pay tax”, *The Journal of Socio-Economics*, Vol. 41, pp. 159-168
- Cullis, J., Lewis, A. (1997), “Why people pay taxes: From a conventional economic model to a model of social convention”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 18, pp. 305-321
- Denscombe, M. (2010) *The good research guide: for small-scale social research projects*. 4th ed. Maidenhead: McGraw-Hill Open University Press, 2010

- Eichfelder, S., Kegels, C. (2014), “Compliance costs caused by agency action? Empirical evidence and implications for tax compliance”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 40, pp. 200–219
- Erard, B., (1997), “Self-selection with measurement errors. A microeconomic analysis of the decision to seek tax assistance and its implications for tax compliance”, *Journal of Econometrics*, Vol. 81, pp. 319-356
- Eriksen, K., Fallan, L. (1996), “Tax knowledge and attitudes towards taxation; A report on a quasi-experiment”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 17, pp. 387-402
- Faizal, S., Palil, M., Maelah, R. (2017), “Perception on justice, trust and tax compliance in Malaysia”, *Kasetsart Journal of Social Sciences*, Vol. 38, pp. 226-232
- Farrar, J. (2011), “Tax fairness in Canadian government budgets: How fair is ‘fair’?”, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 22, pp. 365-375
- Feld, L., Frey, B. (2002), “Trust breeds trust: How taxpayers are treated”, *Economics of Governance*, Vol. 3, pp. 87-99
- Feld, L., Frey, B. (2002a), “The tax authority and the taxpayer, An exploratory analysis”, Available from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=56EB0DB624D58BF.A9388AE9444CE7B9E?doi=10.1.1.200.8641&rep=rep1&type=pdf> [Accessed: 4th December 2018]
- Filippin, A., Fiorio, C., Viviano, E. (2013), “The effect of tax enforcement on tax morale”, *European Journal of Political Economy*, Vol. 32, pp. 320-331
- Frey, B., Torgler, B. (2007), “Tax morale and conditional cooperation”, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 35, pp. 136–159

- Gilligan, G., Richardson, G. (2005), “Perception of tax fairness and tax compliance in Australia and Hong Kong – a preliminary study”, *Journal of Financial Crime*, Vol. 12, pp. 331-343
- Gintis, H., Henrich, J., Bowles, S., Boyd, R., Fehr, E. (2008), “Strong reciprocity and the roots of human morality”, *Social Justice Research*, Vol. 21, Issue 2, pp. 241-253
- Groenland, E., van Veldhoven, G. (1983), “Tax evasion behavior: A psychological framework”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 3, pp. 129-144
- Harsanyi, J. (1980), “Rule utilitarianism, rights, obligations and the theory of rational behavior”, *Theory and Decision*, Vol. 12, Issue 2, pp. 115-133
- James, S., Alley, C. (2002), “Tax compliance, self assessment system and tax administration”, *Journal of Finance and Management in Public Services*, Vol. 2 No. 2, pp. 27 – 42
- Journey, S., Rupert, T., Wartick, M. (2017), “Generational differences in perceptions of tax fairness and attitudes towards compliance”, *Advances in Taxation*, Vol. 24, pp. 163-197
- Kaplow, L. (2007), “Chapter 10: Taxation”, *Handbook of law and economics*. Vol. 1, pp. 647-755
- Kaplanoglou, G., Rapanos, V. (2015), “Why do people evade taxes? New experimental evidence from Greece”, *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, Vol. 56, pp. 21-32
- Kastlunger, B., Lozza, E., Kirchler, E., Schabmann, A. (2013), “Powerful authorities and trusting citizens: The Slippery Slope Framework and tax compliance in Italy”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 34, pp. 36-45

- Kim, C. (2002), “Does fairness matter in tax reporting behavior?”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 23, pp. 771-785
- Kirchler, E., Hoelzl, E., Wahl, I. (2008), “Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 29, pp. 210–225
- Kirchler, E., Niemirowski, A., Wearing, A. (2006), “Shared subjective views, intent to cooperate and tax compliance: Similarities between Australian taxpayers and tax officers”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 27, pp. 502-517
- Kogler, C., Batrancea, L., Nichita, A., Pantya J., Belianin, A., Kirchler, E. (2013), “Trust and power as determinants of tax compliance: Testing the assumptions of the slippery slope framework in Austria, Hungary, Romania and Russia”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 34, pp. 169-180
- Kosonen, T., Ropponen, O. (2015), “The role of information in tax compliance: Evidence from a natural field experiment”, *Economics Letters*, Vol. 129, pp. 18–21
- Krause, K. (2000), “Tax complexity: Problem or opportunity?”, *Public Finance Review*, Vol. 28, No. 5, pp. 395-414
- Lubian, D., Zarri, L. (2011), “Happiness and tax morale: An empirical analysis”, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 80, pp. 223-243
- Muehlbacher, S., Kirchler, E., Schwarzenberger, H. (2011), “Voluntary versus enforced tax compliance: Empirical evidence for the slippery slope framework”, *European Journal of Law and Economics*, Vol. 32, pp. 89-97
- Murphy, K. (2004), “ Aggressive tax planning: Differentiating those playing the game from those who don’t”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 25, pp. 307-329

- Murphy, K. (2009), “Procedural justice and affect intensity: Understanding reactions to regulatory authorities”, *Social Justice Research*, Vol. 22, pp. 1-30
- Murphy, K. Tyler, T. (2008), “Procedural justice and compliance behavior: the mediating role of emotions”, *European Journal of Social Psychology*, Vol. 38, pp. 652-668
- Nkundabanyanga, S.K., Mvura, P., Nyamuyonjo, D., Opiso J., Nakabuye, Z. (2017), "Tax compliance in a developing country: Understanding taxpayers' compliance decision by their perceptions", *Journal of Economic Studies*, Vol. 44 Issue: 6, pp. 931-957.
- Onu, Diana (2016), “Measuring tax compliance attitudes: What surveys can tell us about tax compliance behavior”, *Advances in Taxation*, Vol. 23, pp. 173-190
- OECD (2018), OECD Labour Force Statistics 2018, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/oecd_lfs-2018-en [Accessed: 28th November 2018)
- Picur, R., Belkaoui, A. (2006), “The impact of bureaucracy, corruption and tax compliance”, *Review of Accounting and Finance*, Vol. 5, pp. 174-180
- Porcano, T. (1988), “Correlates of tax evasion”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 9, pp. 47-67
- Rodriguez-Justicia D., Theilen, B. (2018), “Education and tax morale”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 64, pp. 18-48
- Sandmo, A. (2005), “The theory of tax evasion: A retrospective view”, *National Tax Journal*, Vol. 58 No. 4, pp. 643-664
- Sinnasamy, P., Bidin, Z., Ismail, S. (2015), “A proposed model of non-compliance behaviour on excise duty: A moderating effects of tax agents”, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 211, pp. 299-305

- Slemrod, J., Blumenthal, M., Christian, C. (2001), “Taxpayer response to an increased probability of audit: evidence from a controlled experiment in Minnesota”, *Journal of Public Economics*, Vol. 79, pp. 455-483
- Tan, L., Fatt, C. (2000), “ The impact of tax knowledge on the perceptions of tax fairness and attitudes towards compliance”, *Asian Review of Accounting*, Vol. 8, pp. 44-58
- Tenidou, E., Valsamidis, S., Petasakis, I., Mandilas, A. (2015), “Elenxis, an effective tool for the war against tax avoidance and evasion”, *Procedia Economics and Finance*, Vol. 33, pp. 303-312
- Torgler, B. (2003), “Tax morale, rule-governed behavior and trust”, *Constitutional Political Economy*, Vol. 14, pp. 119-140
- Torgler, B. (2003^a), “To evade taxes or not to evade: that is the question”, *Journal of Socio-Economics*, Vol. 32, pp. 283-302
- Torgler, B., Demir, I., Macintyre, A., Schaffner, M. (2008), “Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation”, *Economic Analysis & Policy*, Vol. 38, No. 2
- Torgler, B., Schneider, F. (2005), “ Attitudes towards paying taxes in Austria: An empirical analysis”, *Empirica*, Vol. 32, pp. 231-250.
- Van Dijke, M. Verboon, P. (2010), “Trust in authorities as a boundary condition to procedural fairness effects on tax compliance”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 31, pp. 80-91
- Verboon, P., van Dijke, M. (2007), “A self-interest analysis of justice and tax compliance: How distributive justice moderates the effect of outcome favorability”, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 28, pp. 704-727

- Vlachos, V., Bitzenis, A. (2016), “Tax compliance of small enterprises in Greece”, *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, Vol. 28, Nos. 2/3
- Vlachos, V., Bitzenis, A., Kontakos, P. (2016), “Enterprises and tax compliance in Greece: A research note on the role of corruption”, *Global Business & Economics Anthology*, Vol. 2, pp. 52-55
- Wahl, I., Kastlunger, B., Kirchler, E. (2010), “Compliance: An empirical analysis of the Slippery Slope Framework”, *Law & Policy*, Vol. 32, No. 4
- Yalama, G., Gumus, E. (2013), “Determinants of Tax Evasion Behavior: Empirical Evidence from Survey Data”, *International Business and Management*, Vol. 6, No. 2, pp. 15-23.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας με θέμα : " Η φορολογική συμμόρφωση των Ελλήνων κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης " της φοιτήτριας Αικατερίνης Χλωρού για την απόκτηση μεταπτυχιακού διπλώματος στη Δημόσια Διοίκηση του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνηθούν οι παράγοντες που επιδρούν στη φορολογική συνείδηση των πολιτών και επηρεάζουν τη φορολογική τους συμπεριφορά.

Διαβεβαιώνεται ότι θα τηρηθεί ανωνυμία και εχεμύθεια και οι απαντήσεις θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας.

Παρακαλείσθε να συμμετάσχετε στην έρευνα διότι σε αντίθετη περίπτωση πιθανόν να αλλοιωθεί ο αρχικός σχεδιασμός δειγματοληψίας και προκληθούν λάθη στην εξαγωγή των αποτελεσμάτων.

Θα χρειαστείτε περίπου 5 λεπτά για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Για οποιοσδήποτε διευκρινήσεις παρακαλώ μη διστάσετε να επικοινωνήσετε στη διεύθυνση : mpm18043@uom.edu.gr.

Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας και την πολύτιμη συμβολή σας στην έρευνα!

Με εκτίμηση,

Αικατερίνη Χλωρού

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια του τμήματος Π.Μ.Σ. στη Δημόσια Διοίκηση

* Απαιτείται

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 : ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ

1. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι πολίτες συμμορφώνονται φορολογικά *

- καθόλου
- λίγο
- αρκετά
- πολύ
- πάρα πολύ

ΕΝΟΤΗΤΑ 2 : ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ & ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Α) ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι η φορολογική διοίκηση είναι αποτελεσματική στα παρακάτω :

2. Ανταπόκριση σε ερωτήματα *

- καθόλου αποτελεσματική
- λίγο αποτελεσματική
- αρκετά αποτελεσματική
- πολύ αποτελεσματική
- πάρα πολύ αποτελεσματική

3. Επεξεργασία επιστροφών *

- καθόλου αποτελεσματική
- λίγο αποτελεσματική
- αρκετά αποτελεσματική
- πολύ αποτελεσματική
- πάρα πολύ αποτελεσματική

4. Είσπραξη οφειλόμενων φόρων *

- καθόλου αποτελεσματική
- λίγο αποτελεσματική
- αρκετά αποτελεσματική
- πολύ αποτελεσματική
- πάρα πολύ αποτελεσματική

Β) ΣΥΝΕΠΕΙΑ - ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Παρακαλώ δηλώστε τον βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας σας σχετικά με τις παρακάτω δηλώσεις βάζοντας X στο αντίστοιχο τετράγωνο*

Ερώτηση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
5. Η φορολογική διοίκηση δεν θα προσπαθούσε ποτέ να πάρει περισσότερα χρήματα απ' όσα θα έπρεπε					
6. Η φορολογική διοίκηση διατηρεί ακριβή φορολογικά αρχεία					
7. Η φορολογική διοίκηση είναι εξίσου διεξοδική στη διερεύνηση δικών της ανθρώπων όπως είναι με όλους τους άλλους					
8. Οι διαδικασίες και οι πρακτικές της φορολογικής διοίκησης είναι δίκαιες σεβόμενες τα δικαιώματα των φορολογουμένων					

Γ) ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Παρακαλώ δηλώστε τον βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας σας σχετικά με τις παρακάτω δηλώσεις βάζοντας X στο αντίστοιχο τετράγωνο*

Ερώτηση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
9. Οι πληροφορίες που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση είναι εύκολα κατανοητές					
10. Οι πληροφορίες που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση χαρακτηρίζονται από συνέπεια					

Δ) ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Παρακαλώ δηλώστε τον βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας σας σχετικά με τις παρακάτω δηλώσεις βάζοντας X στο αντίστοιχο τετράγωνο*

Ερώτηση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
11. Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης επιδεικνύουν σωστή επαγγελματική συμπεριφορά					
12. Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι πολύ καλά ενημερωμένοι					
13. Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι εξίσου καλά καταρτισμένοι με οποιονδήποτε ιδιώτη λογιστή/φοροτέχνη					

Ε) ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Παρακαλώ δηλώστε τον βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας σας σχετικά με τις παρακάτω δηλώσεις βάζοντας X στο αντίστοιχο τετράγωνο*

Ερώτηση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
14. Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι τίμιοι - δεν θα μπορούσα ποτέ να τους δωροδοκήσω					
15. Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης διακρίνονται για την ειλικρίνειά τους					
16. Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης είναι πολύ πρόθυμοι να βοηθήσουν					
17. Οι υπάλληλοι της φορολογικής διοίκησης ενεργούν με γνώμονα το καλύτερο συμφέρον του φορολογούμενου					

ΣΤ) ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Παρακαλώ δηλώστε τον βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας σας σχετικά με τις παρακάτω δηλώσεις
βάζοντας X στο αντίστοιχο τετράγωνο*

Ερώτηση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
18. Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο για τους περισσότερους ανθρώπους					
19. Το σημερινό φορολογικό σύστημα δεν ωφελεί τους πλούσιους (τους έχοντες περιουσία)					
20. Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο για τον απλό εργαζόμενο					

Ζ) ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Παρακαλώ δηλώστε τον βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας σας σχετικά με τις παρακάτω δηλώσεις
βάζοντας X στο αντίστοιχο τετράγωνο*

Ερώτηση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
21. Το σημερινό φορολογικό σύστημα είναι πολύπλοκο					
22. Δεν υπάρχει σταθερότητα στη φορολογική νομοθεσία					

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 : ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ

Α) ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ

Παρακαλώ δηλώστε τον βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας σας σχετικά με τις παρακάτω δηλώσεις βάζοντας X στο αντίστοιχο τετράγωνο*

Ερώτηση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
23. Η πληρωμή των φόρων είναι ένα από τα βασικά καθήκοντα ενός πολίτη					
24. Είναι σωστό να πληρώνω φόρο επειδή βοηθά τους αδύναμους					
25. Δεν είναι σωστό να μην πληρώνω φόρους ακόμη και αν νομίζω ότι είναι άδικο					
26. Ακόμα και μια ασήμαντη φοροδιαφυγή δεν είναι αποδεκτή					

Β) ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΗΘΙΚΗΣ ΑΝΤΙΑΛΗΨΗΣ

Παρακαλώ δηλώστε τον βαθμό συμφωνίας/διαφωνίας σας σχετικά με τις παρακάτω δηλώσεις βάζοντας X στο αντίστοιχο τετράγωνο*

Ερώτηση	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
27. Η φοροδιαφυγή πρέπει να θεωρείται ως ανήθικη συμπεριφορά					
28. Η μη πληρωμή των φόρων είναι ένα από τα χειρότερα εγκλήματα που μπορεί να διαπράξει κάποιος επειδή βλάπτει ολόκληρη την κοινωνία					
29. Οι φοροδιαφεύγοντες πρέπει να καταδικάζονται από την κοινωνία					

Γ) ΛΟΙΠΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Πόσο σημαντικοί είναι οι παρακάτω λόγοι όταν πληρώνετε φόρους*

Βάλτε X στο αντίστοιχο τετράγωνο

Ερώτηση	Καθόλου σημαντικός	Λίγο σημαντικός	Αρκετά σημαντικός	Πολύ σημαντικός	Πάρα πολύ σημαντικός
30. Αίσθημα καθήκοντος ή ηθικής υποχρέωσης					
31. Ο τρόπος με τον οποίο οι φόροι χρησιμοποιούνται από την κυβέρνηση					
32. Ανησυχία σχετικά με τις ποινές που θα επιβληθούν σε περίπτωση που ανακαλυφθεί η φοροδιαφυγή					

ΕΝΟΤΗΤΑ 4 : ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Παρακαλώ συμπληρώστε τα παρακάτω στοιχεία για στατιστικούς λόγους :

33. Φύλο*

- Άνδρας
- Γυναίκα

34. Ηλικία *

- 18 - 30
- 31 - 40
- 41 – 50
- 51 – 60
- Άνω των 60

35. Μορφωτικό επίπεδο *

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
- ΤΕΙ
- ΑΕΙ
- Μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό

36. Επαγγελματική κατάσταση*

- Ιδιωτικός υπάλληλος
- Δημόσιος υπάλληλος
- Ελεύθερος επαγγελματίας
- Άλλο

37. Οικογενειακή κατάσταση*

- Άγαμος/η
- Έγγαμος/η

38. Ετήσιο ατομικό εισόδημα*

- Κάτω από 5.000 Ευρώ
- 5.001 - 15.000 Ευρώ
- 15.001 - 25.000 Ευρώ
- 25.001 - 35.000 Ευρώ
- Πάνω από 35.000 Ευρώ